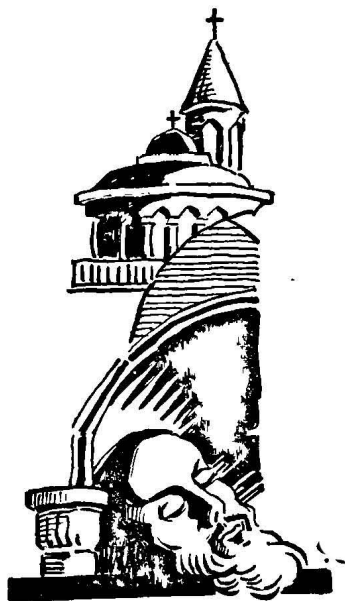

ՄԻՌ

ԱՄԱՍՁԻՐ
ԿՐՕՆԱԿԱՆ-ԳՐԱԿԱՆ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ԳԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱՆԻԹԵՒՆ ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ ՀԱՅ ԳԱՏՐԻԱՐԲՈՒԹԵԱՆ

Ճ.Ը. ՏԱՐԻ-ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ 1944

"SION," an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology
Printed in

JERUSALEM — PALESTINE

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հանգիստ Ամեն. Տ. Մեսրոպ Ս. Արքեպս. Նաբոյեանի.

Երես
50

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

— Տարին որ անցաւ.

ԽՄԲ.

53

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

— "Հոգին է կենդանաբար",

— Երանիներ. (Բ)

— Խաղաղական ժամ.

— Գաղափարական վերելք.

ՄԵՍՐՈՊ ԱՐԲԵՊՍ. ՆԱՐՈՅԵԱՆ

ԵՂԻՇԷ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԹՈՐԳՈՄ ԱՐԵՂԱՅ

ՏԻՐ. ԱՐԱՄԱՅԻՍ ՄԻՐՋԱՅԵԱՆ

ԽՄԲ.

56

57

61

64

65

Էջմիածնի Պատուիրակը Երուսաղեմ Ս. Աթոռոյ մէջ.

ԿՐՕՆԱՊԱՏՄԱԿԱՆ

— Նոր Կապարանի Յակոբոսները.

— Եբրայեցւոց Թուրքը.

Ամփոփեց

Ն. Վ. ԵՐՈՎԱԿԱՆ

ՊԱՐԴԵՒ ՎՐԴ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ

68

72

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

— Կիլիկիոյ Հայկական Թագաւորութիւնը. Թրգմ. ԱՐՏԱՒԱՋԴ ԱՐԲԵՊՍ.

76

ԲԱՆԱՍՏԵՂԺԱԿԱՆ

— Հունցի մը պէս...

— Վանքի օրսում օրերէն...

— Աղօթք.

ԱՇՏԻՇԱՏ

ՇԷՆ-ՄԱՀ

ԱՆԵԼ

79

80

81

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

— Արժեքին Ըմբռնումը, Գլուխ Բ.

Թրգմ. Ի. Ա. Ղ.

82

ԱՍՏՈՒԱԺԱԲԱՆԱԿԱՆ

— Սուրբ Հոգւոյն Գաղափարը Յովնանում

Աւետարանին մէջ.

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՂ. ՈՍԿԱՆԵԱՆ

85

ԼԵՋՈՒԱԳԻՏԱԿԱՆ

— Ասորական Ազդեցութիւնը Հայերէնի վրայ.

ՊՐՈՖ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

89

Նամակ Ամենայն Հայոց Ազգընթիւ Տեղակալին.

93

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ

— Ազգընթիւ Տեղակալի հետազոտը.

— Գեր. Տ. Ռուբին Արքեպս. Մանասեան մեր մէջ.

— Տօնականք եւ Բնականք.

93

93

94

ԲԱԺՆԵՐԻՆ

ՍԻՂՆԻ Տարեկան բաժնեգինն է՝ բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիլին 6
կամ մէկ ու կէս Ամերիկեան Տօլար:

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է

Հասցէ՝ Rédaction de la Revue Arménienne SION

Patriarcat Arménien, Jérusalem-Palestine

Ս Ի Ո Ն

ԺԸ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1944

ԱՊՐԻԼ-ՄԱՅԻՍ-ՅՈՒՆԻՍ

4-5-6

ՀԱՆԳԻՍՏ

ԱՄԵՆ. Տ. ՄԵՍՐՈՊ Ս. ԱՐՔԵՊՍ. ՆԱՐՈՅԵԱՆԻ

ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ Է. ՊՈԼՍՈՑ

1875 - 1944

Հ Ա Ն Գ Ի Ս Տ

ԱՄԵՆ. Տ. ՄԵՍՐՈՊ Ս. ԱՐՔԵՊՍ. ՆԱՐՈՅԵԱՆԻ

ՊԱՏՐԻԱՐԺԻ Կ. ՊՈԼՍՈՅ

1875 - 1944

Արդարեւ արժեք մըն է որ կը փերուի նորէն եկեղեցական ու ազգային իրականութեան մէջ՝ որքան անակնկալ նոյնքան աղիսաւոր մահովը պատկառելի եւ մեծարժեք այս հոգեւորականին, որ Հայ եկեղեցոյ ներկայի տաս սակաւաթիւ մնացած սիւներէն մին էր: Նարոյեան Սրբազանը կը վախճանի ձգելով Կ. Պոլսոյ Պատրիարքական Աթոռը անսոյզ հակասագրին: Վստահ ենք թէ իր մահը խոր խոցեց բոլոր հայ սիրտերը, ի լուր այս անագորոյն մահուան, որ եկեղեցին եւ իր հօսք յանկարծ կը գրկէ քաջ Հովուապետէ մը, եւ ազգային կեանքը բազմաւորին եւ պատուական մեակէ մը:

Այդ վիճակով համակուած է ամէնէն աւելի նաեւ Ս. Աթոռոյս Հոգեւոր Պետը եւ բովանդակ Միաբանութիւնը Սրբոց Յակոբեանց:

Յետադարձ ակնարկ մը իր գործունէութեան վրայ՝ կրնայ ցոյց տալ արդարեւ թէ կեանքը, զոր ապրեցաւ անիկա, ճշմարիտ հոգեւորականի մը, ինքզինքը բարձր կոչումի մը ի սպաս ընծայաբերողի կեանքը եղաւ ստուգապէս. եւ այս՝ իր խօսքով, իր ապրումով ու գրչովը հաւասարապէս, եւ գործունէութեան զանազան կողմերովը մասնաւորաբար:

Իր խօսքովը, ընթիւր քաղաքի մըն էր, կրօնական մահուր զարգացման եւ ներշնչումի մարդը, լուրջ ու գեղեցիկ էին իր խօսքերը, որովհետեւ հաւաստին հուրը կար իր հոգւոյն խորը:

Իր խօսքին երկրորդ միջոցը եղաւ ուսուցչութիւն, որուն ամէնէն բեղմնաւոր օրջանը եղաւ Առմաշու Դպրեվանքը, իբրեւ ուսուցիչ, տեսուչ եւ փոխ-վանահայր, եւ ապա Կ. Պոլսոյ ազգային վարժարաններուն մէջ: Իր ուսուցումին նիւթը եղաւ միշտ հոգեւոր, կրօնական եւ եկեղեցագիտական գրականութիւնը: Այս տեսակէտով զինքը ամէնէն

աւելի յասկանճող կողմը եղաւ եւրոպական ծանօթութեանց հետ ազգային հմտութիւնը ներդաւնակօրէն լծողելու իր առաւելութիւնը: Զդագրեցաւ սովբելէ միւս, ու ջանաց շարունակ սովբեցնելու Աստուծոյ սէրը, հոգեւոր նշմարութիւնները, կրօնքին խորհուրդը, ազգային եկեղեցւոյ դարուց ի դարս շարունակուած կենդանի հաւասֆը. պատմելով՝ այսպէս այս ժողովուրդին ազգային կեանքին միւս արդիւնաւորուած աստուածային մեծագործութեանց նշագրները:

Սօսքի ուժին հաւասար ունէր նաեւ գրչի շնորհք. ընդարձակ եւ բազմակողմանի չեղաւ այդ շնորհին ծաւալումը, սակայն ինչ որ իր գրչէն ինկաւ բուրդին՝ ունեցաւ միւս շնորհն ու համը հոգեւորական գրագէտի:

Իսկ իբրեւ բարի, պարկեւտ եւ յուրջ անձնաւորութիւն, Մեսրոպ Պատրիարք Նարոյեան կը մնայ բացառիկ ու հազուագիւտներէն մին մեր մէջ, ամէնէն մօտը դրուելու իր մեծ ուսուցիչին՝ Գուրեանի: Համագոյցեալ Պատրիարքը ոչ միայն հոգեւոր այլ նաեւ հոգիի մարդը եղաւ, պարկեւտ ու անշեղ, այսպէս եղաւ ան իր կեանքի բոլոր ուղղութիւններուն վրայ. իր վարքին ու բարքին, իր յարաբերութիւններուն եւ գործունէութիւններուն, իր պարտականութիւններուն կատարման եւ իրաւունքներուն ըմբռնումին, իր վարչական եւ պատշտական կեանքին ու մասնաւոր իր մասնեւորած տեսլականին հանդէպ: Այդ ոգիէն արդիւնաւորուած գործունէութիւնն էր զոր ան ունեցաւ նախ Արմաւի մէջ իբրեւ ուսուցիչ, տեսուչ եւ փոխ-վանահայր: Իբրեւ կրօնաւոր եւ վարչի կրօնական վարժարանին, իր աշխատանքները շատ մօտ եղած է Գուրեանին: Անցեալի պատշտումներ, կրօնական բարձր ոգի եւ ժողովրդային ծառայութիւնը կը կազմէին իր հաւասֆին խաբիսները: Կրօնը իր մէջ հրամանակարգ ըլլալէ աւելի, մասնայեցողութիւն, յուզում եւ բարոյական էր, մարդկային յառաջդիմութեան եւ ազնուացման ստուգ ազդակը: Իսկ իբրեւ հանրային գործիչ՝ Նարոյեան Եպիսկոպոսը երկու անգամ վարած է պատրիարքական տեղապահի պատշտը 1918ին եւ 1919-1920ին եւ ապա Պատրիարք Կ. Պոլսոյ 1927ին: Իր պատրիարքութիւնը զուգահիւսեցաւ այնպիսի երջանի մը, երբ մեր հանրային կեանքը եւ ուղղութիւնը հնարամիտ եւ վարչագէտ մարդէ աւելի առաքինի եւ ուղղամիտ մարդու պէժ ունէին, եւ ինք եղաւ ժամանակի պահանջը լրացնող մարդը: Անադմուկ ու խաղաղ տարիները որոնք իր Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան երջանը կազմեցին, անուրի շատ բան կը պատրին այս ծանրախոն եւ պարկեւտ եկեղեցականին, ինչ վիճակի մէջ ալ որ եղած ընդունինք Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան այժմու դիրքն ու հանգամանքները:

Նարոյեան Պատրիարքը ծնած է 1875ին, Մոյ Արդերդ գիւղը, յաւազանէն Ռաչատուր: Նախնական կրթութիւնը ստանալէն վերջ Մոյ Ս. Կարապետի վանքը, 1895ին կ'ընդունուի Արմաւի դպրեւանքը, որ

կղերականոց մը ըլլալէ աւելի, նպասակ ունէր եկեղեցականութեան փափաք եւ յօծարութիւն ունեցողները իրենց կոչումին առաջնորդի: Զորս տարի յետոյ կ'ընդունի սարկաւազութեան աստիճանը, իսկ 1901 Մայիս 20ին Հոգեգալստեան տօնին, վարդապետ կը ձեռնադրուի Հոգեկոյս Տ. Եղիշէ Եպս. Գորեանէն: Այս առթիւ գրած է իր աւարտական թէզը, «Ինքնակացութիւն Հայ Եկեղեցւոյ» եւ գնահատած:

Զեռնադրութենէն վերջ, Մեսրոպ Վարդապետ կը կոչուի վանքին մէջ ուսուցչական պաշտօնի, ապա փոխ-տեսչութեան եւ ներքին տեսուչի պաշտօններուն: 1909ին ծայրագոյնութեան աստիճան ընդունած է Իզմիրեան Կաթողիկոսէն, եւ նոյն տարին նշանակուած դըպրեվանքի փոխ-վանահայր մինչեւ 1915: Եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի Գէորգ Ե. Կաթողիկոսէն 1913ին: Մեծ պատերազմի ընթացքին կ'աւտորուի Գոնետա ու ժամանակ մը վերջ շնորհիւ Գորեան Սրբազանի միջնորդութեան կը վերադառնայ Պոլիս, ուր քաղաքի կ'ըլլայ նախ Պէշկիթաք եւ ապա Բերա: Եղած է Կրօնական Ժողովի անդամ եւ դասախօս Կեդրոնական, Եսայեան, Պէզդեան, Հիմդեան վարժարաններուն եւ Գալժայեան ուրբանոցին, մասնաւորաբար կրօնագիտական եւ հայագիտական նիւթերու:

Գրած է «Հարմակ» ծածկանունով, գլխաւորաբար *Ծաղիկի* եւ *Մառիկի* մէջ, գրական, կրօնական եւ բարոյախօսական նիւթերու շուրջ: Ինչպէս նաեւ յօդուածներ պարբերականներու եւ տարեցոյցներու մէջ:

Կ. Պոլսոյ Ազգ. Ընդհ. Ժողովը Գում-Գափուի Մայր Եկեղեցիին մէջ 1927 Յունիս 26ին զինք կ'ընտրէր Պատրիարք նոյն Աթոռին:

Այս արագ ուրուագծին մէջ, անկարելի է խտացնել դէմք մը եւ գործ մը: Բաւ է յայտարարելու որ Տ. Մեսրոպ Պատրիարք Նարոյեան մեր յետ-պատերազմեան կղերականութեան մեծագոյններէն մին եղաւ, եւ ունի իր տեղն ու երախտիքը մեր եկեղեցւոյ եւ ազգային ծառայութեան ընդարձակ դասին մէջ:

Ամէնքս ալ այն հաւաստի ունինք թէ իր կեանքին եւ գործունէութեան օրինակը ընդմիշտ կենդանի պիտի մնան առաջի աչաց ամէն անոնց՝ որոնք իր սուրբ ունին եւ նուիրուած են ի ծառայութիւն Հայաստանայց Ս. Եկեղեցւոյ:

Աղօթենք, որպէսզի կենաց եւ անմահութեան պարգեւատում, ընդունէ իր հաւատարիմ ծառայի հոգին ի դասս հոգւոց երանելի հայրապետաց, իր իսկ աղօթքովն այցելէ Ազգիս եւ Եկեղեցւոյս Հայաստանայց, անփորձ պահէ իր սուրբ արիւնով գնելալ իր փոքրիկ հօտը, զՄայր Աթոռն Լէվիաթին, զԱթոռն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ եւ ամէնուս շնորհէ հոգի սիրոյ եւ աստուածապաշտութեան:

Յիշատակն արդարեւ օրհնելալ յաւիտեան:

ԻՄԲԵՐՐԱԿԱՆ**ՏԱՐԻՆ ՈՐ ԱՆՑԱԻ**

Հակառակ օրերու հասկնալի դժուարութեանց և պատերազմի ստեղծած դժնդակ պայմաններուն, անայլալ շարունակուեցաւ Ս. Աթոռոյ Կրօնական, Կրթական եւ Տնտեսական կեանքը։ Զշխեցաւ ոչ մին այն կանթեղներէն՝ զորս մեր երջանիկ նախնեաց շերմեռանդութիւնը վառած ու դրած է սնօրինական սրբատեղեաց մեր իրաւունքներուն վերեւ, և որոնց հսկող և լուսարար կը կենայ Սրբոց Յակոբեանց զինուորեալ Միաբանութիւնը։ Հանապազօրեայ պաշտամունք, Ս. Պատարագ, և տօնական հանդիսութիւնք, կատարուեցան անխափան։ Եւ այս բոլորը ոչ միայն Ս. Աթոռոյ անմիջական շրջանակէն ներս, այլ նաև ի Յոպպէ, յԱմման և ի Հայֆա, ուր Ս. Աթոռը ներկայացնող հոգևորականները իրենց լաւագոյնը կը փորձեն, լեցնելու համար վերոյիշեալ վայրերու մեր ժողովուրդի կրօնական պէտքը։

Կրթական կեանքը նոյնպէս ընթացաւ կանոնաւորութեամբ։ Ժառ. Վարժարանն ու Ընծայարանը բոլորեցին իրենց շրջանը։ Ոչինչ կրնայ լինել անշուշտ կատարեալ, զո՞հ պէտք է ըլլանք որ վարժարանը կը քալէ միշտ դէպի իր նպատակը, թէ՛ ոտն առ ոտն, բայց անսայթաք։

Ներկայ տարեշրջանին սկիզբը, ժառանգաւորաց ընդհանուր թիւն էր 20, Գ և Դ դասարաններու վրայ բաշխուած, իսկ Ընծայարանը ունէր 10 աշակերտներ երեք դասարաններու վրայ բաժնուած։ Ներկայիս ժառանգաւորացը ունի երկու դասարան 12 աշակերտներով և Ընծայարանը երեք դասարան 7 ուսանողներով։ Ժառանգաւորաց Վարժարանէն ներս աշակերտներու այս զգալի պակասը արդիւնք է երեք տարիներէ ի վեր, պատերազմի պատճառով, նոր աշակերտներ չընդունուելուն։ Այս տարի առաջարկութեամբ տեսչութեան, և հաւանութեամբ Տնօրէն Ժողովին և Ս. Պատրիարք Հօր, նախատեսուած է ընդունելութիւնը առնուազն 20 աշակերտներու և ըստ այնմ եղած են պատրաստութիւնները։

Ս. Աթոռոյ Ընծայարանը արդէն ունի իրենց ուսումնական շրջանը աւարտած երկու դասարաններ, եթէ Տէրը կամենայ շուտով պիտի օրհնուի անոնց ալ հոգևոր պսակը։

Մեր հոգևոր դպրանոցէն դուրս, Ս. Թարգմանչաց Վարժարանը ևս ունեցաւ անցնող տարուան ընթացքին կրթական փայլուն արդիւնք։ Մանկունք և պատանիք, երկու սեռէ, աւելի քան 750 աշակերտներ։ Ծնորդիւ Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի Տեսչին և Ս. Աթոռոյ Վարչութեան, վարժարանը այժմ աւելի հոգածութեան առարկայ է և ինքնաբաւ գրեթէ։ Ասկէ գաւ, իրենց կրթական շրջանը յաշոյղութեամբ բոլորեցին նոյնպէս Ս. Աթոռոյ թեմական շրջանակին պատկանող միւս վայրերէն Յոպպէ, Հայֆա, Ամման, Բէսէյֆա, Աթ-

լիթ : Առաջին երկուքը ունին իրենց Նախակրթարաններն ու Մանկապարտէզները, մին 350 և միւս 250 աշակերտներով, իսկ միւսները կրթական ընտելաբաններն են լոկ, ազգային ոգիի և կենդանութեան շունչ փչելով հայ կեանքով դեռ նոր կենդանաւորուած նորաբողբոյլ այդ գաղութներու մէջ :

Ս. Աթոռիս տպարանը թէ և յամբարնաց բայց կը գործէ անդուլ, բացի Սիոնէն և Օրացոյցէն, անցնող տարուան ընթացքին տպագրուեցան, հակառակ թուղթի և այլ պիտոյից սղութեան, կարգ մը արժէքաւոր հատորներ :

Կիւպէնկեան Մատենադարանի հայագիտական բաժնի ցուցակը գիտական նոր դրութեամբ դասաւորուեցաւ, չնորհիւ Մատենադարանի Տեսչին աննուաճ ջանքերուն . իսկ եւրոպական բաժնի ցուցակը աւարտած էր արդէն տարիներ առաջ : Զեռագրաց Մատենադարանի հսկողութիւնը կը կատարուի ըստ նախնոյն : Զենք յիշեր «Քրքոց Թարգմանչաց — Դուրեան» Մրցանակաբաշխութիւնը, որ չներկայացուած գործերու պատճառաւ պատերազմի սկիզբէն ի վեր կը սպասէ :

Վարչակամ եւ Ելմսակամ վիճակնիս, իբրեւ շարունակութիւնը անցնող տարեշրջանի, եղաւ լաւ ամէն մասամբ : Վերջացող ելմտական տարին աւելի քան զոհացուցիչ եղաւ, որովհետեւ շատ մը տարիներէ ի վեր սովորական դարձած բացին տեղ այս տարի կը փակենք մեր հաշիւները Լ. Պ. 3846.609 տաւրեկան արդեանց առաւելութեամբ, և այն պատերազմական աննպաստ պայմաններու տակ :

Տնօրէն ժողովը, միշտ շոգեպինդ լծուած իր գործին, ունեցաւ օգտաշատ գործունէութիւն, հակառակ դժնդակ պայմաններու պարտադրանքին, վարելով թէ՛ Հաստատութեան հոգևորական, վարչական և մտաւորական, և թէ՛ մեր թեմական շրջանակին կրօնական ու վարչական գործերը :

Ս. Աթոռոյ հանրային և ժողովրդական կեանքը՝ հանդէպ իշխանութեանց և մերագնէից, իր ընթացքը կատարեց բարւոք պայմաններու մէջ : Մեր յարաբերութիւնները Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ միւս նուիրապետութեանց հետ (Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւն, Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութիւն և Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն) եղան սրտազին որքան համբերաշիւ, մեր Եկեղեցւոյ ընդհանուր շահերու հոգածու ոգիով : Գոհունակութեամբ ընդունած ենք ազգընտիր տեղակալի արտասահմանի հայութեան ուղղեալ Կոչը և մարտնչող Հայաստանի զրկած մեր պատրիարքական թեմին մէջ հանգանակուած 2000 ոսկին : Մեծ հրճուանքով ընդունած ենք Նորին Ամենապատուութեան կողմէ տարւոյս վերջերը զրկուած Ս. Էլմիածնի 1944ի Օրացոյցը 100 օրինակ և Մայր Աթոռոյ Էլմիածնի պաշտօնաթերթը 30 օրինակ վաճառելու ի նպաստ Ս. Էլմիածնի տպարանին :

Երբ կը տպուէին այս տողերը, ընդունեցինք սպասուած այցելութիւնը Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան ազգընտիր տեղակալի զոյգ պատուիրակներուն, Բրոֆ. Աշոտ Աբրահամեանի և իր քարտուղարը Պ. Անուշաւան Տէր-Գրիգորեանի, անոնց անձին մէջ պատուելով Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան և Մայր Հայրենիքի պաշտելի խորհուրդը :

Մեր յարաբերութիւնները տեղական կառավարութեան, օտար պատրիարքներու, Եկեղեցիներու և Միաբանութեանց, ոչ-քրիստոնեայ հասարակութեանց կրօնական իշխանութեանց և հիւպատոսութեանց և ամէն ազգաց երեւել-

եաց հետ շարունակուեցան, ըստ առաջնոյն, օրինաւորութեան և պատշաճութեան սահմաններուն մէջ:

Գալով մեր պիւտճէի և պարտքի խնդրոյն, որոնց համար վստահ ենք թէ ամբողջ Միւլուքը ակնկառոյց է մեզի, ուրախ ենք յայտնելու թէ հակառակ տարիներու ձախտոտ բերուիներուն, ինչպէս յիշեցինք, հաւասարակշիռ վիճակի մէջ է մեր այս տարուան տնտեսութիւնը արդեանց շօշափելի առաւելութեամբ, ոչ միայն քաց չունինք, այլ պարտքի բաժինէն ալ կատարած ենք 3000 ոսկիի շիջում մը:

Ահա՛ տարուան մը պատկերը իր ընդհանուր և սեղմ գիծերուն մէջ: Կրօնական, կրթական և եկամտական այս պատկերի ետին՝ կը ցաւինք ըսելու որ պահ մը գոյութիւն առաւ ուրուստուրը տրտում, ցաւառիթ վիճակներու: Կ'ակնարկենք Միւլաքանութեան միջև ստեղծուած բուռն բախումներուն, որոնք յանգեցան ծանօթ, աւելի քան տխուր արդիւնքներու: Այս մասին չենք ուզեր աւելին ըսել, քանի որ մեր նախորդ թիւերուն մէջ անոնց շուրջ իրական ու հիմնականը տուեր ենք առանց վերապահութեան: Պահ մը դարաւոր այս Աթոռը խռովելու բնոյթ պարզող ելոյթը ունեցաւ ծանօթ արձագանգներ, Միւլաքանական անմիջական շրջանակէն ալ դուրս, յուզելու չափ Մամուլն ու հասարակաց կարծիքը: Վստահ ենք որ շատ մօտիկէն իրողութիւնները ճանչցող և վերլուծող ազգայինները այդ ելոյթը որակելու համար տարակարծիք պիտի չըլլան իրենց խզճմտանքին մէջ: Չենք դատեր, ոչ թէ Աւետարանի պատգամին պէս չդատուելու համար, այլ վստահի աշխարհի արդարութիւնը իր խօսքը ունեցաւ հասկըցնելու համար ելոյթը սարքողներուն պարտքի և իրաւունքի տարրական ըմբռնողութիւնը: Մամուլի և հանրային կարծիքին մէջ այսքան պարզ իրողութեան առջև երևան եկած այս երկուութիւնն է որ մեր ցաւը ըրաւ աւելի խորունկ:

Մենք խոր համոզում ունինք թէ պարտքի զգացումը, բարեկամեցողութիւնը, եկեղեցականի հոգեկան խոնարհութիւնը բաւ էին այս ամէնը իր արմատին մէջ իսկ չորցնելու: Եղբայրներ էինք, եղբայրներ ենք և եղբայրներ կը մնանք: Անհամաձայնութիւնը պէտք չէր անցնէր մեր ծանր սահմաններէն, դառնալու համար սեպհականութիւնը ուրիշներու:

Տարին որ կը փակենք, մեզի կը թելադրէ այս մտածումները, ինչպէս նաև հաստատ համոզումը թէ այս ամէնը կը դառնան դատ մը փրկարար, որ պէտքի փոքը խնդիրներ չվերածուին ազգին խզճմտանքը արեւոծող մտահոգութիւններու:

Տա՛յր երկինք որ Ս. Աթոռոյս համար նոր սկսող այս տարեշրջանը խաղաղ, շինիչ և բարգաւաճ կեանքի մը բոլորումովը մխիթարութեան և հոգևոր կազդուրումի թուական մը ըլլար. ազօթենք ի խրոց սրտի որ Աջն ամենակալին այդ ուզողութեամբ առաջնորդէ զմեզ բոլորս ի գործս բարիս, ամէն:

ԽՄԲ,

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

“ՀՈԳԻՆ Է ԿԵՆԴԱՆԱՐԱՐ”(*)

ՅՈՎՀ. Զ. 64

Ոգին իտէալն է կամ տեալականը. ճշմարտին, բարիին եւ գեղեցիկին ներգործնողը, որով կը պայծառազարգուի մարդը, կ'ազնուանայ հոգիով եւ փառքով կը լրացնէ իր ճակատագիրը: Բոլոր բարեշէր-լուսները, բոլոր յեղափոխութիւնները՝ մշտաւոր, բարոյական թէ կրօնական, այս վճիտ ակնադիւրին յորգահոս արգասիքն են:

Կրօնքը իտէալին բաժինն է մարդկային կեանքին մէջ: Ան է որ կը ներշնչէ խորհրդազգած հոգիները, տալով գերազանց վայելքը աշխուհեանքի եւ սուրբ խանդավառութիւններու: Բոլոր մարդկային ցեղերու հասարակաց է կրօնական ընտանիքը կամ ոգին, որ ի յայտ եկած է իր տարրական ձևով ամենավայրենի ժողովուրդներու մէջ իսկ: Ան չի տկարանար, չի հիւժիւր, քանի որ գերնականի ըղձանքը ամէնէն տիեզերական եւ հաստատիւնն է մարդուն մէջ: Ան իր ծանրաշունչ նիւթական շրջապատին կը պատուրոչէ հոգեւոր մարդը, գիտակից եւ խորհող մարդը, որ անհունին տենչով ու սիրով կ'այլի, եւ ուժգնօրէն կը բազայ համագոյն Արարչին հաղորդակցութեան, եւ անդիմադրելի հրապոյր մը կը զգայ տիեզերական մեծ խորհուրդին (mystère) հանդէպ:

Յիսուս գերազոյն տիպարն է հոգեւոր մարդուն: Իր խօսքն ու գործը համակ լոյս ու հաւատք են, եւ որուն աստուածային յայնտութիւնը՝ որպէս փրկիչ աշխարհի, անձնաւորի փայլ ու քաղցրութիւն մը ունեցաւ պատմութեան մէջ: Ան իր սրտագրաւ օծութեամբ, գերափայլ ու անբաւար, ներշնչեց բարեմիտ ու պարզասիրտ աշակերտները, երկնային շունչով մը պատրաստեց դանձր ըլլալու անդրդուելի վկաններ ճշմարտութեան, որ հզօր է քան զմահ: Եւ այդ Գալիլիացի սակաւթիւ անմշակ ձկն-

նորանքը, ո՛վ հրաշք, յեղաշրջեցին կրօնական աշխարհը, բարձր նուիրումով եւ առաքինութեամբ, վստահ նեմադատութիւնը յաղթական եւ մահուան վրայ:

Քանի՜ սրտագրաւ է Յիսուսի ամենասուրբ դէմքը Աւետարանին մէջ, աստուածային ու տիրական, երբ կը մատնանչէ հոգեւոր մարդուն բարձր կոչումը, ազատագրելու համար զայն նիւթապաշտիկ ամէն մտահոգութիւններէ, սուրբ եւ երանական կեանքի մը բոլոր ճոխութեամբ եւ հեռանկարով:

Աւետարանը ունի գեղեցիկ մանրամասն մը, որ կը սահմանէ քրիստոնէական կատարելութեան բարձր ըմբռումը: Մեծատուն երիտասարդ մը, կ'ըսէ, հմայուած Տիրոջ յանկուցիչ խօսքերէն, կը համարձակի հարցունքի թէ Եբրայի՝ վարդապետ, ի՞նչ բարեք գործեմ որ յաւիտենական կեանքը ընդունիմ, քանի որ մանկութենէս ի վեր օրինական-ծիսական բոլոր պատուէրները պահած եմ, եւ այժմ ինչո՞վ պակաս եմ: Տէրը սիրալիր ակնարկով մը գզուեց խանդավառ երիտասարդը՝ պատասխանելով թէ Եփան մը կը պակսի միայն քեզի. եթէ կ'ուզես կատարեալ ըլլալ՝ ծախէ՛ ինչքերդ, աղքատներուն տուր եւ իմ ետեւ եկուր: Եւ սակայն ոգեւորութեան փայլակները մարեցան իսկոյն երիտասարդին աչքերուն մէջ, որ խոստովեալ ընդ բանս՝ զնաք տրտմեալ, զի ունէր ինչս բազումս: Վասն զի Տէրը աւելի զոգնութիւն կը պահանջէր կատարելութեան հասնելու եւ ներքին վերածնունդի համար, այն է բոլորանուէր ինքնամոռացութիւն:

Այդ ազնուական երիտասարդը, որ անշուշտ անպարկեշտ ու ապականած մէկը չէր եւ Մովսիսական օրէնքի բոլոր ծիսական պահանջները կատարած էր խղճի մտօք, ծիսական բարեպաշտութեան սովորական տիպարներէն էր, որոնց թիւը այսօր ալ պատկուելի է քրիստոնեայ աշխարհի մէջ, որոնք հոգեւոր կապուած իրենց ինչքերուն, անձնասէր եւ եռամիտ, կը կարծեն հոգեկան բաւարարութիւն զգալ, երբ իրենց հարբատութենէն երբեմն միայն խնչերանքներ կը տրամադրեն բարեգործական հաստատութեանց եւ կարօտեալներուն: Սակայն Տիրոջ ձայնը մեզի կը պատգամէ ուժեղօրէն. — բան մը կը պակսի քեզի, նուիրում եւ զո-

(*) Լուսանդի Սրբազանի վերջին հոգեւունչ պատգամը, օգտուած իր ժողովուրդին. կ'արտադրէ զայն 1944 թ. Փրկի Ապր. շիւանդանդի ճարտարքէն:

հաբերութիւն, իտէալ և հոգեւոր վերածնուն-
թիւն՝ սիրով:

Ո՛վ որ կ'ուզէ իր մէջ բարձրացնել մարդ-
կային արժանապատուութիւնը, ըլլայ հա-
րուստ կամ աղքատ, ազէտ կամ գիտնա-
կան, էական պարտականութիւն մը ունի
կատարելու. պէտք է ջանայ անընկճելի
կամքով մը ազատագրուիլ այն ամէն յոռի
ունակութիւններէն որ արգելք կը հանդի-
սանան իր բարոյական զարգացման և կա-
տարելութեան: Մարդուն հրամայական օ-
րէնքն իսկ է երջանկութիւն տալ ուրիշնե-
րու և բարին կատարել:

Բարոյական մարդը աչքերը կը բարձրա-
ցնէ դէպի հեռաւոր իտէալը, որ թէ է ե-
րևութապէս անմատչելի, բայց որուն կեն-
սաբաշխ հրայրքը կ'ողգեորէ զինքը: Առանց
իտէալի՝ զիտակից մարդը շնչանկղձ կ'ըլլայ,
ան է որ կը միաւորէ բոլոր կատարելու-
թիւնները կեանքի այլազան մարդերուն
մէջ: Ամէն մարդ պէտք է որ ճանաչուազեղ
աստղ մը ունենայ իր մտքին մէջ, իր կեան-
քի հորիզոնին բարձրակէտին վրայ, աստղ
մը որ ներշնչէ, ուժաւորէ ու մղէ զինքը
դէպի վեր, դէպի լուսաւոր բարձունքները:

Իտէալին սնանկութիւնը այսօր սեծա-
գոյն չարիքն է մարդկութեան համար, ա-
ւելի՛ աղէտաւոր քան ներկայ տիեզերական
պատերազմին բոլոր արհաւիրքները:

Իտէալը կը պակսի մեր ծաղիկ երիտա-
սարդութեան, այսինքն պաշտաւունքը ճըշ-
մարիտին, զեղեցիկին ու բարիին, որով պէտք
է ուռնանայ իր միտքն, աշուուանայ սիրտը
և կազմուի նկարագիրը, մինչ ան հասակ
կը նետէ, կ'աճի հասարակ զգացումովը
նիւթական շահու և հաճոյասէր վայելքի:

Իտէալը կը պակսի մեր մամուլին, ըն-
թերցողներու հոգեկան և մտաւոր ընտիր
սնունդը ընծաւելու համար, երբ մա՛նաւանդ
մեր դրականութեան արտագրոյթը այսօր
արեւահար, ոսնած ծաղիկի մը կը նմանի:

Իտէալը կը պակսի հոգեւորականներուս,
երբ յոյժ զբաղած ենք առօրեայ հոգերով,
ինչ որ կը սպառէ հաւատաքին կրակը և կո-
չումին նուիրումը:

Իտէալը կը պակսի մեր նորահաս սե-
րունդին, թարմ հոգիներու մէջ սիրոյ և
բարիի բոցը արծարծելու և ճշմարտութեան
ու գիտութեան խայծը գնելու համար:

Բարութեան, գիտութեան, զեղարուես-

Ե Ր Ա Ն Ի Ն Ե Ր

Բ

«Երանի սգաւորաց, զի
ճոխ մխիթարեցցին»:

Երբ կը գրեմ այս տողերը, օրերու սա
մուշկին դիմաց, մտքովս կը տեսնեմ ան-
ծայրածիր թափօրը սգաւորներուն, մայր-
քոյր, ամուսին, որոնք ռազմաճակատնե-
րու ետին՝ իրենց արցունքը կը խառնեն
թափուող արևններուն, ու թափօրը ա-
նոնց՝ որոնք ընդունեցին երկրորդ այս ե-
րանին իր ուշադրաւ ճշմարտագանցութեա-
նը մէջ, բայց ամենաստոյգը բոլոր երանի-
ներուն: Սուգը որ իր խորհրդանշիչ շղարշ-
ներով մեր կեանքին մէկ երեսը կը շինէ,
անշուշտ ըստինքեան իմաստ մը չունի,
սակայն բոլոր անոնք որ այս աշխարհի
վրայ զիտակից ու խորունկ կեանք կ'ապ-
րին կ'ունենան այդ սուգը:

Ո՛վ չի դիտեր թէ կեանքի հիմնայատակը
ցաւ է, թէ գերազոյն հաճոյքներն իսկ,
վերջի գոլմարի մը մէջ անոր պիտի վե-
րածուին: Սուր, ծանր, մութ և խուլ տա-
ռապանքը, բոլոր այն բաներուն պէս՝ ու-
րոնք մեզի բնաւ հաշիւ չեն տար և կը
պարտադրեն զիրենք մեզի: Տառապանքը
որ կը ծնի մեր աշխատանքէն և նոյնիսկ
հաճոյքներէն, կ'ընկերանայ մեր առաքի-
նութեան և մոլութեան, չուքի մը պէս ե-
տին է մեր սէրերուն և բարեկամութիւն-
ներուն. կը սլաքէ մեր մարմինը, կ'արիւնէ
հոգին հոն՝ ուր չէինք սպասել իրեն: Կ'ու-
ղէ՞ք խորհրդանշիչ անձնաւորութիւնները
անկէ, Սոկրատ, Տանթէն, Միշ-Անտէլ-
Նարեկացին և Անծանօթ զինուորը: Օրօ-
րօցէ՞ք զերեզման մեր անբաժան ընկերն է
ան. միայն ծանծաղամիտներ և յիմարներ
չեն զգար անոր սեղմ և ծանր օգականքը,
որոնք օրերու հետ կուգան սեղմելու մեր
հոգին:

տի ոգին կամ բարձր իտէալը անհրաժեշտ
է որ խանդավառէ ամէն անհատ ու ամէն
հաստատութիւն, իրենց կոչումին փառաւոր
արդիւնաւորման համար:

ՄԵՍՐՈՊ ԱՐԲԵՂՍ. ՆԱՐՈՅԱՆ

Խաղաղութեան ժողովներ, զիտական ու ճարտարաւոստական ձեռնարկներ, ընկերային յեղափոխութիւններ, մեղմել աւելի կը հաստատեն անոր զոյնութիւնը։ Ամենուրեք է ա՛ն, և եթէ գտնուէր մէկը այս աշխարհի բնակիչներէն որ չզգար անոր մօտ իւր յաղթանարող թաթին հարուածը, անմարդկային պիտի երևէր անտարակոյս մեզի։

Եւ սակայն Աւետարանը ամենաուրախ գիրքն է աշխարհի, վասնզի այս գիրքին և կրօնին ետին կը կանգնի իր խորքին մէջ ուրախ անձնաւորութիւն մը։ Փաստերու չի կարօտիր այս իրողութիւնը որ գծաթափառար Միլիին դարու արուեստին մէջ, ժամանակին յատուկ ներքնայայտութեամբ մը, «տխուր» և «տփուր» նկատուած է։ Եւ արդէն տարօրինակ պիտի ըլլար մտածել որ ինքզինքին և իր դատին հաւատացող և անոր համար մեռնելու յօժարակամ հոգի մը կարենար ախտը ըլլալ, այսինքն ընկճել կեանքի գոհարարութիւններէն, որոնց մով միայն պայմանաւոր են յաղթանակները, այսինքն ուրախութիւնները։

Ուրախ հոգին միայն կրնայ սիրել մասնակները, բնութիւնը, հաւատալ իր ձօր, մտենալով զուրգուրանքով այս կեանքէն անսթառնագնորուն, ամոքելու համար անոնց ցաւը։ Իր ներկայութիւնը թէ՛ իր եղած տեղերուն և թէ՛ այն փոքրիկ խումբին մէջ որ զինքը կը շրջապատէր՝ ճտուագիտներ կը ցանէ։ Բայց անիկա ունեցաւ իր տրտմութեան պահերն ալ։ Ուրախութիւնն ու արքայ մօթիւնը զիրար ներհակող իմաստներ չեն ինչպէս կը կարծուի։ Կեանքը ուրախութիւններու և վիշտերու չէ բաժնուած, այս վերջինները արտայայտութիւններ են միայն անոր։ Երկուքն ալ կուզան նրբազգածութեան նոյն կարողութիւնէն, զգայնութեան միևնոյն մակարդակէն՝ զոր հոգին կ'արտայայտէ կեանքը ըսուած իրողութիւններուն զիմաց։ Ովկիանոսը որ իր անհուն տարածութեան և խորութեան մէջ, ունի անհաւոր փոթորիկներ, ունի նաև անոյշ և խաղաղ պահեր։ Վասնզի հոն ուր մեծ փոթորիկներ կը ծագին, հոն է դարձեալ որ մեծ ու իւրական անգործութիւններ կրնան տիրել։ Զգացում չունեցողը զուրկ է նոյնպէս արտայայտութենէ, և ի վիճակի չէ փոխադարձ ընդունելու ազգեցութիւնը։ Մեր պատմութիւնը չէ որ կը չինէ մեր իրական

կեանքը։ Մեր վիշտերն ու բերկրութիւնները, մեր գիտութիւնն ու փորձառութիւնը օրէնքի մը մէջ միայն նկարագիր կը հագնին, և այդ օրէնքը նոյնիսկ նկարագիրն է մարդուն։ Եթէ Թարոր լեռան իր ուրախութիւնը կ'ալլակերպէ զինք, և Գիթսանմանի տխրութիւնը արիւնով և քրտինքով կ'ողողէ իր մարմինը, պատճառն այն է որ առաջին պարագային իր հոգիին ուրախութիւնն է որ զուրկ կը թափի, և մարմինը կը մասնակցի այդ ուրախութեան, իսկ երկրորդ պարագային՝ հոգին կը մասնակցի իր երկրորդ կէսի տրտմութեան, բայց իրական մարդը վիւր կը մնայ այս երկուքէն ալ։

Ով է սակայն յաւանքաւորը, որու մասին կը խօսի լեռան Մեծ Դարողիչը, և որոնք է որ կ'երթայ իր երջանիկ մտածումը։ Անոնց արդեօք որոնք խոցուած են իրենց ամէնէն քաղցր սիրոյն մէջ, ու չեն մասնակցիր աշխարհի ուրախութեան ու կուլան հետեւաբար իրենց անձնական զգախտութիւնը, և կամ մերձաւորներու չյալողած ջանքերուն և այն բիւր անգամ երազուած բարբէններուն վրայ, որոնք միշտ հեռու մնացին՝ մեր և ուրիշներու յանցանքէն։ Եւ կամ անծայր կարաւան տառապալներուն, վրիպողներուն, անտաժէտներուն, ինկանքներուն, յուսահատներուն, մէկ խօսքով բոլոր անոնց որոնք կորսնցուցած են սէր, բարիք կամ պատրանք զոր ունէին կամ ուզեցին ունենալ, և որոնց տեղը այժմ անվերադառնելիօրէն պարապ կը զգան։ Անոնք՝ որ յուսով ու քաջութեամբ սկսան կեանքը, բայց որ տակաւ զգացին թէ իրենց երջանկութիւնը փշուրած է աւազէ բլրակի մը նման, ու կեանքի դաճնութիւնը առած մեկուսացան իրենց ցաւ մարտնչու։ Եւ կամ անոնք որ լուսեան մէջ կ'արտասուին, ծածկելով իրենց վիշտն ու արցունքը մարդոց նայուածքներէն, որոնք վէրքը շատ աւելի խոր է, մարդոց անքերուն չբացանելու չափ խոր է։

Մականք կեանքէն վիրաւոր ամէն հոգի սգաւոր չէ՝ արցունքը, տրտմութիւնը, յուսահատութիւնը, խորհրդանշերը չեն երանուած այդ վիճակին։ Սգաւորութիւնը հոգեկան թափանցողութիւնն է. սգաւոր չեն նկատուիր բոլոր անոնք, որ ամբամաղձոտ կը ծնին, իրենց ջիւղերուն վրայ ընդունած ըլլալով կնիքը առնական մեղքերու, մաշուսներու։ Կամ անոնք որ կուլան իրենց

իսկ հեղինակած մեղքերու պալատներուն վրայ, ապաշաւի դառն ու անկեղծ արցունքով։ Ագաւորին վիշտը իր ուրոյն աղբիւրները ունի։ զգայուն հոգին՝ որ իրերն ու երեւոյթները իրենց բացարձակին, իտէալին կը տանի, որ իր մէջ կը կրէ աշխարհ մը շատ աւելի մեծ ու պայծառ, և որ կը տառապի իր ունեցածին շատութեանը համար։ Գերագոյն հարուստն է սգաւորը, վասնզի մինակ է այդ ճոխութեանը մէջ, ու գիտէ թէ իր քովէն անցնող բազմութիւններն անմասն են իր ունեցածին։ Մեծ անձնաւորութիւններ՝ անոնք կոչուին հերոս, արուեստագէտ կամ սուրբ, մարդեր են որոնք հարուստ են մարդկային ու աստուածային կարողութիւններէն, ուժը, գիտութիւնը և սրբութիւնը, որ կը բխի այնքան առատօրէն անոնցմէ, զիրենք կ'ընէ մէկ կողմէն անսովոր և միւս կողմէն սգաւոր, վասնզի անոնք կը մնան բարձր ու անմատոյց, անոնք իրենց մեծութեան տրտմութիւնը ունին։

Նարեկացին սգաւոր մըն է, վասնզի իր գաղափարատիպին նմանելու գերբնական ըզձանքին մէջ, անիկա կը հետապնդէ զինք անհունեցնող տեսիլքը, և ով որ իր գիտութիւնը կը բարգաւաճէ, կը շատցնէ նաև իր տրտմութիւնը։ Սգաւորն է Տանգէն, վասնզի քաւարանն ու դժոխքի մութ արահետներէն որոնեց միշտ իրմէն խուսափող պատկերը, զինք ամբողջացնող կէսը։

Անոնք են իրական սգաւորները, որոնք բաժնուած իրենց կեանքը երկվեկող սէրէն, կամ իրականութենէն, զանեց զբաւնելու, անոնցմով ամբողջանալու խոր անձկութիւնն ու խոյրը ունին։ Մարդիկ՝ որոնց վիշտը արդիւնք չէ կեանքէն պատճառուած անբարտաւթիւններու կամ ներքին բերումներու, որոնք տրտում են ոչ թէ երկրին երեսը ծածկող մութիւն համար, այլ Աստուծոյ գէմը սքողող մշուշէն։ Դիտուենք բաժնուած իր ճշմարտութենէն, արուեստագէտը իր տեսիլքէն և հաւատացեալը Աստուծոյ, սգաւորներ են։

Տագնապը որ կ'ընկերանայ գիտունին ճշմարտութեան իր որոնումին մէջ՝ օրինակներով չի բացատրուիր։ Անոնք կոչուին Քէրէլը, Նեւտոն կամ Էտիսըն, փակուած իրենց աշխատանոցներու պատերուն եփոյն, կը ջանան իրենցը ընկ աշտարապելի օրէնք-

ները տիեզերական դրութեան։ Կեանքին սպառնացող ոյժերուն, ինչպէս կեանքը աւելի լուսաւոր ընող բարիքին համար այս կռիւը եթէ մէկ կողմէն կը պսակէ զիրենք իրենց մեծութեանը մէջ, սերունդներու երախտագիտութեան, միւս կողմէն զիրենք կ'ընէ տրտում ու սգաւոր։ Վասնզի մեզմէ ով երեք իր որոնածը գտաւ, և որոն իր պահանջին չափովը հատուցուեցաւ այս աշխարհին վրայ։ Աստուածներու կրակին համարձակող իր լեարդին ցաւովը պիտի սգայ միշտ, մեծութիւնները չհանդուրժող այս աշխարհին վրայ, այս է զիրը բոլոր մեծերուն։ Եւ սակայն երանելիներ են անոնք, վասնզի կեանքի մութին ու խորհուրդին մէջ կը վառեն լոյսեր, ինչ փոյթ շատ անգամ այդ լոյսին մէջ այրուելու համար։

Տրտում է արուեստագէտը. կեանքին նայող իր հոգին առանց տառապանքի չէ որ ետ կուգայ։ Իսկ իրերէն ու մշուշներէն անդին կեանքի իսկութեան իր երթը՝ զինք կ'ընեն անսովոր ու տառապող։ Մեր շուրջ անորոշուած քառսէն, արուեստագէտը կը ճգնի վերաբերել երազը մարդուն՝ որ կը յապաղի լերան ետին, յոյսը սիրտերուն՝ որ թռչունի թևով կը հեռանայ, ու վառ յիշատակը քիչ քիչ ցամաքող կեանքին։ Ու սգաւոր է արուեստագէտը իր այս նոր աշխարհաշինութեանը համար, ինչպէս ետ աշխարհաշինութեանը համար, ինչպէս ետ աշխարհաշինութեանը համար, ինչպէս ետ աշխարհաշինութեանը համար։

Հին աշխարհը տառապանքի նկատմամբ երկու կեցուածք կը ճշդէ, վայելք՝ նպիկուրին հետ, և անտարբերութիւն ստոյգիկեան Ձենոնով։ Ձրոսնով կամ կրել երկու ծայրայեղ լուծումներ են հին աշխարհին։ Քնացնել վիշտը և արծարծել հաճոյալին, կամ անտարբեր մնալ երկուքին ալ նկատմամբ չեն լուծեր հարցը։

Սուրբ Գրքին մէջ ևս տառապանքի հարցը սխտմով չէ վերածուած, ոչ ալ իմաստասիրութեան յանգած։ Վիշտը ոչ բնական երևոյթ մըն է, ոչ ալ Աստուծոյ նախակառուցողութեան արդիւնք։ Ան կը ծնի հոգեկան անկարգութենէն, կեանքը դիմաւորելու սխալ կրպակէն, մեղքէն, որ սակայն պատժւող չէ անոր։

Բայց խոչոր է տարբերութիւնը տառապանքի և սգաւորութեան վիճակներուն։ Առաջինը եթէ ազնուացնող է, վասնզի իր հալոցին մէջ միայն կը փորձուի կեանքի

սակին, միւսը աղնուական է ինքնին։ Ազա-
նորութիւնը վիճակ մըն է ուր հոգին սքող-
ուած է Նիւթական ըզձանքներու մշտնջող,
և աւելի յստակ ու խորունկ կը զգայ ծա-
րաւը ճշմարտութեան, արդարութեան և
սիրոյ։ Մարդեր որոնց հոգին աւելի ընդու-
նակ է դարձած տեսիլքի և մտածումի։
Մեր ազգային սուգը մեր կրած տառապանք-
ներուն համար չէ անշուշտ, այլ այն ազնիւ
մտածումներուն և զգացումներուն համար,
որոնք ընաւ չպակսեցան մեզի։ Մեր ինք-
նութիւնը տեւականացնելու կատարելու-
թեան գաղափարը թէ՛ և արիւնած է յաճախ
մեր ոտքերն ու սիրտը, սակայն գոհունաւ-
կութեամբ լեցուցած է մեր հոգին, և այդ
դժնգակ վիճակներուն դիմագրաւելու կո-
րով ներշնչած մեզի։

Բոլոր գեղեցկութեանց արցունքէն ծը-
նած ըլլալու փաստը անբաւարար է տառա-
պանքն ու սուգը բիրեղացման մէջ տես-
նելու մեր օրերու մեծագոյն խռովքէն,
արուեստով մեր մէջ գոյաւոր՝ ցաւերէն որ-
քան յուզականութիւններէն։ Այսօր սրգա-
ւորներն են ամէնէն աւելի իրենց երազնե-
րէն հալածուած մարդեր։

Տառապանքը իր դրական արդիւնքներուն
հետ միասին ունի իր բացասական ու քան-
գիչ երեսները։ Եթէ ան յաճախ արցունք-
ներ կը ցայտեցնէ անտարբեր և կուղպ հո-
գիներէն, շատ անգամ ալ կը խամբէ ծա-
ղիկը սրտին։ Գողգոթին երկու աւաղակ-
ները տառապանքի նոյն վիճակը կ'անցու-
նէին, սակայն անոնցմէ մէկը կ'օրհնէր և
միւսը կ'անիծէր իր տէրը։ Տառապանքը
քիչ անգամ իր աստղերը կը բանայ մու-
թին վրայ։

Այսպէս չէ սակայն սգաւորը, անիկա կո-
րուստ մը փնտռելէ աւելի կ'որոնէ տեսիլքն
ու մտածումը այս աշխարհէն վեր, բայց
այս կեանքը տանելի ահաւոր մղձաւանջին.
աղնուական համակերպութիւն կը, լուրջ
ընկալչութիւն մը պատմութեանը, որպէս
զի մենք մեր մէջ անգամ մըն ալ չկործա-
նինք, մեր տկարութեան փաստէն յաղթա-
հաւուած։ Տառապողը միշտ տկար մըն է,
սգաւորը արու, հպարտ և ազնուական։ Որ
իւր կորուստը վերստին ապրելու և տեսիլքը
անգաղղում հետապնդելու ուժն ու հա-
ւատքը ունի, որ իրեն կը բանայ ափուշքը
աստղերէն անդին Մեծ Անծանօթին, որ կա-

մարներ կը ձեւէ իր հոգիին մէջ դէպի գե-
րագոյն արդարութեան յղացքը, հակառակ
որ աշխարհի վրայ ամէն օր Նիւթը հեր-
քումը ընէ այդ երազին։

Ան որ ըսաւ այդ խօսքը, գերագոյնն է
բոլոր մարդոց, երկինքն ու երկիրը ունե-
ցող հարուստը։

Հարցունքի թերեւս թէ ինչո՞ւ երանի կու-
տար ինք իր շուրջը խոնուողներուն, Դա-
լիլիոյ այդ խոնարհ քրտակի լանջքին նըս-
տած։ Տրտում է պատասխանը, վասնզի
բոլոր անոնք՝ որոնք իր ձայնին քաղցր
չեղտէն մագնիսուած, մղաած էկած էին
իւր շուրջ, կորուստի մը թախիծը ունէին
իրենց շրթներուն և յամենող երազ մը ի-
րենց թարթիչներուն, հրեաներ էին անոնք,
երկրի ու երկնքի բոլոր բարիքներուն,
պատգամներուն ամրապինդ փաթթուած
շահագէտներ։ Մին իր առողջութիւնը, ու-
րիշ մը իր յոյսը կորսնցուցած, և շատեր
իրենցմէ խուսափող երազին ի խնդիր։ Տըր-
տում կամ ուրախ անոնք բոլորը սակայն
չունէին սուգի այն վիճակը որ աշնուա-
թեան շղարշի մը մէջ մեզի կը մատուցանէ
բոլոր զրեկներն ու տառապանքները. և
զուք մէջ գիտես որքան տգեղ են հաստ
երազները և ինչ դիրաւ լկեանքի, չարչա-
րանքի կը վերածուին մեր ներսը։ Հոն այդ
սարին վրայ հաւաքուողները իրենց պըզ-
տիկ վիշտերու և կորուստներու սուգը ու-
նէին, եւ եկած հոգիի մեծ հարուստէն
բաժին առնելու։ Յիսուս կ'երանէ իրա-
կան սգաւորները, որոնց մէջ սուգն ու
միտիթարութիւնը իրարմով կը սնանին և
տրտմութիւնն ու բերկրանքը զիրար կ'ամ-
բողջացնեն, որոնց վիշտին բեռը քաղցր է,
և միտիթարութիւնը ուրիշ բան չէ, բայց
եթէ իր սուգին փոխարժէքը, նախօրօք
ընդունած ըլլալու հոգեկան քաղցրութիւնը,
ըստ աշխարհի՝ վարձատրութիւնը։

Սգաւորները շատ կը նմանին կարգ մը
վանական դրութիւններու մէջ մշտապառի
մը առջև գիշեր ցերեկ հսկող վանական-
ներուն։ Անոնց հոգին լոյսին յոռած կը
մնայ միշտ, հակառակ իրենց շուրջի մու-
թին ու աղմուկին։ Տիւ ու գիշեր կը քաղ-
ցըրանայ հսկումի նստած սենեակի պատու-
հանին լոյսը, և կը զգաս թէ հոն վարա-
գոյթներու ետին, սիրտ կ'ալարի աշխարհի
մութ ու անտարբեր խղճին վրայ։

ԻԱՆԱԴԱԿԱՆ ԺԱՄ

Քիչ մը դժուար տարազելի, բայց ընտանի բան մը կը պոտի կարծես, երբ, Մեծ Պահոց Քառասորդական շրջանին, Սաղաղական Ժամերգութիւնը կուգայ իր ստուերուն աշխարհը բանալ ամէն իրիկուն, մեր հոգիներն ի վար: Մանաւանդ որ, շարաններն ու ջահերը իրար ընծայած կ'ըլլան իրենց շքեղանքը, այսպէսով կարծես գիտաւորիկ ուզելով եկեղեցոյ տոնապաշտական թելագրութիւնները, մշտ հոգիներն ի վար: Իրա՛ւ է արգիօք այս հաւաստումը, օտար ազգերու ներքին աշխարհներուն ալ համար, ու անոնց եկեղեցիներու գմբէթներուն ալ ներքեւ: Հետաքրքրական պիտի ըլլար ասոր ճշտումը: Հայուն համար իրաւ է ատկա, կրօնական ու ազգային կրկնակ հանգամանքներով: Արտաքին ու ներքին լրացուցիչներով:

Որովհետեւ, հայուն կրօնազգած հոգին, իր անկուսներուն և իր տկարութիւններուն տառապանքը պիտի ապրի, գոտին մէջը քառասուն օրերու ինքնաշարժութիւն: «Իր մեղքերուն ծովը պիտի ալեկոծէ իր հոգին», Այնքան կենդանի են պատկերացումները իր յօրինած Ապաշխարութեան շարականներուն: Ու պիտի աղբսէ «գերծանիլ» զինքը

Այսպէսով է որ լերան վրայ առաջին անգամ իրարմէ կը զատուին երկար ատեն իրարու հետ շփոթուող վիճակները: Այդ օրերէն ասդին թաւալող դարերը հազիւ թէ անբաժան են Մեծ Արդապատին այնքան պայծառատեսութեան պատգամած այդ վիճակին թելադրանքները: Որո՞ւ համար գաղտնիք է որ տառապողներու անհուն լէզէնին դէմ այնքան քիչ ըլլան սուգին հերոսները, այսինքն մարդիկ՝ որոնք գիտնան իրենց շիղերուն վրայ դիպուած կակիծէն, զրկանքէն, մոխիրէն հանել պատտաւ մը կապոյտ, կոոր մը հոգի, երկուքն ալ գերծ մեր աշխարհի կնիքէն, պայմաններէն, յաւերժ և անաշխար թելադրելու չափ յաւերժութեան, աշխարհայութեան մեծ յղացքը մեր ներքը:

Սգաւորը ամէնէն մօտին է Աստուծոյ, ամէնէն բարին ըլլալէ վերջ մարդոց:

ԵՂԻՇԷ՛ ԱՄՐԻԱՊԵՏ

որսալ ուզողին որոգայթներէն: Ու ասիկա այնպիսի խորունկ ըզձաւորութեամբ՝ որ՝ երկինքը ընդունելու, Աստուծոյ որդիին յաւերժեան խորհուրդովը երաշխաւորուած հոգեկան խաղաղութիւնը, պայծառութիւնը, լոյսը իր մէջ տանելու, անոյ պարուրուած ապրիլու երազը, թիւ թիւ կ'ախտի իր աչքերուն դիմաց: Հայ Եկեղեցիի պաշտամունքները կրօնական ամէնէն անսխթեմք արարմունքները ունին որդեգրած: Ամէնէն զուսպ շարժումներով: Ամէնէն լուրջ ու պարզունակ խորհրդաւորութեամբ: Ուր հոգիները յալորդաբար կը կանչուին փառաբանութեան երգին, օրհներգութեամբ վերացումին: Կը հրաւիրուին միասնաբար խոնարհեցումին: Հայցողական աղօթքին: Ու կ'արձակուին թեթեւացած հոգիով, պայծառ նայուածքով՝ շղարշ երկինք ալ իրենց հոգիներուն մէջ ծփանալու:

Իսկ իբրեւ արձագանգ՝ դողումը անոր կենքին, անոր մշուշ ու կապար դարեւրուն, ինչպիսիք կանոն Ժամերգութիւնը իր շարականներուն մէջ կը տարազէ կոհակ կոհակ քարացումը, յորդուն երգը հայ ժողովուրդին: Տուայտանքը անոր խոշտանգուած շիղերուն: Կարօտը անոր ծիծղուն արտերուն: Սարսափը անոր գիշերներուն: Տրտումն սփոփանքը իր քրտնեղովը ցօղուած հասկերուն ոսկեացումին, վայելու՛մին: Քաղցրութիւնը իր զաւակներուն: Իրիկնանալը, թեթեւացումը անոնց խոնջած մարմիններուն: Ու դեռ . . . անհուն գալարումներուն դէմ անհունաբաղձ թրթռումը խաղաղութեան, երջանկութեան, արքայութեան, յարութեան ծաւալին:

Քրիստոնէայ Եկեղեցիներու կազմաւորման շրջանին, շահեկան պիտի ըլլար աշխատանք մը՝ ինչպիսիք Ժամերգութեան ոգին, աշխարհը, ըմբռնումը համադրել փորձող: Ամէն ժողովուրդ իր ապրումներուն խոտութեամբը պիտի երանալ զարեւ գին բացած խաղաղութեան ծաւալին: Մտաւ մը՝ մշտապէս և ամէնքէն զգացուած, բայց քիչերէ վաչելուած, այս աշխարհի դաշտերուն: Հայուն հոգին, անտարազելի բայց սրտառու յայտնութիւնն է անհոր կամար իբրեւ կը նստէ շքեղ յօրհնումով իր ինչպիսիքներին:

Քրիստոնէական առաջին գաւերէն միակ զգալի, իրական ողբերգութիւնն է այս խա-

բաքանչիւր կարգ, սկզբնապէս, բաղկացած է սաղմոսէ, անոր հետեւող մաղբաճէ. որուն կը յաջորդէ հաստացեալներուն ուղղուած հրաւէր մը՝ Բարոզ, ինքնամփոփումի, ուշքը ցրուածութիւնէ հաւաքելու, եւ, այդպէսով, իրենց խնդրանքը՝ աղօթով, աստուցանելու Բարձրեալի զանգրկին՝ ժամերգութեան ամէն կարգ վերածելի է սոյն հիմնատարներուն։ Այս տուեալներով, ինչպէս զառկանի պարզագոյն ձևին մէջ գրիթէ ոչինչ կը գտնենք, իրբն աղօթք, երգ կամ Բարոզ, որ ստեղծուած, յօրինուիմ բերէր հայ միտքին, հայ հոգիին։ Ուր՝ ձայն մը, շեշտ մը ըլլար քաղուած, ըլլար դրուած, պատմական որոշ շրջանէ, հոգեվիճակէ։ Շնորհեա մեզ Տէր երգը, Նալեաց Սիրովի ու ի Բեմ հայցեմք յաւելիալ, դրուագ մասեր են։ Վերջին երգերը իրենց հեղինակին ճամբով, որոշապէս ծանօթ մէջ շրջանէ, իսկ առաջինը՝ անստոյգ իր խմբագիրով, հաւանական պիտի նկատենք մեր միջնագարէն, Բագրատունեաց խորխտ, յաղթական, յանձնապատասխան տասնամեակներէն իջնող։

Իայց նոյնիսկ այդ սաղմոսներուն, և անոնց յարասարբ յօրինուած մաղթանքներուն, աղօթքներուն մէջ պարագայ մը կայ դիտելի. — ըսինք թէ անտեղ գոյութիւն չունի ստեղծագործ հայ միտքը, նաեւ մասնաւոր միջնորդող մը հայ աշխարհէն։ Ե. դարու հայ պատմութիւնը թաւալուն կոհակում մըն է հզօրագոյն ապրումներու, լքումներու, պրկումներու, կարելիութիւններու և պոռկութիւններու։ Ու Ե. դարուն արդէն չամբողջացած կը համարուի Հայ եկեղեցւոյ ժամագիրքը։ Հետեւ պիտի ըլլայինք ճշմարտութիւնէ, հետեւցնելով սակայն թէ չենք ունեցեր Հայրապետներ՝ իրենց շրջանը լեցնելու կարող, և իրենց ժողովուրդին ձգտումներուն հաղորդ, որպէսզի անհրաժեշտութիւնը զգային այդ յուզումները փոխանցելու, և աղօթքի ու երգի ձևին տակ, զիրենք յաջորդող սերունդներուն։ Հարկ է դիտել թէ, օտար ու եկամուտ տարբերով այդ կարգին մէջ կը հանդիպինք, այս անգամ, օգտագործուած, իւրացումով սեղծումով մը, եթէ կարելի է այսպէս ըսել։ Երանելի այն Հայրապետը որ ինչպէս ժամերգութեան մը կարգաւորումը կը ձեռնարկէ Ե. դարու երկրորդ կէսին հաւանաբար, այնպիսի համարներ և գլուխներ ըն-

տրած և իրարու է բերած սաղմոսներէն, որ անդիմադիր ծորումով մը կը բռնուիս ներութենէն իր զգայնութեան, հաղորդականութենէն իր հոգիին։ Հոն, ծալք ծալք կը բացուին այն վիճակները, որոնք դարբն առաջ ապրող սաղմոսներուին և անոր ցեղին կեանքը, անկախութիւնները պատկերելով հանդերձ, հարազատ արտայայտութիւնը կը բերեն իր ալ ժողովուրդին ապրումներուն։

Սխալի մէջ չենք, երբ ընդունինք այդ հոգեբանութիւնը Ե. դարու ընդհանրութիւնները իր մէջ համադրող։ Այդ օրերուն, մեր փառքերը շատ մօտիկն էին, չմոռցնելու համար։ Այդ օրերուն, մեր Եկեղեցին հզօր յաղթանակով մը դուրս էր ելած իր վրայ գործադրուած խոշոր բռնութենէն. — Վարդանանց պատերազմը՝ իր հետեւանքներով, ազատագրումի մը Հայ եկեղեցիին։ Բայց Սրբազան Հայրապետը աչքին առջև ունէր գինը այդ յաղթանակին։ Սխալի մէջ չենք դարձեալ երբ շարունակենք այդ յաղթանակին գինը երկարաճելով այս անգամ անխուսափելի տկարացումներով, հոգիներէն ներս շքեղ զոհերուն, մեր ազատ նախարարներուն զարմերուն, և իրենց հովանաւորած եկեղեցիներու մշակներուն ալ խորը։ Խնչ կը զգտնէր Հայրապետը, տրտմութենէ, կորսնցէ վեր, որուն համար մարդիկ յօժարէին կեանքի լուծը կրել։ Երկինքը ինքնաբերաբար կը դառնար գինը այդ տաղնապին։ Ահա թէ ինչո՞ւ խորունկ տրտմութիւն, բեկում պարունակելով հանդերձ, ինչպէս զառկանի կարգը խաղաղութեան և յոյսի, անուշադն տրտում երազի բարեխառնութեան մը մէջէն կը խօսի մեզի մինչև այսօր, ինչպէս խօսած էր Ե. դարուն։ Բանաւոր է մասնաւոր թէ նախքան երգերու, շարականներու յաւելումը, իւրաքանչիւր կարգին մէջ նշանակուած սաղմոսները ամբողջութեամբ կը կարգացուէին։ Եղանակաւոր կամ փոխընթերցումի ձևով։ Ու եկեղեցւոյ մէջ ծընրադրող ժամուորը, իր և իր հայրերուն պատմութիւնը կը կարծէր լսելի, չմոռնուած տրտմութեամբ մը ունեղներով հետու դարբերէ յառնող պահերը, յուզումները, նման տառապանքներէ զբաւուած ցեղի մը ու անոր մէջ զաւկին։

(Նար.)

ԹՈՐԿՈՒՄ ԱՅԵՂԱՅ

ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ՎԵՐԵԼԷՔ

«Ձի որ կամիցի զանձն իւր կեցուցանել՝ կորուսցէ զճա, եւ որ կորուսցէ զանձն իւր վասն իմ՝ զօցէ զճա» : ՄԱՏԹ. ԺԶ. 25

Որքան ճշմարտութիւն ու հոգեկան երջանկութիւն է պարունակում՝ Յիսուս Փրկչի՝ այս պարզ բայ բարձր ու վսեմ պատգամը։ Այդ սիրոյ մարմնացում և գաղափարի ուխտեալ անձնաւորութիւնը, որ իր սուրբ աբիւնով մաքրեց մարդկային մեղքերը պիտի չկարողանար տանել կեանքի և պայքարի յաղթանակը եթէ խաչն չաւակած չբարձրանար Գողգոթա։ Այդ յաւէտ անմոռանալի և սրբազործուած յաղթանակի վառ յիշատակն է որ հիացմունք ու խոր յարգանք է պատճառում բոլորիս։

Նա զիտէր թէ իր մահով երկրագունտի չորս կողմերում, պիտի հաստատուէր իր Սուրբ Եկեղեցին և որպէս լուսոյ աշտարակ, հոգեկան փարոս, քաչէր մարդկութեան դէպի Երկնաւոր Հայրն։

Մինչև օրս չի եղել և պիտի չլինի այնպիսի գաղափարապաշտ անձնաւորութիւն որպիսին է Յիսուս Նազովրեցին։ Նա իր ամբողջ էութեամբ փարուած էր մի գաղափարի որի մէջ էր պարփակուած կեանքի ճշմարիտ իմաստը։

Անշուշտ մահը չէր որ Յիսուսին ընծալում է այն մեծ կատարելութիւնը որ նա ունի, այլ ճշմարտութեան և մարդկային ցեղի բարօրութեան համար թափուած արիւնը, որովհետև մի գեղեցիկ կեանք բացատրուած է մի գեղեցիկ մահով։

Ձոհողութիւնը մի գեղեցիկ կեանք, և յաւէտ կենդանի մահ է միևնոյն ժամանակ։ Անձի բարգաւաճումը և ուրացումը, անջատ և անորոշ են, իրողութիւններ չեն, մին ընթացքն է միւսին, և վերջինը կատարելագործումը առաջինի։

Ձոհողութեան օրէնքը տիեզերական սկզբունք է, բնութեան ինչպէս կեանքի մէջ, զանազան տարբեր անբաժնէտ են և զօւլում են միմեանց համար։ Երկիր՝ բոյսին, բոյսը՝ կենդանիին, կենդանին՝ մարդուն, և մարդը՝ Աստուծոյ։ Եւ այս բնական իրողութիւնը երբ դառնում է գաղա-

փարական՝ դառնում է կամաւոր։ Գիտունը, արուեստագէտը, հերոսը մոռանում և կորցնում են իրենց անձերը, այլապէս ուրիշ անձեր գտնելու համար։

Այդ գեղեցիկ մահերից էր Նազովրեցու մահը. որով նա երաշխաւորեց մարդկային կեանքի անմահութիւնը։ Իր հրաշափառ յարութիւնը յաղթանակն է այն անսովոր Մահուան։

Պատմութեան մէջ թերեւս առաջին անգամն է որ թշուառութեան և անէծքի ճիւղանները խորտակել են հանրութեան ու ընտանիքների հոգեկան ու բարոյական սիւները...

Որ արուսեաների, բուռն տենչերի անցած ժամանակին փոխարինել է յեղեղուկ ձգտումների, թեթև վայելքների տարտամ դրուժութիւնը։

Ձեզ ծանօթ է ներկայի չտեսնուած խենթութիւնը և կործանիչ սկզբունքը, որ հեղեղի նման լափելով ազգերի ու ընտանիքների հոգեկան առաքինութիւնները խոպան դաշտի է վերածել։

Ուսուարը փարատելու և չարիքը դուրս նետելու համար կայ միայն մէկ միջոց. համոզուած գաղափարով նետուել կեանքի ասպարէզ։ Յարտաւ աշխատանք և երկաթ է կամք է հարկաւոր մեր փայփայած խեղճները իրականացնելու։

Ովքեր համբերութիւն ու տոկունութիւն չունեն, չեն կարող, և հակառակ պարագայում էլ եթէ մտնեն կեանքի հրապարակ պիտի չարաչար պարտուեն ու յետ նահանջեն։ Կեանքի նահանջը ամենաողբերգական մէկ փլուզումն է, այլ խօսքով կենդանի գերեզման...։ Իրական և քրիստոնավայել կեանքը պահանջում է հերոսական քաջութիւն։

Այսօր երբ նիւթը դառն է պաշտամունքի առաքիլայ, արդարութիւնը ոտնակոխ է եղած, երբ անհատը կորցրել է իր առողջ գաղափարութիւնը և սողում է գետնի վրայ, նոր սերունդը մեծ խնամքի և դաստիարակութեան կարիք ունի։

Որքան բարձրացնենք ճշմարիտ կրթութեան մակարդակը այնքան պիտի աշխուժանայ մատաղ սերնդի մտածելակերպը և գաղափարական ըմբռնումը։ «Ծանրի զքեզ» բիւրեղացած մարդու նշանաբանը... որով պիտի տեսնենք հեռաւոր հորիզոններ։ Ու-

ընթացիկ աշխատանք և Գեղեցիկը փնտռելու վսեմ խոչնդով բոցավառի մեր հոգեկան աշխարհը, որպէս զի ի վիճակի լինենք կեանքի պայքարում, չդաւաճանելու մեր սրբազան ուխտին...

Ուր էր թէ մեր սրտերում նորից արձագանգ գտնէր մեր նախահայրերի համեստ ապրելակերպի, մաքրագոյն նկարագրի կենդանի օրինակը...

Չունենալ գաղափարական վերածնունդ և արշալոյս, կը նշանակէ չունենալ մարդկային խորունկ զգացում, լոյս փնտռելու փափաք և գերագոյն աշխատանք:

Ապրել չէ նշանակում միայն իր գոյութիւնը հազիւ հազ քարշ տալ: Մարդկային ընկերութեան ամենամեծ թշնամին նա է որ իր անձնական չահերից և նիւթից դուրս չի հետաքրքրում այլ խնդիրներով:

Պիտի ջախջախել եսասիրական շղթաները, եթէ իրօք ցանկանում ենք գաղափարին ծառայել: Երբ մարդկային ընկերութեան ցաւերը դարձանոյ նպատակ կայ մեր սրտում, տանջանքները ու տառապանքները չեն ընկնում մեզ, այլ հզօր արծիւի պէս սաւառնելով թռչում ենք միշտ գէպի վեր, դէպի սէզ բարձունքների վեհափառ գագաթները որտեղ արշալոյսի և վերջալոյսի ցոլքերն են ժպտում:

Երանի այն անհատներին որոնք գաղափարը միշտ բարձր են պահում նիւթից և մանաւանդ տառապել գիտեն:

Դարեր են եկել ու անցել, այն օրուանից երբ Յիսուս՝ մարմնացումը կատարեալ Աստուածութեան և մարդկութեան, Գողգոթան բարձրանալով ողջակիզուեց իր քարոզած գաղափարի՝ ինչի վրայ, և այսպիսով նուիրագործեց ու մի նոր նամբայ բացաւ մարդկային երջանկութեան և փրկութեան համար:

Դադափարի համար մահ չկայ...

ՏԻՐԱՅՈՒ

ԱՐԽԱՄԱՆԻՍ ՄԻՐԶԱՅԵԱՆ

ԷԶՄԻԱՇՆԻ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿԸ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ Ս. ԱԹՈՌՈՅ ՄԷՉ

Յուլիս 3-ին ուրախութիւնն ունեցանք մեր մէջ ողջունելու Մայր Աթոռոյ եւ Ամենայն Հայոց Ազգրնէի Տեղակալի Պատուիրակ Բրօժ. Առն Աբահամեանը եւ իր փառուղարն ու ընթացակից Պր. Անուշաւան Տէր-Գրիգորեանը: Յաջորդ օրը առաւելած ժամը 10.30-ին պատեան ընդունելութեամբ քանկագին հիւրերը առաջնորդուեցան Ս. Պատարիւր Զօր եւ Նորին Ամենապատուութեան հաղորդեցին Ազգրնէի Տեղակալի եղբայրական համբոյրք ու յարգանքի:

Յետոյ Պատրիարքարանի Մեծ Դանիին մէջ Պատրիարք Ս. Զօր նախագահութեամբ եւ Միաբանութեան ներկայութեամբ ընդունուեցաւ Մայր Աթոռոյ Պատուիրակը. երգչախումբը երգեց «Էջմիածին» շառականը, կարգացուեցաւ նուիրակներու ընդունելութեան յատուկ աղօթքը, ապա Ամենայն Հայոց Ազգրնէի Տեղակալին Կոնգակը՝ ուղղուած Ս. Աթոռոյ Սբազան Պետին: Հասարակապէս Տ. Կիւրեղ Մ. Վրդ. Բարայէեանը բրաւ բարիգալուստի ուղերձը, իսկ Սբազան Պատարիւր Հայր Կաթողիկոս իր արտայայտմամբ Մայր Աթոռոյ պայծառութեան եւ անոր ներկայացուցիչներու յաջողութեանը համար:

Ապա ընդհանուր լուծութեան եւ փոքր սպասուածքի մէջէն, խօսք առաւ Մայր Աթոռոյ Պատուիրակ Բրօժ. Առն Աբահամեանը. խօսեցաւ Ս. Էջմիածնէն, իր արտասանմանի զաւակներուն նկատմամբ ունեցած սերէն եւ Հայ Եկեղեցւոյ անցեալ փառներէն եւ ներկայի ամենուն ուսուցչութեան առարկայ եղած եւ բովանդակ ազգի համակրանքին մէջ անգամ մը եւս բարձրացած նուիրականութիւններէն: Մեր Եկեղեցին, ըսաւ, արժէ մըն է, եւ այս վերջին պատերազմը փորձաքար եղաւ որ ան անգամ մը եւս ճնշեցնէր իր անկեղծ հայրենասիրութեան ձայնը, ինչպէս ցոյց տուած էր նոյն այդ հայրենասիրութիւնը թարիներէ ի վեր իր բեղմնաւոր լուծութեամբ, հակառակ իր նկատմամբ ի գործ դրուած միջոցներուն:

Այսօր, ըսաւ, Մայր Հայրենիքի մատուցած անուրաքանչեւ գուրգուրանքով կը նայի Հայ Եկեղեցիին, ոչ միայն որովհետեւ մեր Եկե-

ղեցին ունի փառաւոր անցեալի մը մէջ արդիւնաւորած արժեքներ, իբրեւ սեպդիչը մեր մեակոյքին, իբրեւ սրացաւ Մայրը իր հարազատ որդիներուն, մանաւանդ մեր գերուքեան շրջաններուն, այլ որովհետեւ Հայ Եկեղեցին երբեք պակաս չէ իզմն ու ճիգը մեր կորսուած անկախութիւնը ձեռք բերելու եւ մեր մեակոյքին իր արագին սպասը ընելու գերագոյն բաղձանքը: Այսօր Եկեղեցին ուրախ է որ իր եւ ազգին բաղձանքները իրականացած են, մենք ունինք մեր Պետականութիւնը, մեր հրքինով եւ ճիգերով արդիւնաւոր քաղաքակրթութիւն մը իր մեակոյքի քաղցր երեսներով եւ նուաճումներով:

Այսօր նոյնպէս, քե՛ Մայր Հայրենիքի եւ քե՛ Սփիւռքի մէջ, աւելի քան երբեք պէտք ունինք որ ապրի եւ գործէ Եկեղեցին, իր շուրջը խմբելու համար բոլոր անոնք՝ որոնք կը գիտակցին իր անցեալի մեծ դերին, եւ նոր օրերու իր կատարելիք գործին:

Խօսեցաւ մեր Եկեղեցւոյ ժողովդարասիրտները մասին. Ողբ, ըսաւ, միշտ պէտք ունի իր Եկեղեցիին արեւն հոսած հոգեւոր ու մայրական սփոփանքին. եւ Ամենայն Հայոց Ազգայնոր Տեղակալը ի տես մեր Եկեղեցիի կարիքներուն հարկէն ի հմարս է դրուում, եւ ասոր շատ մը ապացոյցներէն մին է մեր ներկայութիւնը հոս ձեր մէջ: Ոչ մէկ Եկեղեցի, ըսաւ, այնքան սեր է սեռն կապերով եղած է իր ժողովուրդին հետ՝ որքան Հայ Եկեղեցին. անիկա ոչ միայն իբրեւ սգազգած մայր մը լապսեր ի ձեռքին որոնած ու յանձանձած է իր զուակները այլ նաեւ բաժնած է անոնց ցաւը եւ ուրախութիւնը հաւասարապէս:

Այժմ Հայրենիքի մէջ երբ մեր Եկեղեցին այլեւս չգրադիր քաղաքական եւ կրթական գործերով, ափսոս պէտք չէ նկատուի իբրեւ փաստ անոր լուծումը. վասն զի մեր գերուքեան շրջաններուն Եկեղեցին ակամայ է զբաղած քաղաքական հարցերով, եւ այսօր ինք պէտք է բարխաւոր զգայ ինքզինքը որ կրնայ լծուիլ զուտ հոգեւոր գործին, իր իրական դերին:

Պատեալովի առաջին օրերէն Պետութիւնը տեսաւ որ Եկեղեցին իր ժողովուրդին հետ է, ասոր փառքը տուաւ Ամենայն Հայոց Ազգայնոր Տեղակալը իր կոնդակներով հրաւիրելու ինչպէս Մայր Հայրենիքի այնպէս ալ արտասահմանի ժողովուրդը, որ մէկ մարդու

պէս, ինչպէս միշտ, այս անգամ եւս պատեալանէ այն արժեքները որոնք իրն են. եւ մեր ժողովուրդը, յարեց, պատուական Քրօնէստոր, գիտէ ոչ միայն արժեքներ սեղծել այլ նաեւ պատեալանել զանոնք:

Յետոյ խօսելով իր առաքելութեանը մասին ըսաւ քե՛ ինք արտասահման կուգայ Ազգայնոր Տեղակալի եւ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի կողմէ, իր առաքելութիւնը զուտ հոգեւոր է, այլեւս արտասահմանեան թեւեռում, զալ տրուածդ մն ու Անթիլիասը, աւելի սեր ընելու համար Մայր Աթոռի եւ արտասահմանի բեմերու յարաբերութիւնը, եւ յառաջիկայ տեւան ըլլալի կարողիւնական ընտրութեան համար գիտէն պատեալանել: — Խօսեցաւ էջմիածնի ընծայուած ուշադրութեան մասին, խոսեւ հասուած մը հին եւ նոր մշտնադարձութեան, խմբուած էջմիածնի շուրջ եւ ամեն ջանք ի գործ կը դնեն Մայր Աթոռը իր երբեմնի տունին մէջ բերելու: «Էջմիածին» Հանդեսը եւ ի մօտոյ վերաբացուելիք Հոգեւոր ձեռնարանը որուն արտունութեանը համար դիմուած է Կառավարութեան, փաստը են այդ գործունէութեանը: Շատ է իւր դիմողներուն, Միաբանելու էջմիածնին, մեծ մասը նախկին հեռացողներէն, սակայն խոստացանքներէն, շատ բնական կը վերադարձուի իրենց կարգն ու աստիճանը: Վերջերս էջմիածնի Միաբանութեան շարքին են ընդունուած հինգ նոր Միաբաններ, բոլորն ալ ձեռնարանական կրթութեամբ:

Մեր նուիրակութեան զիտաւոր գոծը պիտի ըլլայ, ըսաւ յարգելի Քրօնէստոր, էջմիածնի սեւ շուրջ վերցնել, որպէս զի ա՛ն իբրեւ Մայր եւ զուլս Հայ Եկեղեցւոյ, իր քեւերուն ծակ կարենայ ամփոփել ինչպէս Մայր Հայրենիքի, այնպէս ալ բովանդակ Սփիւռքի մեր Եկեղեցական բոլոր կազմակերպութիւնները: Եւ այս կազմակերպական աշխատանքին մէջ, արտասահմանի զոյգ Աթոռները՝ Սուրապէմ եւ Անթիլիաս, մեծ դեր ունին կատարելիք, իրենց հովանաւոր ու բարձրագոյն նուիրակութեան նկատմամբ: Խօսեցաւ Սուրապէմի վանքին անցեալ ու ներկայ դերի մասին եւ իր գոհունակութիւնը յայտնեց այս բոլորին հետ միասին, Սուրապէմի՝ Մայր Աթոռոյ նկատմամբ ցոյց տուած որդիական եւ սիրալի վերաբերմունքին համար: Կը հաւատայի, ըսաւ, որ

ինչպես միջոց այժմ մանական Երուսաղեմի Պատրիարքոսինը ինչպես նաև Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը սրտապին ժամկէտներ պիտի հանդիսանան Մայր Աթոռին:

Յուլիս 9-ին հրաւերով Նորին Ամենապատուութիւն Սրբազան Պատրիարք Զօր Էջմիածնի Նուիրակը խօսեցաւ Երուսաղեմի Լայ համախումբ հասարակութեան, Ժառ. Վարժարանի բակին մէջ: Խօսեցաւ մեր Հայ-րենիքէն, անոր անցեալ ու մանական ցերեկայ արժեքներէն, Կարմիր բանակի կողմին մարտնչող մեր զինուորական կորովէն, Էջմիածնէն եւ մեր արի ու շինարար ժողովուրդէն, յուսադրելով ու խանդավառելով բոլորը, Հայրենիքի սթամբուով, Էջմիածնի սիրով ու կարօսով:

Ազգընթեր Տեղակալի Պատուիրակը առաջնորդութեամբ Լուսաբարդապետ Կեր. Տ. Կիրեղ Մ. Վրդ. Իսրայիլեանի այցելեց Նուր-սաղեմի Կառավարչին, ինչպես նաև Նուր-սաղեմի Անկլիքան Սպիսկոպոս Դեռապատի Ասուարքին, եւ հիւրաբար իր քով գտնուող Իրանի Սպիսկոպոսին: Մեծ եղաւ իրենց գոհունակութիւնը Պատուիրակին իրենց բնական այս պատիւին համար: Թի՛ Կառավարիչը եւ թէ Սպիսկոպոսը սիրալիք արտայայտութիւններ ունեցան Հայ Նկեղեցւոյ պայծառութեան եւ Պատուիրակի յաջողութեան համար: Այցելեցին նոյնպէս նախկին Կառավարիչ Պ. Քիթրոյին ու հրաւիրած եր զիւրենիք թէի: Յաջորդ օրը Պատուիրակը փոխադարձ ընդունեց զոյգ Սպիսկոպոսներուն եւ Պր. Քիթրոյին այցելութիւնները Պատրիարքարանի Մեծ Դահլիճին մէջ:

Ազգընթեր Տեղակալի Պատուիրակը այցելեց Ս. Քալաքիս բոլոր Տնօրինական վարչերը, խորագետ հետաքրքրուած Հայ դարաւոր իրաւունքներով Ս. Տեղեաց մէջ: Այցելեց Ս. Յարութեան Տանարը: Գիշեր մը հոն անցնելու իր յօտարութիւնը հոս կ'արձանագրենք իբր փաստ Հայ Հոյիքին մէջ կանգուն խոր քրօնագաժուրութեան: Այցելութիւններ տուաւ նոյնպէս Բերդեհեմի եւ Համբարձման Սրբավայրերուն, նոյն ուրախութեամբ անիկա համակուած եւ հոն հաստատելու Հայ դարաւոր իրաւունքներու պահպանութիւնը: Պատուիրակը ընդունեց այցելութիւնը Նուր-սաղեմի Հայ համայնքէն հանգամանաւոր ցերեկայացուցիչներուն եւ բոլոր միութիւններուն:

Ան ընդունեց նաև Հայաստանի Օգնութեան Ձեռնարկին թէիք հրաւերը:

Շաբաթ Յուլիս 15 Ազգընթեր Տեղակալի Նուիրակը ընկերակցութեամբ իր Բարձր. Տնօրենքին, այցելեց մեր թմբեմէն Յուլիսի Հայութեան, տեղայն ժողովուրդի կանխաւած հրաւերով: Ժամը 5.30ին վաճաճ գոտնէն Պատուիրակը դիմաւորուեցաւ Հոգ. Տ. Ս. Արքուն, Բարգին եւ Կոմիտաս Վարդապետներէն, Հայաստանի Օգնութեան Յանձնախումբի անդամներէն եւ յառաջատու ազգայիններէն: Հ. Ե. Մ. Ի սկստանալու խումբը իրենց առողջ եւ կիրք դիմաւորունով կ'անցնէին խանդավառութիւն եւ ուրախութիւնը որ կը զգացուէր բոլորին դէմքերուն՝ ինչպէս նոյնիքին մէջ:

Յաջորդ օրը Նուիրակները ցերեկայ եղան Ս. Պատարգին, տեղայն հասարակութիւնը փութացած եւ մեծ բազմութեամբ ողջունելու Էջմիածնի պատուական Նուիրակը: Հոգ. Տ. Արքուն Վրդ. Հասիսեան, տեղայն դպրոցի Կրթական Տեսուչը, խօսեցաւ Բարձր Էջմիածնի գաղափարին եւ անոր Նուիրակի մասին, եւ զգացունով ու պերճախօսութեամբ հմայեց բոլորը: — Յետոյ կատարուեցաւ հոգեհոսանքիս ի հանգիս հոգւոյ հոսեւ Կաթողիկոսի: Նկեղեցիէն վերջ, ժողովուրդի ծափերու մէջէն Պատուիրակը առաջնորդուեցաւ Տեսչարանը, օրջապատուած տեղայն ազգայիններէն:

Կեսօրին, Պատուիրակին ի պատիւ Հայաստանի Օգնութեան Յանձնախումբը, վաճաճեց Տեսչարանին մէջ ստրած եւ շնորհ սեղան մը, եղան ճառեր եւ բարեմաղբութիւններ: Իսկ երեկոյեան ժամը 5ին Ս. Վիլսոնի վարժարանին սրահին մէջ խօսեցաւ Յուլիսի Հայ համախումբ հասարակութեան իր առաջնորդներէն, Էջմիածնէն, մեր Հայրենիքի վերելէն, եւ այն բոլոր արժեքներէն որոնք մերն են այսօր, տեղծուած Հայ ժողովուրդի Բերդեհեմի եւ արեւմտով:

Յաջորդ օրը կեսօրին, Հայաստանի Օգնութեան Յանձնախումբի հետ միասին ճաշեց Յուլիսի պատուական ազգայիններէն Պր. Խաչատուր Թադեոսեանին տունը, իսկ երեկոյին՝ Պր. Յովսէփ Գրիգորեանին տունը: Պր. Յովսէփ Գրիգորեանին շնորհալի խորհրդ. Արքունի Գրիգորեան Պատուիրակին նուիրեց իր գծած պլանագրաւագ պատկեր մը եւ ընթեր ձեռագործ մը:

Յարգելի Պատուիրակը Երջեյաւ նաեւ
 ֆաղստին գլխաւոր ու համարային հաստատու-
 քիւնները, Սեբեաբքի օր վերադարձաւ Ե-
 բուսադէմ իւ հէնք բերելով Յուպպի գա-
 ղուքին սերն ու համակաւմը: Յուպպի Հա-
 յուքիւնը իր գոհունակութեան եւ սիրոյ իբ-
 րեւ արտայայտութիւն, հեռագիր մը դրկեց
 էշմիսմին, Ազգրնէի Տեղակալին, իրենց
 նկատմամբ ցոյց տուած հայրական այս գուր-
 գուրանքին համար:

Տակաւին՝ Բանի մը շաբաթներ պիտի
 վայելենք Հայրենիքէն եկած այս կենդանի
 խաբրիկներու ներկայութիւնը: Յառաջիկայ
 կիրակի պիտի այցելեն Հայֆայի հասարա-
 կութեան, որուն Հոգեւոր Հովիւր Հոգ. Տ.
 Յակոբ Աբեղայ Վարդանեան, յանուն իր
 քեմին, եկաւ հրաւիրելու զիրենք որ իրենց
 քանկագին ներկայութեամբ տեղւոյն Հայու-
 րեան եւս տանին էշմիսմին պատգամը եւ
 Հայրենիքի կարօք:

Մայր Աթոռոյ Նուիրակները Սփիւռքի
 սահմաններէն իրենց յուշիկ բայց խաղաղ
 եւ զգօն ֆայելով գրաւած են արդէն Հայ
 ժողովուրդի ոչ միայն ուսարուքիւնը այլ
 նաեւ համակաւմը: Մայր Աթոռոյ սրբու-
 քիւններէն, Հայրենիքի կենսախայտութիւն-
 ներէն, եւ մեր անցեալ եւ ներկայ սրբա-
 զօրութիւններէն, բոյրեր, ձայներ եւ գոյ-
 ներ կը բթրան իրենց խօսքերուն մէջ:

Էշմիսմին եւ Հայաստանէ կուգան ա-
 նոնք եւ այս պարագան միայն կը բաւէ, որ
 բոլոր նման զարկալին, իրենց հեւքին մէջ
 սեղմած կարօքն անձուկը, իրենց հոգիին
 աչքերուն ու նայուածքներով բոլին հարցը-
 նելու իրենք... «Աւտօ» կու գաս ծառայ ենք
 ձայնի... մեր աշխարհէն խաբրիկ մը չու-
 նի՞ս: Ու Պատուիրակ Բոթեանոբ, լուրջ,
 զգայուն եւ գիտուն, գիտէ տալ ամենուն՝ ոչ
 միայն պատշաճ ու ֆաղցրագին պատասխա-
 նը, այլ նաեւ նշանաւորեան եւ արդարու-
 րեան պատասխանը:

Եւ սակայն որպէս զի էշմիսմին Ազգ-
 րնէի Տեղակալի հրամայած առաքելութեան
 այս գործը արդիւնաւորուի իրապէս, Ազգին
 եւ Յեղեղեքին բաւոյն եւ օգտին համար,
 պէտք է որ Սփիւռքի Հայութիւնը իր բոլոր
 մասերով աշակցի էշմիսմին Ներկայացու-
 ցիւններուն, բերելու համար իր յարգանքը
 այն գաղափարին զոր Պատուիրակը կ'անձ-

ԿՐՕՆԱԳՆՏՄԱՆԱՆ

ՆՈՐ ԿՏԱՎԱՐԱՆԻ ՅԱՎՈՐՈՍՆԵՐԸ

Նոր Կտակարանի մէջ Յակոբոս անունով
 քանի մը անձեր կան, որոնցմէ ոմանք շատ
 քիչ ծանօթ են, և ոմանք մասին ալ բաւա-
 կան ընդարձակ տեղեկութիւններ կը զըտ-
 նուին: Հին ժամանակներէ սկսեալ զանա-
 կան կարծիքներ գոյութիւն ունեցած են
 այս Յակոբոսներու մասին: Ոմանք, Տեառն-
 եղբայրը նոյնացնելով Յակոբոս Արփանի
 հետ, երկոտասաններէն մին համարած են
 զայն, ուրիշներ մերժած են այդ նոյնա-
 ցումը: Մենք աշխարհացանք ծանօթ տը-
 եալները քով քովի բերելով ճշդել իւրա-
 քանչիւր Յակոբի անձնաւորութիւնը: Այս-
 պէս հորս անձեր իրենց ուրոյն պատկերով
 ու նկարագրով, և, Երբ ծանօթ են, նաեւ
 իրենց գործերով ներկայացուցինք: Մէկ
 Յակոբ ալ կայ, Յովսէփի հայրը, Յիսուսի
 ծննդաբանութեան մէջ յիշուած, Մատթ.
 Ա. 15-16, որուն մասին հարկ համարեցինք
 առանձին խօսիլ, վասնզի Նոր Կտակարանի
 պատմութեան մէջ գործած դեր մը չէ ու-
 նեցած, կամ որքէ մէջուէն հետ շփոթուե-
 լու պատճառ չէ տուած:

Չորս Յակոբները հետեւեալներն են. 2. Զե-
 բեդեան, Արփան, Տեառնեղբայր, և Առա-
 քելահայր: Առաջին երկուքը տասներկու
 առաքեալներուն մէջէն ըլլալուն համար
 սկիզբը դրինք. Տեառնեղբայրը Յիսուսի
 յարութենէն յետոյ յատուկ տեսիլքով մը
 հաւատացած է Անոր. իսկ վերջինին ջրիս-
 տոնեայ մը եղած ըլլալը չենք գիտեր. բայց
 Առաքելահայրը իրողոյսը իրեն տալ իրա-
 ւացի համարեցինք, իր՝ Յուդա Առաքեալին
 հայրն ըլլալը, և շփոթութենէ զերծ մնալու
 համար մակդիրի մըն ալ կրթարկութեան
 օգտակարութիւնը նկատի ունենալով:

Նաւորէ: Սպասել իրեն արագին, լսել զինք
 հաւատով, ու անվերապահօրէն աշակցիլ
 անոր: Այս պէտք է ըլլայ բոլորիս փափաքն
 ու կամքը, ինչպէս նաեւ ի արեւ մարտնոյն
 անոնց յաջողութեան: ԽՄԲ.

1. — ՅԱԿՈԲՈՍ ԶԵԲԵԴԵԱՆ

1. — Ո՞վ էր Յակոբոս Զեբեդեան. — Յակոբոս Գալիլեացի մին էր, ըստ ոմանց Բեթսայիցա քաղաքէն, բայց հաստատուած էր Կափառնայում: Հօրը անունն էր Զեբեդէոս, իսկ մօրը անունն էր Սողոմէ, ինչպէս կը հասկցուի սա համարներու բաղադրութենէն, Մարկ. ԺԲ. 40 և Մատթ. ԻԷ. 56: Ոմանք Յովն. ԺԺ. 25 համարին վրայ հիմնուելով Յիսուսի մօրաքոյրը կը համարին Սողոմէն. իսկ Օրմանեան (Համապատում, էջ 148) կ'ընդունի իբրեւ Տերմօր մօրքոյր դուստրը: Երկու պարագային ալ որոշ է Յակոբոսի ազգակցութիւնը Յիսուսի հետ: Յակոբոսն անբաժան էր իշուի շարունակ իր եղբայր Յովհաննէս: Վերջինին մըշտ Յակոբոսէն յետոյ յիշուելէն կարելի է հետեցնել թէ տարիքով փոքր էր անէ: Զեբեդէոս և իր որդիները կը զբաղէին կնիորսութեամբ: Անոնց բաւական բարեկեցիկ և դիրքի տէր ընտանիք մը ըլլալը կը հասկցուի Զեբեդէոսի վարձկան գործաւորներ ունենալէն (Մարկ. Ա. 20) և Յովհաննէսի կալիքիցա քահանայապետին հետ ունեցած ծանօթութենէն (Յովն. ԺԸ. 15-16): Ասկէ զատ յիշուած է նաև թէ Զեբեդեաններն ու Սիմոն որսակից էին իրարու (Ղուկ. Ե. 10):

2. — Յակոբոսի կոչումը. — Օր մը մինչդեռ Յակոբոս իր հօրը և եղբորը հետ իրենց ուռականը կը կազմէին Գալիլիոյ ծովակին վրայ, նաւակի մէջ, Յիսուս կոչեց զինքն ու Յովհաննէսը, և անոնք իսկոյն ձգելով իրենց նաւն ու հայրը հետեցան Յիսուսի (Մարկ. Ա. 19-20, Մատթ. Գ. 21-22): Ժամանակ մը յետոյ, երբ Յիսուս իր տասներկու Առաքելներուն զասը կը կազմէր, Զեբեդեաններուն տուաւ Բաներգէս մականունը (Մարկ. Գ. 17):

3. — Յակոբոսի դիրքը. — Նախապատիւ դիրք մը ունէր Յակոբոս: Տասներկու Առաքելներու խումբին մէջ, ան կ'իյնայ առաջին քառեակին, որ կը բաղկանար երկու զոյգ եղբայրներէ՝ Պետրոս և Անդրէաս, Յակոբոս և Յովհաննէս:

Յակոբոս յատկապէս յիշուած է իբր ներկայ Պետրոսի զոքանչին բժշկութեան ատեն (Մարկ. Ա. 29), Յայրոսի աշխատանքին միջոցին (Մարկ. Ե. 37), Յիսուսի աշակերպութեան պահուն (Մարկ. Թ. 1), Ձիթենաց լեռան վրայ երբ Յիսուս կը խօսէր աշխարհի վախճանին մասին (Մարկ. ԺԳ. 3), և Գեթսեմանիի տաքնապին գիշերը (Մարկ. ԺԴ. 33):

4. — Յակոբոսի նկարագիրը. — Քանի մը դէպքեր կը գտնուին յիշատակուած որոնցմով կրնանք գաղափար մը կազմել իր նկարագրին մասին: Ատոնցմէ մին է երկու եղբայրներու առաջարկը (Ղուկ. Թ. 51-56) Սամարացոց գիւղի մը վրայ կրակ իջնեցնելու, որ կը ցուցնէ թէ որչափ նախանձախնդիր էին անոնք իրենց վարդապետին պատուին, և եթէ Ան թոյլ տար կ'ուզէին իսկոյն պատուհասել այդ հիւրամեծ գիւղը՝ որոտաշունչ և զայրացկատ ոգիով մը:

Ուրիշ անգամ մը կը խնդրէին Յիսուսէն որ իր աշ ու ձախ կողմէն նստեցնէր զիրենք իր փառքին մէջ, և անվեհեր օրտով կը հաստատէին թէ պատրաստ էին խմելու իրենց բաժակը (Մարկ. Ժ. 35-45): Զեբեդեաններուն այս քիչ մը փառասիրական խնդրանքը տեղի տուաւ Յիսուսի յանգրման նութեան և առաքեալներու բարկութեան: Իայց նկատելով որ իրենք ազգականներ էին Յիսուսի և իրենց մայրն ալ միջնորդ դած էր (Մատթ. Ի. 20-28) այդ շնորհը խնդրելու Յիսուսէն, շատ զատապարտելի չի համարուի Յակոբոսի և Յովհաննէսի ցանկութիւնը:

Յակոբոսի նահատակութիւնն ալ, իբրև առաջինը առաքելական դասէն, ցոյց կու տայ անոր խանդավառ և անվեհեր նկարագիրը: Անիկա ոչ թէ լոկ խօսքով, այլ և գործով վկայեց իր պատրաստակամութեան խմելու Յիսուսի բաժակը:

5. — Յակոբոսի վախճանը. — Տասնեակ մը տարիներ անցած էին Յիսուսի Համբարձումէն և քրիստոնէական եկեղեցիին իր նախնական կազմակերպութեան շրջանը կ'ապրէր: Հերովդէս Ագրիպպա Ա. (37-44), հարկաւ հրեաներու զրդգումով և անոնց հանելի ըլլալու համար, բռնել տուաւ Յակոբոսը, Յիսուսի Առաքելներուն աւմէնէն անվեհերներէն մին, եթէ ոչ առաջինը, և սրով սպաննել տուաւ զայն (Գործք ԺԲ. 1-2) 44 թուականին: Եւ տեսնելով որ այս բանը հանելի էր հրեաներուն, Պետրոսն ալ ձերբակալելով բանտարկեց (անդ, 3-4): Եւսեբիոս (Ժ. Պ. Բ. 9) կը պատմէ, Կղեմէս Աղեքսանդրացիին աւանդով, թէ երբ Յակոբոս զատապարտուեցաւ, իր մատները ախքան ազդուեցաւ անոր խոստովանութենէն որ ինքզինքը քրիստոնեայ յայտարարեց, և զինքն ալ միասին տարին սպաննելու: Ընամբան երթալու ատեն ան ներողութիւն խնդրեց Առաքեալէն, որ վարկեան մը վարանումէ յետոյ համբու

րեց զայն, ըսելով. «Խաղաղութիւն քեզի»: Այս պատմութիւնը կայ Սուտ-Արդիասի մօտ ալ, որ կը պատմէ նաեւ թէ Հերմոզէնէն և Փիլետոս մօզերն ալ քրիստոնեայ դարձան Ս. Յակոբի շնորհիւ (H. D. B. James, by J. B. Mayor):

Ս. Յակոբի նահատակութեան յարակից պարագաներուն մասին հետաքրքրական են նաեւ հետեւեալ ծանօթութիւնները, քաղուած Աստուածատուր Եպիսկոպոսի Ս. Սուսապետի Պատմութեան (Ա. Հատոր, էջ 23-24):

Յակոբ Առաքելի մասին կը պատմուի Հայոց Յայմաուերքներուն և Ճաղընտիրներուն մէջ թէ, ան զլիսատուեցաւ Պաղեստինեան Կեսարիոյ մէջ, Ղազուն գիւղը, և Տիրոջ հրեշտակը անոր պատուական գլուխն առնելով բերաւ Երուսաղէմ և դրաւ Ս. Աստուածածնին առջեւ, մինչդեռ Մարիամ և Յակոբոս Տեսնենդրայր և Յովհաննէս Աւետարանիչ միասին նստած էր սգային Յակոբի մահը: Երբ տեսան Յակոբի գլուխը մեծ կոծ ըրին անոր վրայ և ապա ամփոփեցին Արդարն Յակոբի կալուածին մէջ յարմար տեղ մը, որուն վրայ Հայոց հոյակապ և հռչակաւոր վանքը շինուեցաւ Դ. դարուն: Իսկ երանելի Առաքելին պատուական մարմինն առաւ Յակոբին աշակերտող Սպանիացի կիւնը և սրւնի մը կապելով պահեց Յոպպէի մէջ, սպասելով նաւի. սակայն, ծովուն ալիքները, հրեշտակի մը առաջնորդութեամբ, զայն տարին հանեցին իւր վիճակը Սպանիա, ուր քարոզած էր յառաջագոյն, և տեղացիք զայն պաշտեցին անգիտակցաբար՝ իրբեւ անգլուխ Աստուած, մինչև որ անոնց մօտ գացին Ս. Պօղոս և հաւատացեալ կիւնը:

6. — Յակոբոսի ճիշդութեւր. — Ձորս տիտղոսներ կամ մակդիրներ ունի ան:

Ա. — Զեբեղեան, որ իւր հօրը անունէն կազմուած մականուն է պարզապէս:

Բ. — Բանեբեգս, որ կը թարգմանուի Որդիք Որոտման, և Յիսուսի կողմէ տըրուած է երկու եղբայրներուն միասնաբար: Սոյն մակդիրը որ նոր Կտակարանի մէջ մէկ տեղ միայն յիշուած է (Մարկ. Գ. 17), յուշարէն բնագրին մէջ կը կարդացուի Բոաներդէս — Βοανηργής — եւ նոյն ձեւով ալ կը գտնուի Վուկաթայի եւ այլ թարգմանութիւններու մէջ: Բոաներդէսի ստուգա-

բանութիւնը մեկնիչներ չեն կրցած գտնել եւ անոնցմէ մին այդ ձեւը աղաւաղեալ համարելով՝ հաւանական կը նկատէ ԲՆԵ Բեգե Ընթերցումը: Թէեւ Բեգե բառին Եբրայերէն կամ Արամերէն օրոտումն նշանակիլը բացայայտ չէ, սակայն, քանի որ արարեղէնի մէջ ունի այդ նշանակուածիւնը, անհաւանական չէ ենթադրել որ անոր մօտիկ ազգական եղող վերոյիշեալ լեզուներու մէջ ալ ունեցած ըլլայ նոյն իմաստը: Հայ թարգմանութեան Բաներդէս ընթերցումն ալ իրաւունք կուտայ այս կարծիքին:

Դ. — Վիլագիր, սոյն մակդիրը, որ այժմ ընդհանրացած է Հայոց մէջ՝ սուրի ներքեւ «գլուխ-գնդ» իմաստով, ճշգիւ կը նշանակէ Դուխի գերեզման, և նախապէս տրուած է այն մատուռին ուր թաղուած է Ս. Յակոբի գլուխը:

Ե. — Մեծ, զանազանեւուն համար փոքր Յակոբոսէն: Նոր Կտակարանի մէջ բնաւ չէ զօրծածուած այս տիտղոսը՝ այլ յետնագոյն զրուածներու մէջ միայն:

7. — Յակոբոսը osuar եկեղեցիներու մէջ. — Սպանիոյ եկեղեցիին մէջ է որ ամէնէն աւելի Սամբա ունի Ս. Յակոբ: Ան կը համարուի Սպանիոյ պաշտպան սուրբը: Ս. Յակոբի աւանդութիւնը ընդարձակօրէն պատմուած է Տիկ. Jameson-ի Sacred and Legendary Art գիրքին Ա. հատորին մէջ, էջ 230-241: Ըստ այսմ, Աւետարանը առաջին անգամ քարոզուած է Սպանիոյ մէջ Մեծն Յակոբոսի միջոցաւ, որ ետք վերադարձած է Պաղեստին և հոն շատ հրաշքներ գործելէ յետոյ ի վերջոյ նահատակուած է Հերոդէզէսի հրամանով: Անոր մարմինը Յոպպէէն նաւ գրուելով փոխադրուած է իրիս, Սպանիոյ հիւսիս-արեւմտեան կողմը, հրեշտակներու առաջնորդութեան տակ: Շրջակայ հեթանոսները քրիստոնեայ դարձած են տեսնելով այն հրաշալիքները որոնք կը վկայէին սուրբին զօրութեան, և եկեղեցի մը շինուած է անոր գերեզմանին վրայ: Բարբարոսական արշաւանքներու ընթացքին նուիրական վայրին յիշատակը բոլորովին կորսուած է և միայն 800 թուականին է որ վերստին յայտնուած է տեսիլքի մը միջոցաւ: Մարմինը վերցուած է Ալփոնսոյ Բ.-ի հրամանով և զրուած է այն տեղ որ այժմ կը կոչուի Compostella

(աղաւաղ ձեւը Jacomo Postolo-ի), որ նշանաւոր եղաւ իբրեւ ուխտավայր ամբողջ Եւրոպայի մէջ։ Այն հաւատքը կայ թէ սուրբը շատ մը առիթներով երեցած է ճորտակ ձիւս վրայ նստած, առաջնորդելով սպանիական բանակները դէպի յաղթուած թիւն իրենց անհաւատ ոսորհներուն դէմ։

Սոյն աւանդապատումին անկարելիութիւնները մատնանիչ եղած են պապական գիտուններու կողմէ։ 1.— Առաջին եկեղեցիին աւանդութիւններէն մէկն է թէ առաքեալները, Յիսուսի մէկ հրամանին համաձայն, երուսաղէմը չձգեցին իր Համբարուծումէն մինչեւ տասներկու տարի յետոյ։ 2.— Ս. Պողոս կը իշխէ իր փափաքը թէ կ'ուզէ այցելել Սպանիա (Հռոմ. ԺԵ. 24) և այս՝ ուրիշ մէկու մը քարոզած տեղը չքարոզելու իր կանոնը քսելէն անմիջապէս յետոյ։ Հռոմէայեցւոց թողութիւն հաւանական թուականն է 58, Ս. Յակոբի մարտիրոսութենէն շատ վերջը։ 3.— Ոչ մէկ որոշ յիշատակութիւն կայ Ս. Յակոբի Սպանիոյ հետ կապակցութեան մասին՝ մինչեւ թ. դար։ Միւս կողմէ ինքնով կենտրոն Ա. (Մ. 417) կը հաստատէ թէ Իտալիոյ, Գաղղիոյ եւ Սպանիոյ եկեղեցիները բոլորն ալ հիմնուած էին Պետրոս առաքեալին իշխանութիւն տնտրողներու կողմէն։ Ե վերկենտրոն փորձուհանաւոր (Մղկ. Յ. 600) պահպանէ երկրներու սուրբերուն մասին խօսած ատեն իբր Սպանիոյ մեծագոյն փառքը կը ներկայացնէ Ս. Վինկենտիոսը, ինչպէս Ս. Ալբանը Անգլիոյ, Հիլարիոսն ու Մարտիրոսը Գաղղիոյ, եւ Յակոբոսներն ալ Ս. Երկրին (H. D. B. James, by J. B. Mayor)։

8.— Յակոբոսը Հայ եկեղեցւոյ մէջ։ Յակոբոս առաքել ախ մեր եկեղեցւոյն մէջ ունի իրեն յատուկ կարեւոր տեղ մը։ Ան կը տօնուի տարին երկու անգամ։ Մին 12 առաքեալներու կարգին և միւսը իր եղբոր հետ, Ս. Մննանդէն քանի մը օր առաջ, Աւագ Տօներու շարքին ժամակարգի քանի մը ժողովանքներուն մէջ ալ կը յիշուի «Միւսը Յակոբեանց Երջանիկ Առաքելոց» բացատրութեամբ։

9.— Յակոբոսը Պաղեստինի մէջ։ Յակոբոս Առաքել առաւելապէս կը յարգուի Երուսաղէմի մէջ։ Սիրնի վրայ Հայոց հոյակապ վանքին պաշտպան սուրբերէն

մին է ան։ Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարը, որ նուիրուած է Ջերեզեան եւ Տեառնեղբայր զոյգ Յակոբներուն, կը պարունակէ իր հիւսիսային որմին մէջ գեղեցիկ մատուռ մը՝ ծանօթ Ս. Գլխադիր անունով։ Հոս թաղուած է նախաժկայ Առաքեալին պատուական գլուխը։ Հոս հնագոյն աւանդութեան Երուսաղէմի մէջ շինուող քրիստոնէական առաջին սրբավայրերէն մին եղած է Ս. Յակոբի գերեզմանը։ Հնագիտական տուեալներ ալ կը վկային թէ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին հնագոյն մասերէն մին է Ս. Յակոբի մատուռը (համար. Հայկական Հիմն Վանքեր եւ եկեղեցիներ Սուրբ Երկրին մէջ, Մկրտիչ Եպս. Աղաւունտի, 1931, էջ 248 հ.)։

2.— ՅԱԿՈԲՈՍ ԱՎՓԵԱՅ

1.— Ո՞վ էր Յակոբոս Ալփեայ.— Շատ քիչ բան գիտենք այս Առաքեալի մասին։ Աւետարաններու մէջ անունի պարզ յիշատակութիւններ միայն ունի, եւ անոնցմէ դուրս Գործք Առաքելոցի մէջ յիշուած է լոկ այն ալ միայն մէկ անգամ, միւս առաքեալներու շարքին։

Յակոբոսի հայրենիքը կարելի է համարել Գալիլիան, հետեցնելով Գործքի Բ. 7 համարէն, ուր ժողովուրդին հարցումը — «Ո՞չ աւանդիկ ամենեքեան սոքա որ խօսին» Գալիլիացիք են», — կերպով մը վկայութիւն կ'ըլլայ թէ բոլոր առաքեալները Գալիլիացի էին (հմտ. Նաե Մարկ. ԺԴ. 70)։ Ասոր հակառակը հաստատուելու համար ալ որոշ հաստիք կը պահին։

Այս Յակոբի ինքնութեան մասին հաստատուն փաստերու պակասը պատճառ տուած է մեկնիչներէն ոմանք, որ խախտու հիմերու վրայ դնեն իրենց տեսութիւնները։ Այսպէս, J. B. Mayor հաւանական կը գտնէ թէ անիկա եղբայրն էր Ղեւիի կամ Մատթէոսի, որ նոյնպէս Ալփէոսի որդին էր (Մրկ. Բ. 14)։ (հմտ. H. D. B. James)։ Նոյն կարծիքը կը յայտնէ նաեւ H. W. Fulford, նոյն իսկ հաւանականութեան աստիճանը զօրացնելով «յոյժ» մակարայով (H. D. G. James)։ Եւ տակաւին ուրիշներ ալ, հետեւելով նոյն տեսութեան, կ'ենթադրեն թէ Յակոբոս ալ արհեստով մաքսաւոր մըն էր։ Այս կարծիքին դէմ արտայայտուած է Օրմանեան, որուն շատ տրամաբանական խորհրդածու-

թիւները մեզի համար ալ համոզիչ են. սեպտեմբեր հայրանունը Ալփէոս է, և Մատթէոսի հայրանունին հետ նոյն լինելը առիթ եղաւ ոմանք Յակոբը Մատթէոսի եղբայր կարծել, և արհեստով մաքսաւոր ենթադրել, սակայն ձրի կարծիք մըն է, որ ընաւ հաւանականութեան հիմ չունի. որովհետեւ եթէ անանկ ըլլար, հարկաւ Աւետարանիչներ, և մանաւանդ ինքն Մատթէոս, չէր զանց ընել այդ պարագան յիշել, ինչպէս յիշուած է Պետրոսի և Անդրէասի, Յակոբոսի և Յովհաննէսի եղբայր լինելը. այլ կը մնայ միայն հայրանուններու պատահական նոյնութիւն մը» (Համապատում, էջ 150):

2. — Յակոբոսի կոչումը. — Յակոբոս շատ կանուխ, Յիսուսի միտումներէն քիչ յետոյ հետեւած է անոր. իր առաքելական կոչումը տեղի ունեցաւ տասներկուքին հետ (Մարկ. Գ. 13-14, Ղուկ. Զ. 12-13) լերան մը վրայ, որ Կատ Օրմանեանի Գալիլիոյ ծովուն մօտ Կափառնայումի լեռն է, քրիստոնեաներէն կոչուած՝ Երանութեանց լեռ, իսկ տեղացիներէն՝ Ճէպէլ Գորուն-Հաթթիին (Համապատում, էջ 143):

3. — Յակոբոսի դիրքը. — Յակոբոս առաքելական խումբին մէջ ունի որոշ տեղ մը, երբորդ քառեակին առաջին թիւը, այսինքն միշտ իններորդն է ան տասներկուքին մէջ (Մատթ. Ժ. 3, Մարկ. Գ. 18, Ղուկ. Զ. 15, Գործք Ա. 13): Յիսուսի հետ ապրած իր շրջանին վերաբերեալ ոչ մէկ յատուկ պարագայ յիշատակուած է Աւետարաններուն մէջ:

4. — Յակոբոսի վախճանը. — Յակոբոսի կեանքին վերջին մասին և իր վախճանին նկատմամբ ստորոգ տեղեկութիւն մը չէ հասած մեզի: Հիպոթիտոսի (170-236) վերագրուած երկբայական և անհարազատ գրուածներու կարգին տասներկու Առաքելներու ցանկ մը կայ, որ համառօտ տեղեկութիւններ կու տայ իւրաքանչիւրին քարոզութեան և նահատակութեան մասին, հոն կը կարդանք սա տողերը. «9. — Եւ Յակոբ, Ալփէոսի որդին, երբ կը քարոզէր Երուսաղէմի մէջ, Հրեաներու կողմէն քարկոծուելով սպաննուեցաւ, և թաղուեցաւ առաքարն ըզմբեր»:

5. — Յակոբոսը Հայ Սկիզբեցւոյ մեջ. — Ալփէոս Յակոբոս մեր եկեղեցւոյն մէջ կը տօնուի երկոտասան Առաքելոց կարգին:

Ն. Վ. ԾՈՎԱԿԱՆ

(Շարահանք)

ԵՐԲԱՅԵՑԻՈՑ ԹՈՒՂԹԸ

1. — Անունը. — Թուղթ առ Երբայեցիս, որ ԺԴ. գլուխներէ կը բաղկանայ, անանուն հեղինակի մը գործն է: Այս Թուղթին մասին, իրրեւ առաջին յիշատակութիւն չուրջ 96 թուականին գրուած, Կղեմէս Հռոմէականքիին Առաջին Թուղթին մէջ յիշատակուած կը գտնենք: Յետագային եւ արդի ժամանակներու մէջ, բազմադիմի անստուգութիւններէ վերջն է որ, Երբայեցւոց Թուղթը Պօղոս Առաքելային վերաբերուեցաւ: Ա. դարուն մէջ սակայն, եկեղեցական մատենագիրներու ստուար բազմութիւն մը, այս բանին համաձայն չեն:

Այս Թուղթը Պօղոս Առաքելային չի կրնար ըլլալ, վասն զի՝ անոր գաղափարները և ոճը իրենք չեն: Իաց աստի, այս Թուղթին Աստուածաբանութիւնը մասնաշատուկ և ուրոյն բնոյթ մը ունի, վասն զի՝ Թուղթին ունեցած Վարդապետական կեդրոնական դրութեան այն անձուկ համեմատութիւնն է զոր հեղինակը Յիսուս Գրիստոսի և Մեղիթիոնի միջև կը հաստատուի:

Կարգ մը ընտիր գրչագիրներուն մէջ, այս գրքին անունը պարզապէս Վերայեցւոցն է: Անտարակոյս, այս անունը ըսկըզբնական Թուղթին մէջ տեղ չունէր: Սակայն, երբ այս Թուղթը սկսաւ ընդհանուր շրջաբերութեան մէջ մտնել, հաւանաբար այս անունը կցուեցաւ Թուղթին: Այսուամենայնիւ, կրնայ ըլլալ որ, Թուղթը այս անունը հին աւանդութեամբ մը զգեցած ըլլայ, կամ պարզապէս Թուղթին պարունակութենէն մակաբերուած: Հակառակ արդի ճանաչատուութեանց, բացորոշապէս ստորոգ է որ, այս Թուղթը Երբայեցի Գրիստոնեաներու համար գրուած էր: Արդեօք, ո՞ր կը ընկէն այս Երբայեցի Գրիստոնեաները, որոնց համար այս Թուղթը գրուեցաւ, այդ մասին որոշ բան մը չենք գիտեր: Այս Թուղթին Բ. գլուխի 3-էն թեմա կրնանք ենթադրել որ, անոնք Պաղեստինի (Երուսաղէմ և շրջակայք) մէջ չէին բնակեր, ուր՝ Տիմոթէոսին (ԺԴ. 13) ժամանակակիցները Տէրը անձամբ լսած ըլլալու էին: Իսկ Թուղթի վերջի մասերուն մէջ յիշուած առողջին տան ձեզ որ ի կողմէնս

Իտալացւոց են (ԺԳ. 13) պարբերութեանէն կարելի է ենթադրել թէ՛ Թուղթը կամ Հռովմի կամ Հռովմէն դուրս բնակող անձի մը կողմէն գործած է: «Հռովմէն դուրս» բացատրութիւնը աւելի հաւանական կը թուի ըլլալ, զիս զի՛ կղեմէս Հռովմէացին (Յ. Ք. 95-96), այս Թուղթին ծանօթ էր, ան՝ նոյն իսկ այս Թուղթէն ինչ ինչ մէջբերութիւններ կատարած էր:

«Երբայցիք» զատ հասարակութիւն մը կազմած էին, անոնք մեկուսացած անձներ չէին, և ո՛չ ալ աստանդական մեծ խմբաւորութիւն կազմած էին:

Անոնք, սփռուքի մէջ, իրենց մասնաւորապէս պատմութիւնը և փորձառութիւնը ունէին (ԺԳ. 4), ինչպէս նաև իրենց անձնական յարաբերութիւններն ու կապերը (Ձ. 12, ԺԳ. 12, 23):

Թուղթին հեղինակը զանոնք իրեն մը շակուած և զարգացած ունկնդիրներ կը նկատէ, որոնք պիտի կրնային «կաթ» ծծել իր խօսքերէն քան անոնք որ պարզունակ քրիստոնեաներ եղած էին ճաշակելու համար «հաստատուն կերակուր»ը կամ ես առաւել ծածկեալ վարդապետութիւնը (Ե. 12): Հաւանական է որ, անոնք «Առաքին եկեղեցի» մը կամ «Առաքին եկեղեցի»ներ ունէին քրիստոնէական ընդհանուր եկեղեցիէն բաժնուած վիճակով մը, զոր օրինակ Հռովմի կամ սփռուքի ծանօթ քաղաքներէն մէկուն մէջ:

2. — Հեղինակը. — Այս Թուղթին հեղինակը, ինքզինքը Հրեայ Հասարակութեան մէջ կը գնէ, թէ՛ն ինքը այդ ժամանակ անոնցմէ հեռացած ըլլալ կը թուի (ՏԵՍ Բ. 3, ԺԳ. 19): Նկատի ունենալով հեղինակին օրինաց մանրամասնութեանց մէջ ի մասնաւորի զոհերու մասին իր ցոյց տուած մեծ շահագրգռութիւնը եւ հետաքրքրութիւնը որոշ կերպով կը յայտնեն թէ, ան՝ հաւանաբար քահանայապետական ընտանիքէն սերած կամ անոր հետ խնամիացած հրեայ մըն էր:

Եթէ հրեքը հրեայ մըն է, հետեւաբար հելլենական մշակոյթը ընդգրկած և բարձր կրթութեան տէր անձ մըն էր: Իր փաստարկութեանց սարքաւորումը, իր ժամանակին հռետորական ոճին լաւագոյններէն է: Նոր կտակարանին գրքերուն մէջ, իր յուշարէն լեզուն, իր քերականութիւնը և հա-

մաձայնութիւնը լաւագոյններէն է: Հեղինակը իր ոճաբանութիւնէն զատելով, ցոյց կուտայ թէ, հելլենականութեան մշակոյթի կեդրոն եղող Աղեքսանդրիոյ դպրոցին ազդեցութեան ենթարկուած հօր միտք մըն է: Ան՝ Հին Կտակարանին յունական իմաստագրութեան (կամ Աղեքսանդրեան) կամոմը և Բնագիրը (Եօթանասնից) կը գործածէ: Ասով՝ իր բառերու և ոճերու ընտրութեամբ, բազմաթիւ և յատկանշական խնամութիւններ ցոյց կուտայ Աղեքսանդրեան Հրեայ Փիլոսոփիան, որ հրէական Աստուածաբանութիւնը յունական փիլիսոփայութեան հետ զօդեց և միացուց: Այսուամենայնիւ, զօրաւոր փաստ մը գոյություն ունի ձևական ցանկերու համար որ հեղինակը Փիլոսոփիայի Երբայցիքին զազա-

փարները իւրացուցած և ընդունած ըլլայ: Այս Թուղթին հեղինակը երբ Հին Կտակարանի մասին կը խօսի տարբեր տեսակէտ մը ընդգրկած է: Իրեն համար Հին Կտակարանին անձերը, օրէնքները և սարուածքները նախատարրական և անկատար տիպարներ և օրինակներ են Նոր Ուստիին բարձրագոյն լրումին և ետադրման:

Ուստի՝ հեղինակին այս տեսակէտով դիտելու և տրամաբանելու այս եղանակը բոլորովին հակառակ է Փիլոսոփիայի Երբայցիքին (ՏԵՍ, Ուխօթ, Սերալեցիք, էջ՝ 200):

Թուղթին կեդրոնական գաղափարներէն մին երկու հակոտնեայ աշխարհներու գոյութեան հարցն է: Երկնային, հոգեկան, իրական, անտեսանելի եւ յաւիտեական աշխարհը. իսկ միւսը՝ երկրային, Ֆիզիքական, անիրական, տեսանելի և անցաւոր աշխարհը: Այս երկու աշխարհներու միջև եղած զանազանութիւնները, կերպով մը երկնային և յաւիտեական իրականութեանց օրինակը և շուքն է: Սակայն և այնպէս, այս Թուղթին մէջ նշանակալից տարբերութիւններ կան (տե՛ս Ը. 5) և կասկածելի է որ կարեւանք ապացուցանել թէ՛ Աղեքսանդրեան դպրոցին Նոր Պատմականութեան գաղափարները ազդեցութիւն գործած ըլլան ժամանակին տիրող և մշակուած գաղափարներուն վրայ: Նոյն բանը կրնանք ըսել հեղինակին կողմէն իբրև Արիստոտէլեան եզր գործածուած «Էնօթիստիս» «Hypostasis» բառին համար (Ա. 3, ԺԲ. 1 շար.): Կարգ մը մեկնադիրներու կողմէն, հեղինակին Աղեքսան-

գրիա հաստատուած ըլլալը ցոյց տալու համար, միտում մը կոյ հեղինակին Աղեք-սանդեան փիլիսոփայութեան և դպրոցին ազդեցութեան ենթարկուած ըլլալը հաստատուելու:

Գալով մամնամօտիկ ճաշանդութեան մը մերձեցման գաղափարին, Բ. Կարու վախճանին Հիւսիսային Ափրիկէի մէջ տիրող կարծիքին համաձայն, որուն արձագանքը Տերտուղիանոս մեղի կ'աւանդէ, այս Թուղթը Բառնարասի կ'ընծայուի:

Առաջին երեք դարերու, Արեւելեան եկեղեցիները (Յոյնք, Հայք և Ասորիք), այս Թուղթը Ս. Պօղոս Առաքեալին ընծայած են, մինչդեռ Արեւմտեան եկեղեցիները (ի մասնաւորի Լատինք) մերժած են Պօղոսին հեղինակութեան պարագան:

Դ. դարէն վերջն է որ, Լատին եկեղեցին ընդունեց Պօղոսին հեղինակութիւնը, Այդ ժամանակէն սկսեալ, «Թուղթ առ եբրայեցիս» մակագրութեամբ ընդհանրացաւ: Բողոքական շարժումներու ժամանակ, դարձեալ անոր մասին տարակարծութիւններ և քննադատութիւններ ծագեցան:

Ժամանակ մը վերջ, երբ բարեկարգութեան առթիւ Լատին և Բողոքական եկեղեցիներու միջև բարբոքած կիրքերը հանդարտեցան, դարձեալ Պօղոս Առաքեալին ընծայուեցաւ և այսպէս մնաց մինչև ժ. Գար:

Գրքին հեղինակութեան մասին շատ մը ենթադրութիւններ կան:

1. Լուտեր՝ Ափօղոսը կ'ենթադրէ կամ հաւանական կը նկատէ:

2. Հարնաք՝ Ղուկասի և կամ Ակիլազաի տիկնոջ Պրիսկիլայի կուտայ հեղինակութեան իրաւունքը:

3. Իրմաէյ՝ Փիլիպպոս Աւետարանչի կը վերագրէ:

4. Ուրիշ մեկնիչներ եւ քննաքնններ, Աղեքսանդրեան հելլենիսթիկ կրթութիւն ստացած, շատ հաւանաբար քահանայական դասակարգէն սերած հրեայ քրիստոնեայի մը կը վերագրեն:

Կըսէն Հուդմէսցին իր Թուղթին մէջ չի յիշատակեր Թուղթին հեղինակը:

Ա. դարուն մէջ, եկեղեցական բազմաթիւ մատենագիրներ կ'են ընդունիր Պօղոսին հեղինակութիւնը: Երբայցեւոք Թուղթը Պօղոս Առաքեալին չի կրնար վերագրուիլ, վասն զի՝ անոնք ո՛չ իր գաղափարներն են

և ո՛չ ալ իր ոճը: Բաց աստի, Թուղթին Աստուածաբանութիւնը հզաւան է, Թուղթին վարդապետական թէյըլ և որ Ուստին գերազանցութիւնն է Հին Ուստին վրայ:

3. — Թուղթը. — Բննաքնններէն ուսանք՝ Թուղթին Բ. գլխուն առաջին հատուածները քննելով կը ջանան եղբայրացի թէ, Հրէից Տաճարը զեռ չէր կործանած և թէ հոն կրօնական պաշտամունքը և զոհաւորութիւնները տեղի կ'ունենային, իսկ ոմանք ժ. գլխուն 32-34 համարները ներոն կայսեր հալածանաց անարկութիւնն եղած ըլլալը կը փաստարկեն: Եթէ երբեք ճշմարիտ են վերի բացատրութիւնները, Թուղթը կարելի է 64-70 թուականներու միջև գնել: 64ը թուական իբրեւ հալածանաց տարի. իսկ 70ը Երուսաղէմի աւերման և կործանման տարին:

Այսուամենայնիւ, զժուար է ճշգրի թէ, Թուղթին մէջ եղած անարկութիւնները ներոն կայսեր քրիստոնէից զէմ հալածանաց մասին եղած ըլլան (ժ. 33-34): Տաճարին մէջ, պաշտամունքը դադրած չէր, այս կէտը մեզի աւելի հաստատուն կուսում մը կրնայ տալ (Բ. 4, Թ. 6-9, Ժ. 1 և 2. Ժ. 10): Ճշմարիտ է որ, Երբիշ մատենագիրներ եւ, օրինակի համար Յովսեփոս Պատմագիր և ուրիշներ, Տաճարին կործանումէն վերջն ալ, զոհերու մասին սահմանական ներկայ եղանակով կը խօսին: Սակայն այս Թուղթին հեղինակը, եթէ երբեք Տաճարին մէջ զոհերը դադարը ըլլար, անպայման անոնց մասին անարկութիւն մը ըրած պիտի ըլլար, մինչդեռ ինք այդ մասին ու է բան մը չ'ըսեր:

Թուղթին գրութեան թուականին մասին ուրիշ անարկութիւններն են հետեւեալները:

1. Բ. 3, Ժ. 4, Ժ. 7 որոնք ցոյց կուտան թէ՝ առաջին հաւատացեալներու սերունդը վերջանալու մօտ էր, և երկրորդ սերունդը գալու վրայ էր:

2. Ժ. գլխուն 23 համարը ցոյց կուտայ թէ՝ Տիմոթէոս զեռ կենդանի էր: Բոլոր այս ցուցմունքները կը յայտնեն թէ, Թուղթը 70 թուականէն առաջ, հաւանաբար Հուդմի մէջ 64 թուականին գրուած էր:

Այժմ պարագայի տակ, այս Թուղթին թուականը կըսեն Հուդմէսցիին Թուղթին թուականէն շատ առաջ էր (Բ. Գ. 95), քանի որ Կղեմէս այս Թուղթէն մէջբերուած

ներ կ'ընէ, ինչպէս որ վերև յիշեցինք արդէն:
4. — Թուղթին ծրագիրը. — Նախարարն
Ա. 1 — 4:

Առաջին Մաս. — (Վարդապետական).
Քրիստոնէական կրօնքին գերազանցութիւնը
Հին Ուխտին վրայ:

Առաջին Հատուած. Ա. 5 — Դ. 13 Յիսուս
Քրիստոսի գերազանցութիւնը իբրեւ
Նոր Ուխտին միջնորդ. —

ա) Յիսուս Քրիստոսի գերազանցութիւնը
հրեշտակաց վրայ 1-5 Բ. 1-18:

բ) Յիսուս Քրիստոսի գերազանցութիւնը
Մովսէս մարգարէին վրայ Դ. 7-Դ. 13:
Երկրորդ Հատուած. Դ. 14 — Ժ. 18:

ա) Աստուծոյ Միածին Որդին Յիսուս
Քրիստոս ըստ կարգին Մեղքիսեղեկի քա-
հանայապետ է Դ. 14 — Զ. 20:

բ) Քահանայապետութեան գերազան-
ցութիւնը ըստ կարգին Մեղքիսեղեկի Ղեւ-
տական քահանայապետութեան վրայ Է.
— Ժ. 18:

Երկրորդ Մաս. — (Բարոյական). Ընդ-
հանուր յորդորականներ և խրատներ Թուղ-
թին ուսուցումներէն առնուած:

ա) Թարատեութիւն ի հաւատոս քրիս-
տոնէական Վարդապետութեան և ուսուց-
ման Ժ. 9 — ԺԲ. 13:

բ) Առաքինութիւններ կրօնական կալ-
ուածին մէջ, զորս պարտին հաւատացեալք
ի գործ դնել հալածանաց ժամանակ ԺԲ.
14 — ԺԴ. 17:

Վերջաբան. — ԺԴ. 18-25:

5. — Թուղթին բովանդակութիւնը եւ
նպատակը. — «Երբայցիք» յորձանքէն
քշուելու վտանգի մէջ էին դէպի ուխտա-
դրժութիւն (Բ. 1, ԺԴ. 9): Ուխտագրժու-
թեան իրողութիւնը և անոր պատճառաւ
տեղի ունենալիք հետեւութիւնները հեղի-
նակին միտքը աւելի կը զբաղեցնեն քան
կրօնքին ձեւը որուն իրենք կապուած կը
մնային: Այս փոխհրեպոութիւնը Յուդա-
յականութեան մէջ նորութիւն մը ըլլալ կը
թուի (ԺԴ. 9-13):

Երբայցեոց այս ընթացքը բոլորովին
հակոտնեայ պարագայ մըն էր Գաղատա-
ցիներէն, որոնք՝ հեթանոս ըլլալով հան-
դերձ հուդայականութիւնը Քրիստոնէու-
թեան նետ կը փորձէին պատուատել, մինչ-
դեռ բուն երբայցիները Քրիստոնէութենէն
բոլորովին հեռանալու միտում մը ցոյց կու

տային (Դ. 12, Զ. 4-8, Ժ. 29, ԺԲ. 25):

Իրենց չգիտեցողներ համար ցոյց տըր-
ուած այս պատճառաբանութիւնները հե-
ղինակը մի առ մի հերքելով, Նոր Ուխտին
գերազանցութիւնը Հին Ուխտին վրայ ցոյց
կուտայ: Նոր Ուխտը գերազանց կրօնքն էր,
Հին Ուխտը իբրև պատկեր, աւետիք և ռու-
կը կենար միայն, մինչդեռ Նորը յաւիտե-
նական և կատարեալ կրօնք մըն էր: Աստ-
ուած՝ իր վերջին յայտնութիւնը յայտնած
էր, իր Միածին Որդին աշխարհ առաքելով.
Յիսուս՝ ճշմարիտ Աստուածը հրեշտակնե-
րէն ալ բարձր էր, Ան՝ որ Մովսէսին օրէնքը
տուած էր, ոչ միայն Մովսէսէն այլ Ահա-
րոնէն ալ բարձր էր, Քահանայապետ մը որ
իր անձին վրայ ճշմարիտ զոհը կ'անձնաւո-
րէր գերազանցելով բոլոր հին զոհերը . . .
(Ա. 2, 3, 10, 12, Ա. 4-14):

Վա՛յ ուրեմն անոր որ, այսպիսի գերա-
զանց և Աստուածառաջ Նոր Ուխտին մէջ
մտնելով և Աստուածային օրհնութիւններ
և շնորհքներ ստանալով հանդերձ կը հե-
ռանայ ճշմարիտ կրօնքէն . . . Յիսուս
Քրիստոս իր մահուամբ և յարութեամբ մար-
մնացելով Աստուծոյ Որդւոյն յաղթութիւնը
իր վրայ կը կեդրոնացնէր: Իր չարչարանք-
ները և իր խոնարհութիւնը անհրաժեշտ և
էական տեղը գրաւած էին Քահանայապե-
տութեան պատրաստութեան համար (Բ.
17-18, Դ. 15 և չար., Ե. 7-10):

Հետեւաբար հեղինակը Երբայցիները կը
յորդորէ որպէս զի պատրաստ ըլլան տոկա-
լու և համբերելու ամէն տեսակ նեղու-
թեանց և տառապանաց որոնք կրնան դալ
իրենց վրայ և պէտք չէ փորձուիլ աշխար-
հային իրեւութեան և խարուսիկ ճոխու-
թիւններէն և փորձութիւններէն այսպիսի
ճշմարիտ հաւատք մը և կրօնք մը ոտնա-
հարելու համար (Ժ. 11-13): Աստուած
կատարած և վերջացուցած է իր կատա-
րելիքը Նոր Ուխտով: Հաւատացեալին կը
մնայ արժեցնել Աստուածային այս անհուն
շնորհքը, Թէև Թուղթը սկզբէն ողջոյնի
հատուած մը չունի, սակայն վերջաբանին
մէջ օրհնութիւններով կը փակէ զայն:

Ամփոփեց

ՊԱՐԳԵԻ ՎՐԴ. ՎՐԹԱՆԵՍԵԱՆ

(Վերջը յաճեալով)

ԲԱՆՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿԵԼԵԿԵՆՈՅ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՍԻՍ ԳԱՂԱԳՆ ՈՒ ՄԻՋՆԱԿԵՐԻԸ

Ըստ Հայր Ալեքանի, Ս. Սոֆիա եկեղեցիէն զատ Սսոյ մէջ կային ուրիշ 22 եկեղեցիներ, որոնք հետեւեալներն էին.

1. — Էջմիածին կոչուած եկեղեցին, որ հաւանաբար Լեւոն Բ. ի շինած մայր եկեղեցին է ուր իր մարմինը թաղուեցաւ և սիրտն ալ թաղուեցաւ Ամենքի վանքին մէջ:

2. — Ս. Մարիամի մեծ եկեղեցին:

3. — Ս. Սարգիսի եկեղեցին որ աւանդէն հիներէն է, փոքր և մութ:

4. — Ս. Հովփսիւէի եկեղեցին՝ որ 1269ին յիշատակուած է արծաթ մասնատուփի մը վրայ:

5. — Ս. Յակոբ եկեղեցին:

6. — Հոգւոյն Սրբոյ եկեղեցին, 1280ին նորոգուած Վահագնի Ստեփան քահանային կողմէ:

7. — Ս. Նաչ եկեղեցին՝ ուր շատ մը գրչագիրներ օրինակուեցան ԺԳ. եւ ԺԴ. դարերուն: Հաւանաբար քաղաքին զխառոր եկեղեցիներէն մէկն էր այս:

8. — Ս. Սիմէոն եկեղեցին:

9. — Ս. Կոյսի եկեղեցին, որուն զասը միայն հին է, քանի որ քանցած մասը նորոգուած է: Սիւնի մը վրայ կը կարդացուի «Ս. Կոստանդին» բառերը:

10. — Ս. Նիկողայոս եկեղեցին:

11. — Ս. Ստեփանոս՝ որ նաև Գունգատալ կը կոչուի, ի յիշատակ Սմբատ Գունգատալի, հայ աւագ իշխան Հեթում Ա. ի եղբոր և Պապեդոնի նշանաւոր ամրոցի կառավարին:

12. — Ս. Մակարիոսի եկեղեցին՝ որ բոլորովին աւերակ է և քաղաքին պարիսպներուն մօտը կը գտնուի:

13. — Ս. Պետրոս և Ս. Պողոս եկեղեցիները, նոյնպէս աւերակ:

14. — Ս. Աթանազիէն եկեղեցին:

15. — Ս. Աննա եկեղեցին, քովի մեհաբանին հետ 1422ին կառուցուած: Ժա-

մանակակից պատմագիր մը գովեստով կը խօսի Պողոս կաթողիկոսի մասին եւ կը վկայէ թէ այս վերջինը ռվերսալին նորոգեց Կիլիկիոյ մայրաքաղաքին աթոռը եւ իր նախորդներու քայլերուն հետեւեցաւ: Սսոյ հարաւային կողմը ան կանգնեց Ս. Պողոս վանքը՝ Վանկոյի Ս. Նաչին, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Ամին և Ս. Կոյսի Մօր՝ Սրբուհի Աննայի պաշտպանութեան ներքեւ: Եկեղեցին կը կրէ Ս. Աննա անունը:

16. — 1252ին մեծնող Հեթում Ա. ի կողմ՝ Ջապէլ թագուհիին շինել տուած փոքր եկեղեցին, որ երկրաշարժէ մը կործանեցաւ:

17. — Երեք տաճարներով Ս. Կոյսի եկեղեցին: Հաւանաբար սա թիւ 9ին հետ նոյնն է:

18. — Ս. Լուսաւորչի եկեղեցին:

19. — Ս. Բարսեղ եկեղեցին, շինուած Լեւոն Բ. ի կողմէ՝ որ ԺԷ. դարու կիսուն աւերակ դարձաւ, ուրիշ շատ մը եկեղեցիներու հետ միասին:

20. — Ս. Դաւիթ եկեղեցին:

21. — Ս. Յովհաննէս եկեղեցին:

22. — Իբր «Մայր եկեղեցի» նկարագրուած եկեղեցի մը, Կոստանդին Պալիէֆի որդի՝ Վասիլի ձեռքով շինուած. կ'ըսեն որ գեղապարզ շատ մը առարկաներ — աւետարաններ, զգեստներ եւայլն — նուիրած է այս եկեղեցիին:

Սրբոցի նուիրակ Լէոնարտոս, որ 1587ին Սիս այցելեց, Ս. Սոֆիայէն և Լեւոն Բ. ի շինած մայր եկեղեցիէն զատ, 12 ուրիշ եկեղեցիներ կանգուն գտաւ: Ան կ'ըսէր թէ առաջին երկուքը հսկայ եւ վսեմ երեսույթ մը կը պատկերացնէին, «ամրոցի պէս» շինուած ըլլալուն համար: «Իւրաւ կըրնային նորոգուիլ, կը յարէ ան, բայց Հայքը չնորոգեցին զանոնք Թուրքերու վախէն: Ան տեղեկութիւն կու տայ Սսոյ կաթողիկոսին իրաւասութեան սահմանին մասին որ կը տարածուէր Եպիսկոպոսական և արքեպիսկոպոսական 24 թեմերու, 20 մենաստաններու կամ վանքերու, 100 վանահայրերու, 300 քահանաներու և շատ մը սարկաւազներու և տիրացուններու վրայ:

Կաթողիկոսը տէր էր որոշ քանակով եկեղեցական կահ կարասիներու, մեծ թիւով աւետարաններու և այլ նուիրական գիրքերու, միայն քանի մը Ս. Գիրքերու, ոչ

րոնք բոլորն ալ խնամքով կը պահէին ժողովուրդին կողմէ ընտրուած քահանաներ: Կաթողիկոսը կ'ընտրուէր զրացի թեմերու 12 եպիսկոպոսներու կողմէ:

Սրբակրօն եւ առատածնուն Ջապէլ թագուհին (Հեթում Ա.ի կինը) հետաքրքրական մէկ յիշատակարանը գտնուեցաւ Թուրքի մը պատկանող արաբի մը մէջէն, կաթողիկոսարանին արեւելիքն պատին մօտ: Ան մարմարեայ սկաւառակի մը ձեւ ունէր, որուն վրայ կարդացուեցան հետեւեալ արձանագրութիւնը. «Այս հիւանդանոցին շինութիւնը լրացաւ բարեպաշտ Ջապէլ թագուհին հրամանաւ, ի փառս իւր, Հայոց 690 (— 1241) թուականին»:

Ու է մասնաւոր գրութիւն երեւան չէ եկած ցոյց տալու դպրոցական եւ գիտական այլ հաստատութիւններ: Հաւանաբար վանքերու մէջ է որ կ'ուսանէին, որոնք ո՛չ միայն Սոյոյ մէջ կը գտնուէին, այլ նաեւ չընկալաքը:

Պր. Վիկտոր Լանկուա կաթողիկոսական եկեղեցիէն զատ, հետեւեալ եկեղեցիներու գոյութիւնն ալ կը մատնանչէ Սիսի մէջ, ժժ. դարու կիսուն.

ա. — Սուրբ Սարգիսի եկեղեցին՝ որուն դասին երկիքը (roof) Հեթում Ա.ի շինել տուած շրջանին կը պատկանի, մինչդեռ մօտ ժողովրդէն շինեցան ժապոյտով եւ հողով ծածկուած է: Սրբավայրին երկրքին իւր նեցուկ ծառայող չորս սիւնները մինեոյն դերը կը կատարեն նոր տանիքի գերաններուն: Այս եկեղեցւոյ որմերուն վրայ կը տեսնուին քանդակուած քանի մը քարեր, որոնցմէ ոմանք ծաղիկներով զարդարուած խաչեր կը կրեն, իսկ ուրիշներ քանդակուած դէմքեր, որոնք կը ներկայացնեն խորաքանդակ սուրբերու դէմքերու բնկորները:

բ. — Ս. Պետրոսի եւ Ս. Պողոսի նուիրուած ուրիշ եկեղեցի մը: Պր. Լանկուա կը նկարագրէ իւր բոլորովին ոչնչացած, որմէ խորանը միայն կը մնայ:

գ. — Ս. Յակոբ եկեղեցին, նոյնպէս աւերակ, թէ՛ն պատերի ու տանիքը տակաւին կանգուն կը մնան:

դ. — Ս. Կոյսի եկեղեցին, որ իր այցելած տարին տակաւին նոր էր նորոգուած կ'ըսէ եւ ուր յաճախ կու գային հաւատացեալներ:

ե. — Լուսաւորչի նախկին եկեղեցին՝ որուն 1734ին ենթարկուած նորոգութիւնը արդէն յիշեցինք՝ լաւ վիճակի մէջ մնացած է. բայց իւր զարոյց կը գործածուի: Երեք խորաններն ու ժժ. դարու կիսուն քանդականկարուած կաթողիկոսական փայտեայ աթոռը տակաւին կը մնան իրենց նախկին տեղը, մինչ տաճարը հիմնովին սպառակ մարմարինէ գերեզմանը կը տեսնուէր եւ կեղեցին մտնելնուզ պէս աջակողման խորանին առջեւ:

Պր. Լանկուայի Սոյոյ մէջ գտած կաթողիկոսական շէնքերը ժժ. դարէն աւելի հին չեն: Ու է յիշատակութիւն չկայ հաստատող թէ՛ աթագաւորներու շրջանին եւ պիսկոպոսներու, արքեպիսկոպոսներու եւ ծայրագոյն կաթողիկոսներու շէնքերը Սիս կը գտնուին, սակայն ծանօթ իրողութիւն է որ կարգ մը պարագաներու մէջ բարձրաստիճան եկեղեցականներ թաղուած են Դրազարկի վանքին Սրբայական Գերեզմաննոցը, որուն տեղւոյն ճշդումը հաւանաբար երևան պիտի բերէ կարեւոր նշանակութիւն ունեցող արձանագրութիւններ:

Պր. Լանկուայի յիշէ գերեզմանները, իրենց արձանագրութիւններով, հայկական կիրիկեան թագաւորութեան շրջանին ապրող եկեղեցական բարձրաստիճան պաշտօնեաներուն հանգստարանը չեն անշուշտ, հետեւաբար պատմական կարեւորութիւն չեն ներկայացնեն:

Անժխտելի իրողութիւն մըն է որ կաթողիկոսական Աթոռին 1441ին էջմիածին փոխադրման րուն գրդապատճառը Սիս քաղաքին բացարձակ անկումն էր, մեծ մասով. իւր արդիւնք Եգիպտոսի Մեմլուք Սուլթաններուն յաջորդական ջարդերուն, որոնցմէ առաջինը յիշեցի արդէն: Այժմ պիտի գրեմ յաջորդող արշաւանքներու մասին, որոնք վերջացան Հայ Կիրիկեան Թագաւորութեան անկումովը, 1375ին:

Այսպէս, այդ թուականին յաջորդող դարեր տեսած են թէ ի՛նչպիսի կործանում եւ աւերածութիւն հետզհետէ աւելի ամուր սեղմած են իրենց ընթացքին մէջ հայ թագաւորներուն Ռուբինեան իշխանութեան երեքմի հմայիլ մայրաքաղաքը: Թրքական աղտոտ, փոքրիկ Գօզան քաղաքին մէջ 1936ին նստուած միայն վաղանցուկ ակնարկով մը կարելի էր վերակազմել միշ-

նազարեան այդ քաղաքը, զոր նկարագրել ջանացի, վասն զի անկարող եղայ ունէ հետք գտնել, հոն, անոր վաղեմի սրբավայրերէն, որոնք կա՛մ թշնամութեամբ ոչնչացած են և կա՛մ ձգած են որ բոլորովին և անդամանելորէն քայքայուին: Միայն բերդին՝ որ բոլորովին տարբեր է հին քաղաքին և մայրաքաղաքին զիրքէն՝ քննութիւնը հնարաւոր կը դարձնէ գէթ մասամբ երևակայել այն հոյակապ և նկարագրելի ամբողջները՝ որոնք կը զարդարէին հայկական մայրաքաղաքը, որ այժմ կ'իշխէ միայն խուճի մը բնակարաններու՝ որոնք տափաբեր տնիքները, շարք շարքի վրայ ամփիթատրոնի մը ձևով կը բարձրանան այդ անարկու բերդաքարին արևելեան կողմէ վրայ: Ժ. Գ. դարուն և ամէնէն աւելի հայկական կիլիկեան թագաւորութեան խաչատուռնայէն օժուած առաջին երեք արքայներու (*) իշխանութեան միջոցին, հակառակ արևելքի և մուսլ իմլիշնալիներու, երկիրը քաղաքատար աւելի խաղաղ և յառաջադէմ շրջան մը բոլորեց: Այս իշխանները մեծ եռանդով ինքզինքնին նուիրեցին խնայական բարենորոգման: Արտագրուած կարևոր շատ գործեր ցրուեցան ո՛չ միայն արդի կիլիկիոյ, այլ նաև թէ՛ արևելեան և թէ՛ արևմտեան վանքերու մէջ՝ ուրկէ հմուտ և զիտնական անձեր հայկական թագաւորութեան այս նոր մայրաքաղաքը կու գային, հոն կատարելու համար իրենց ուսումնասիրութիւններն ու հետախուզութիւնները: Անոր շքեղ շրջանին, Հեթում Ա. ի և իր որդւոյն Հեթում Գ. ի իշխանութեան օրով թէ՛ աշխարհականներ և թէ՛ կրօնականներ պալատին մէջ կը բնակէին: Beocart անուն պալատական մը, Ժ. Գ. դարուն, ամբողջ մը չափ պալատին մէջ մնաց: Սա կը իշխէ որ այդ ատեն հինգ կամ վեց թաթար պաշտօնեաներ կը գտնուէին պալատին մէջ, վասն զի Հեթում ինքզինք թաթարներուն հպատակ հռչակած էր: Քրիստոնէայ պաշտօնեաներուն թիւը 500ի կը հասնէր, ինչ որ ապացոյց է պալատին շքեղութեան և հարստութեան: Brocart կը իշխէ նաև ներքիններուն թիւը՝ որոնցմէ ոմանք այդ վիճակին ենթարկուած էին իրենց չար ա-

րարքներուն համար: Անոնցմէ քառասունի չափ մը թագունիին կը ծառայէին: 1266ին Եգիպտոսը կատարած անելի արշաւանքէն վերջ՝ զոր արդէն նկարագրեցին՝ պալատը իր շքեղութեան մեծ մասը կորսնցուց, և աւելին ըլլալով, կանգուն մնացած չէին քերչի ալ շատ չանցած քանդուեցան երկրաշարժի մը պատճառաւ: 1274ին Եգիպտոսի զարձեալ յարձակեցան մայրաքաղաքին վրայ, բայց նուազ աւերիչ ելքով և երբ 1276ին վերական իրենց ասպատակութեանց, չարաչար պարտութիւն մը կրեցին Հեթում Գ. ի կողմէ: Բայց այս ճակատամարտի ընթացքին էր որ երևելին Սմառ Գունտուգայ, Հեթում Ա. ի եղբայրը, արկածով սպանուեցաւ: Հեթումի եղբոր՝ Հեթում Գ. ի (1269-89) իշխանութեան շրջանին, որուն համար Հեթում հրաժարած էր, մայրաքաղաքը խնամով պահպանուեցաւ, ինչպէս որ տեսանք Ս. Սոփիայի մասին խօսած ատեննիս: Այս թագաւորին իշխանութեան օրով երկիրը ընդհանուր առմամբ խաղաղ և բարգաւաճ շրջան մը վայելեց: Իր որդւոյն և յաջորդին՝ Հեթում Բ. ի օրով — սուրբի մը պէս բարի թագաւոր մը բայց բոլորովին անյարմար իր արքայական պարտականութիւնները կատարելու մէջ — Հայաստանի Գերագոյն կաթողիկոսական Աթոռը, ինչպէս յիշեցինք, Սիս փոխադրուեցաւ, որովհետև Եգիպտոսի Միւսուլքները բռնագրաւեցին Հոռմկլայի Աթոռը: Անիէ յետոյ և մինչև թագաւորութեան անկումը, կաթողիկոսներու ձեռնադրութիւնը կը կատարուէր Ս. Սոփիայի մէջ, մեծ շուքով և հանդէսով: Կարճ շրջան մը միայն պաշտօն վարելէ վերջ Հեթում Բ. հրաժարեցաւ, զարը յանձնելով իր Թորոս Գ. եղբորը: Այս վերջինը երկու կամ ըստ ոմանց երեք տարի թագաւորելէ յետոյ, հարկաւորուեցաւ Թորոս լքել և Հեթում, յակամայս, նորէն գահ բարձրացաւ: Երբ այս վերջինը իր Թորոս եղբոր հետ կը բացակայէր, Կ. Պոլսոյ մէջ գտնուող իր քրոջը այցելութիւն մը տալու համար, գործերը յանձնեց Սմառ անուն իր ուրիշ մէկ եղբորը, փառատնիք և պատկարզմիկ նկարագրի տէր անձ մը:

Թարգմանեց

ԱՐՏԱՒԱԶԴ. ԱՐԳԻՐԻ-ՍԱՊՊՈՍ

(Մարտնչելի)

(*) Հեթում Ա. (1195-1219), Հեթում Ա. (1223-1269), Հեթում Գ. (1269-1299),

ԲԱՆԱՅՏԻՂՄԱԿԱՆ

ՀՈՒՆՏԻ ՄԸ ՊԷՍ, ԳԸՏՆԵԼՈՒ...

«Մե՛ղբ է...» ըսին հեռուէն, «մե՛ղբ այդ Տրդուն որ կ'երթայ
Հոգին փակել ոչինչին», ըսին շատեր, ու լացին:
Մեղբ է: Լըռիկ ամէն օր, կուգամ սակայն յամբաբայ
Ինձմէ Քեզի, Տէ՛ր, պահուած գիրկն իղձերուս անիմաց:

Որքան հոսի հոգիէս, ցաւ ու մորմոք, միշտ ծածուկ,
Եւ Տրժգունի ամէն օր որքան երազն իմ աղունք,
Ու թողուն զիս մի՛ս մինակ անապատին մէջ կեանքին,
Նորէն Քեզի՛ պիտի գամ, հունճը ինչպէս իր ծառին:

Բայց, Տէր, ինչպէ՛ս խոնացան աչքերն անոնց, յուզումէն,
— «Գուցէ մեծնայ... չընասնի» — որ ես այնքան սրբազան
Անոնց լացէն, լուռ լացի: Ի՛նչ փոյթ, հոգիս միշտ կուգայ
Մերթ ինալէն, կանգնելէն, քաղցր ցաւը զըրկելէն

Հունճի մը պէս, գրքնելու յաւերժ թափուիլը Սիրոյդ...:

1943

ԱՇՏԻՇԱՏ

ՎԱՆՔԻ ՏՐՏՈՒՄ ՕՐԵՐԷՆ...

Ա

Երէկ, գիտե՞ս, ծո՛վ, այնպէ՛ս երգել ես քեզ ուզեցի...
 Մութին՝ ձայներ հոգիէս՝ ալիքներուդ արձագանգ.
 Ու ալիքներդ՝ հազի՛ւ, հեռակն իրենց խըռովին,
 Ափերուդ շուրջ, հեւքի պէս, խօսող քթունք կ'ընէին...
 Երէկ, գիտե՞ս, ծո՛վ, այնպէ՛ս երգել ես քեզ ուզեցի...:

Ծրփում ետեքին մէջ ձայնիդ, հասկընա՛լ քեզ կարծեցի...
 Արեւայագ ջուրերուդ, հօտաղներուն ալ դարձի
 Արբեցումին երջանիկ իրիկնամօտսն էիր դուն.
 Ծո՛վ, հոգիիս դարձուցիր իմութիւններն իր ծրփում...
 Ալիք ետեքին մէջ ձայնիդ, հասկընա՛լ քեզ կարծեցի...:

Ե՛րգ՝ ամէն գիծ, էր իմ շուրջ, խաղաղութիւն, սրբութիւն...
 Գեղջուկ ճղաք, ջուրի ծափ, ծիծաղն արձա՛կ՝ ծառերուն.
 Զրկնորսին կ'անչը՝ քսի՛նք, լուրորդին հե՛ւք՝ հետեանք,
 Ու բընութիւնը ամբողջ՝ ժրպտուն աղջիկ, սիրոյ հանք...
 Ե՛րգ՝ ամէն գիծ, էր իմ շուրջ, խաղաղութիւն, սրբութիւն...:

Ու հեռանա՛լ քեզմէ, ծո՛վ — հազնիլ դըժո՛խքն է օրին...
 Հեռուն, մարդերը ուրի՛շ տառապանքով մը կ'ապրին.
 Ինչ որ քեզմէ, քաղցրութեամբ, կուտաս սրտի մը փոխան,
 Հոն վանառքի են հաներ՝ վանառական, քանանան...
 Ու հեռանա՛լ քեզմէ, ծո՛վ — հազնիլ դըժո՛խքն է օրին...:

Տիբերական, 1943 Օգոստոս

ՇէՆ - ՄԱՀ

Ա Ղ Օ Թ Ք

ՀԱՄԱՐՈՐԳԻՆ

Գնա՛ հոգի, երազով, խաղաղութեամբ դուն գնա
Այն երկրներն, ուր ես քեզ գաղտնիքի պէս ապրեցայ,
Գաղտնի՛ ինչպէս է հոգին իրաւ ու մեծ սէրերու...
Քալէ հիմա, քեզ համբան սանի որբան ալ հեռու...:

Ես՝ սրտուքեամբ, ապրեցայ քեզ լրտելեայն ամէն օր.
Ամէն ժողով, հոգւոյս մէջ կ'իյնար սէրէս կայծ մը նոր.
Սէր՝ որ զիւր մ'աղօթում ծընաւ իմ մէջ, ու մեծցաւ,
Սուներներու մէջ երբ դուն էիր աշխարհ մը իրաւ...:

Գնա՛ հոգի, քաղցրօրէն, օրօրի պէս, ու սիրս-բաց
Նոր բու համբէն մթաւօղ...: Ու երբ սրսմիս՝ միշտ յիշէ
Թէ քեզ համար, ճեղ մը հին, սիրս մը՝ միմանկ, կ'աղօթէ...:

Գնա՛ հոգի, քեքեւ-սիրս. — Դուն ինձ ոչինչ խոստացած.
Ինչո՞ւ ցաւիս՝ խղճահար...: Գնա քեքեւ ու արի.
Սէրն է ամուր ու անուշ, սիրող հոգին երբ սրսմի...:

24 Յուլիս 1944

Ա.ՆՆԵԼ

այնքան սքռնչանալ Բարութեան վրայ գուրսը, որքան՝ զայն ստեղծել մեր մէջ։ Մարդուն պարտականութիւնը Բարութեան վրայ սքռնչանալ չէ մանաւանդ, այլ՝ ինք բարի ըլլալ։ Եւ, ինչպէս ըսինք ու պիտի ըսենք աւելի երկարօրէն շուտով, ասիկա կը կայանայ ներքին և արտաքին միութիւնը իրազօրծելու։ Եթէ մարդ իր անձին ամբողջութիւնը կազմակերպէ միակ նպատակի մը իրագործման համար, և այդ նպատակը ըլլայ իր գործակցութիւնը տիեզերական Բարիին, այն ատեն այդ մարդը հասած կ'ըլլայ կատարեալ բարութեան։ Ասոր համար անհրաժեշտ չէ որ ինք ամենազէտ ըլլայ։ Եթէ կարենայ դիտել իր կեանքը ոչ թէ իր անձնական շահու տեսակէտէն, այլ՝ Աստուծոյ տեսակէտէն որ վերէն կը նայի մարդկային ամբողջ ընկերութեան վրայ, որով՝ ինք կատարելապէս արդար կ'ըլլայ ոչ միայն իր խղճմտանքին մէջ, այլ նոյն իսկ իր փափաքին մէջ, և կրնայ կատարելապէս տրեւալել իր մղուձնեիրուն, ապա ինք համար իրաց կարգին մէջ իր յատուկ տեղւոյն համաձայն, այսպիսին՝ կատարելապէս բարի մարդ մըն է։

Այսպէս, Աստուծոյ ամբողջական շըշմարտութիւնը պիտի չկրնար արտայայտուել ինչ գտնել մարդկային կեանքի մը մէջ, բայց՝ իմացական առաքինութեան կտաւրելութիւնը կրնայ՝ Ըմբռնել Գեղեցկութեան ամբողջութիւնը կարելի պիտի չըլլար կեզրոնանալ միակ մարդկային գիտակցութեան մը մէջ, բայց որոշ տեսակներու և աստիճաններու կատարեալ Գեղեցկութիւնը կրնայ հոն իրագործուիլ։ Աստուծոյ ամբողջական Բարութիւնը իր կատարելութեամբը կրնայ՝ արտայայտութիւն գտնել մարդկային կեանքի մը մէջ։ Խնդրոյ նիւթ չենք ընել այժմ, թէ ինչ պայմաններ անհրաժեշտ են որպէսզի ասիկա կատարուի, միայն՝ կը ջանանք ներկայիս, հաստատել ատոր սկզբունքով կատարելիութիւնը։

Ճշմարտութիւնը, Գեղեցկութիւնը եւ Բարութիւնը երեքն ալ բացարձակ Արժէքներ են, ըստ-ինքեան բարի են, անկախաբար ամէն հետեւանքներէ։

Բայց իրականութեան մէջ, անոնք կըրնան մրցակից դառնալ պարագաներու բերմամբ։ Կրնայ ժամանակը բաւարար չըլլալ իրագործելու նոյն ատեն թէ՛ ընկերային

յայտնի պարտականութիւն մը և թէ՛ այլապէս Գիտութեան կամ Արուեստի ամբողջական նուիրում մը։ Հոն՝ ուր այս տեսակ ընտրութիւն մը կայ կատարուելիք, ոչ ոք կրնայ իր եղբայրը դատապարտել։ Բայց սկզբունքով, Բարութիւնը նախապատուութիւն մը ունի միւս երկուքին վրայ, որովհետեւ ան յատկանշականօրէն արժէքի մարդկային տիպարն է։ և մենք՝ մարդեր ենք։ Անշուշտ, երբ մենք դէպի Ճշմարտութիւնը և Գեղեցկութիւնը կը դիմենք բացարձակ նուիրումով մը, առանց լքելու ուրիշ և աւելի զօրաւոր պահանջներ՝ Բարութիւն իրագործած կ'ըլլանք։ Բայց կարելի է դանոնք հետապնդել եսասիրտաբար, ոչ իրենց բացարձակ արժէքին համար, այլ իրենց մեր իսկ հաճոյքը փնտռելով, հետապնդմանը և իրենց ստացմանը մէջ։ Այդ ատեն մեր վարժունքը սխալ կ'ըլլայ, որովհետեւ ատով մենք չենք պատասխանել ու է բացարձակ պարտաւորութեան, այլ մեր անձնական փափաքին՝ մեր անձնական վայելքին համար։ Բարութիւնը այսպէս կարելի չէ հետապնդել։ Մենք կրնանք բարութեան գործեր կատարել եսական շարժառիթներէ մղուած — ինչպէս՝ հիացման առարկայ դառնալու փափաքէն և կամ պարտաւորանալու գտնալու երկրւղէն։ Բայց ըստ ինքեան նկարագրի բարութիւնը, պէտք է փնտռուի ինք՝ իրեն համար, այլապէս երբեք փնտռուած չըլլար։ Ճշմարտութիւն և Գեղեցկութիւն բացարձակ արժէքներ են, և լա՛ւ է որ մենք փնտռենք զանոնք։ Բայց անոնք յատկանշաբար մարդկային չեն։ Ճշմարտութիւն՝ կ'ըմբռնենք բայց չենք ստեղծեր։ Գեղեցկութիւն՝ թէ՛ կը գնահատենք և թէ՛ կը սահեղծենք, բայց գնահատանքը կը գերիշխէ, որովհետեւ աշխարհի Գեղեցկութեանց մեծ մասը գոյութիւն ունին մեր ստեղծագործութենէն անկախաբար, և որքան որ ալ մեր գործունէութիւնը գեղեցկութիւն կը ստեղծէ, ան մեծ չափով նմանողական է։ Ճշմարիտ է անշուշտ որ Գեղեցկիկն հայեցողութիւնը շատ իրաւ գործունէութիւն մըն է և ես կը հաւատամ թէ ան իրապէս, գտնելու գործունէութիւն մըն է, Արուեստին կամ Բնութեան մէջ, մտերիմ Ողիկ Արուեստագէտին (Աստուծոյին կամ մարդկային) որ հոն՝ ինքզինք արտայայտած է, և Գեղեցկու-

թիան ստեղծման և հայեցողութեան էական պահը Ոգւոյ այդ արտայայտութիւնը և վերանախաջումն է: Ծիշտ կը մնայ այնուհանդերձ թէ այդ հայեցողութիւնը ստեղծում մը չէ: Բայց Բարութիւնը, որքան որ կը ճանչնանք ամենուրեք աշխարհի մէջ, մարդկային ստեղծում մըն է, հոս ևս կը գնահատենք և կը նմանցնենք: Բայց իւրաքանչիւր մարդ: պէտք է ի՛ր յատուկ կեանքը ապրի, նմանութիւնը երբե՛ք պէտք չէ որ գերիշխէ, և բարոյական Բարութիւնը մարդկութեան իրագործումն է, աշխատ ար եթէ մարդկութիւնը առնենք իբրեւ միութիւն, հոս՝ այս միութեան մէջ կը գտնենք ինքնատիպ մասնակցութիւն մը իրաց կարգին, ուր անկարելի է ունէ նմանութիւն, բացի՝ նոյնինքն Աստուծոյ նմանեցումէն:

Այժմ տեսած եղանք Արժէքի զանազան տիպարներ, պէտք է անցնինք հարցնելու թէ ինչ է ըստ-ինքեան Արժէքին բնութիւնը: Եթէ ողջմտօրէն դատենք, սահմանում կարելի չէ. չէք կրնար ցոյց տալ ձեր բարձրագոյն սկզբունքին Սնոյ (Genus) և Տեսակարար սարբերութիւնը (Differentia): Բայց յատկանիշէրը կրնան ցոյց տրուիլ: Ուրեմն կը հասկնանք թէ ունէ իրական Արժէքի կամ Բարիի համար, երկու ազգակնիւր պէտք է գտնուի որոշ յարաբերութեան մը մէջ, — «արժէւոր» առարկան, ըմբռնող և զընահատող ենթական, և ասոնք պէտք է իրարու հանդիպին, փորձառութեան մը մէջ, որ «կը զոհացնէ» և կամ ի յայտ կը բերէ մնայուն պատշաճութիւն մը: Աւելի վերջ պիտի տեսնենք թէ «բարի» նկարագիրը միայն կ'ընծայէ ենթակայական կողմէն մնայնութեան ներքին պայմանը, այնպէս որ ցած հանգիքներով ներկայացող Արժէքի ըստ երևոյթի իրագործումը խաղկանք է միայն: Աւելի յետոյ պիտի տեսնենք, թէ «բարի» նկարագիրը այն է որ կ'իրագործէ ներքին և արտաքին մարդկութիւնը կամ համապարփակ միութիւնը. ա՛յն առարկաները որոնք աշխարհի նկարագրի մը կողմէ «արժէւոր» կը նկատուին, ի յայտ կուգան օժտուած նոյն այդ յատկութեամբ. անոնք ամէնքն ալ յատկանշուած են մարդկայականութեամբ: Գիտութիւնը՝ կը փնտռէ յատկութիւնը ընդարձակուող մարդկութիւն մը: Արուեստը՝ կը փնտռէ ներքին կատարելագործեալ միութեան մը մարդկայա-

նութիւնը. Բարութիւնը՝ իրագործումն է անհատին մէջ ներքին միութեան, ընկերութեան մէջ տրտաքին միութեան — երկուքին մէջ ևս իբրեւ Ամբողջականութիւն: Արժէքը, մէկ կ'ստացով, փորձառութեան գրութիւնը մըն է, որուն մէջ ենթակայ մը, «պատ» փոփոխութեան ներքին պատճառներէ, գոհացում կը գտնէ առարկայի մը մէջ, զոր (հետեւ արար) չի ջնաւար փոխել: Ասոր տիպարը՝ Աստուծոյ յաւերժական հայեցողութիւնն է իր կատարեալ գործունէն, ենթակայի և առարկայի, կամ, առարկայի և առարկայի յարաբերութիւն մը չէ. ան, փորձառութեան միացեալ գրութիւն մըն է, ուր այդ տեսակ յարաբերութիւններ իրենց տողը կ'ընեն: Որովհետեւ ան՝ ենթակայի—առարկայի գրութիւն մըն է, կատարեալագոյն համապատշաճ, ուր առարկան կը յայտնէ Միտքին յատկանիշիւրը, և ուր ենթական՝ զրաւուած է առարկային մէջ: Այսպէս ի յայտ կ'ուզայ Արուեստի գործերուն մէջ իմացական կամ տրամաբանական կառուցուածքին պահանջը: Միտքը ինքզինքը կը գտնէ իրականին մէջ, և այդ գիտին մէջ կ'իրագործէ իր մարդկային ենթութիւնը, այս է Արժէքը կամ Բարին: Բայց Միտքը միայն կատարեալագոյն պիտի գտնէր ինքզինքը ուրիշ միտքերու մէջ, հետեւաբար Բարեկամութիւնը՝ Արժէքին ճշմարիտ կանոնն է, և Այլը՝ իր կատարեալ իրագործումը:

Ուրիշ նկատողութիւն մը կը պահանջէ մեր ուշագրութիւնը — Արժէքին յարաբերութիւնը Ժամանակին հետ: Բարձրագոյն արժէքներէն շատեր՝ կը գտնուին գործունէութիւններու կամ փորձառութիւններու մէջ, որոնք ժամանակի մեծ շրջաններ կը զրաւեն, հաւանաբար ամէնէն բարձր կը գտնուի ա՛յն փորձառութեան մէջ որ Ժամանակի և Միջոցի մարդկային կարգը կը համադրուէ: Երբ որ կը ջննենք այն փորձառութիւնները որոնց մէջ մեր հուշաւորմիտքը կրնայ ըմբռնել Արժէքը և որոնք կը պահանջեն ժամանակի ընթացք մը իր իրագործման համար — ինչպէս թատերգութիւն մը, կամ մարգու մը կեանքը, և կամ ազգի մը պատմութիւնը — կը գտնենք որ մարդկային արժէքը բնաւ նոյնը չէ, զայն կազմող բոլոր փոփոխութիւնները գումարին կամ միջինին հետ:

Այսպէս կրնանք նկատել երեք արարով երկու խաղեր. մէկուն մէջ՝ առաջին արարը ուրախալի է, երկրորդը չէզոք, երրորդը տխուր: Հոս՝ ամբողջական տպաւորութիւնը տխուր է: Միւսին մէջ՝ առաջին արարը լեցուն է թախծութեամբ, երկրորդը ցոյց կուտայ յոյսի ծագում մը, և երրորդը ուրախալի է, հոս՝ ամբողջական տպաւորութիւնը յաղթական է: Ժամանակի մը ընթացքին զարգացող փորձառութեան մը Արժէքը կախում ունի իր ձգտումէն և եզրակացութեանէն և ոչ թէ իր տարանջատուած փուլերէն:

Ասիկա կը կապուի այն ամենակարեւոր սկզբունքին հետ թէ՛ թէ և անցեալ եղելութիւնները չեն կրնար փոխուիլ, բայց իրենց արժէքը կրնայ փոխուիլ, այնպէս որ չափին ներկայութիւնը աշխարհին մէջ, և և զայրկեանի մը կամ ժամանակի և և շրջանի մը մէջ՝ սկզբունքով, և և փաստ մը չէ՛ ընդգէմ Ամբողջին կատարեալ բարութեան:

Ասիկա զերագոյն կարեւորութեամբ ներկայացուող նկատողութիւն մըն է, այն սերտ յարաբերակցութեան պատճառաւ որ գոյութիւն ունի Արժէքին և Ամբողջականութեան միջև: Ամէն Արժէքի մէջ, ինչպէս քիչ առաջ ասեանք, Ամբողջականութիւնը՝ յատկանշական գրողն է: Ամբողջականութիւնը՝ Բարբիտ ձեռն իսկ է. այս է «կատարելութիւնը» որուն համար Ս. Թոմաս աշխարհկութիւն կ'ընէ այն բառերով զորս նախապէս յիշեցինք. թէ՛ «Ամէն ինչ բարի է այնչափով՝ որչափով որ գոյութիւն ունի»: Բայց Ամբողջը մեզ համար, Աստուծոյ կամքն է և այդ կամքին ստեղծածը. հետեւաբար Արժէքի ամէն ըմբռնում, սկզբունքով, կրօնական փորձառութիւն մըն է: Hocking կ'ըսէ թէ մեր բնութեան զգայաբանական ըմբռնում մէջ, արդէն Աստուծոյ ըմբռնումը կայ: Կը խորհիմ թէ ասիկա ճշմարիտ է: Արդարեւ չկայ Արժէքի ըմբռնում մը որ ներքին առնչութիւն մը չունենայ Աստուծոյ հետ, և չկայ մարդկային փորձառութիւն մը՝ որ բոլորովին զուրկ ըլլայ արժէքէ:

Քրդմ. Ի. Ա. Ղ.

W. TEMPLE

ԱՍՏՈՒՄԱՐԱՐԱՆԻՆԵՆԵՆԵՆ

ՍՈՒՐԲ ՀՈԳԻՈՅՆ ԳԱՂԱՓԱՐԸ

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԱՆԵՍՈՐԱՆԻՆ ՄԵՋ

Տեղը Աւեստաւանին մէջ. — Այն համարները Աւեստաւանին, ուր հանդիպումը կ'ընենք Ս. Հոգւոյն եւ հետեւաբար անոր վարդապետութեան, ամէնէն աւելի մաս կը կազմեն Քրիստոսի քարոզներուն, ուր մեր Տէրը իր երկրաւոր կեանքի վախճանին, կը խօսի, կը խրատէ, կը քաջալերէ, և գերագոյն յայտնութիւններ կ'ընէ իր աշակերտներուն և զինք ունկնդրող ամբոխին:

Այս առթիւ յատկանշական է Յովհաննէս Մկրտչի վկայութիւնը Ս. Հոգւոյն, երբ իր և Քրիստոսի մկրտութեան կերպի մասին կը խօսի. «Վկայեաց Յովհաննէս և ասէ, թէ տեսանէի զՀոգին՝ զի իջանէ իւրեւ զաղանի յերկնից, եւ հանգչէր ի վերայ նորա: Եւ ես ոչ գիտէի զնա. այլ որ առաքեացի զիս մկրտել ջրով՝ նա ասաց ցիս, յոյր վերայ տեսանիցես զՀոգին, զի իջանիցէ և հանգչիցէ ի վերայ նորա, նա է որ մկրտէ Հոգւոյն Սրբով» (Ա. 32-33). — Բայց պարզ այս վկայութեանէն աւելի, Աւետարանին մէջ գոյութիւն ունին համարներ որոնք վարդապետական երանգ մը ունին իւրեանց մէջ Ս. Հոգւոյն մասին: Անոնցմէ մին է այն, ուր՝ երբ Քրիստոս բողբոսած իր աշակերտներով, հրաժեշտի իր նախօրեակին, կը քաջալերէ զանոնք ըսելով՝ «Եւ ես աղաչեցի զՀայր, եւ այլ մխիթարիչ տացէ ձեզ. զի ընդ ձեզ բնակեցցի ի յաւիտեան. զՀոգին ճշմարտութեան, զոր աշխարհս ոչ կարէ ընդունիլ. զի ոչ տեսանէ զնա, եւ ոչ ճանաչէ զնա. բայց զուր ճանաչէ զնա, զի առ ձեզ բնակեցցի՝ եւ ընդ ձեզ եղցի» (Ժ. 14-17): Ուրիշ մը՝ նման առիթով ըսուած. «Իսկ մխիթարիչն Հոգին Սուրբ՝ զոր առաքեսցէ Հայր յայնուն իմ, նա ուսուսցէ ձեզ զամենայն, և յիշեցուցէ ձեզ զամենայն՝ որ ինչ ասացի ձեզ» (Ժ. 14): Ուրիշ մը՝ «Լաւ է ձեզ՝ եթէ Ես երթամ. զի եթէ Ես ոչ երթայ» մխիթարիչն ոչ եկեսցէ առ ձեզ. ապա եթէ երթամ, առա-

քեցից գնա առ ձեզ» (ԺԶ. 7)։ Վերջապէս, վարդապետականորէն խիստ յատկանշական են հետեւեալ երկու համարները, մին՝ «Բայց յորժամ եկեսցէ մխիթարին, զոր Սո առաքեցից ձեզ ի Հօրէ, զՀոգին ճշմարտութեան՝ որ ի Հօրէ ելանէ, նա վկայեսցէ վասն իմ» (ԺԵ. 26)։ և միւսը՝ «Յորժամ եկեսցէ նա՝ Հոգին ճշմարտութեան, առաջնորդեսցէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ»։ Ղի ոչ եթէ յանձնէ ինչ խօսքի, այլ զոր լսիցէ՝ խօսեսցի, եւ զգալոցն պատմեսցէ ձեզ։ Նա զիս փառաւորեսցէ, զի յիմէ անտի առնուցու եւ պատմեսցէ ձեզ։ Զամենայն ինչ զոր ունի Հայր՝ իմ է։ Վասն այնորիկ ասացի ձեզ, թէ յիմէ անտի առնուցու՝ եւ պատմեսցէ ձեզ» (ԺԶ. 13-15)։ Ահա այն գլխաւոր համարները Յովհաննու Աւետարանին, որոնց վրայ կարելի է ըսել թէ հիմնած և մշակած է Եկեղեցին Ս. Հոգւոյն վարդապետութիւնը։

Ի՞նչ է այդ վարդապետութիւնը. — Երկու երես ունի անիկա։ Մին այն՝ թէ Ս. Հոգին անձնաւորեալ Աստուած է Հօր և Որդւոյ նման, յաւիտեանակից, էակից և համագոյակից անոնց, ինչպէս նաեւ անդամակից երրորդութեան, իբրեւ «մին յերրորդութեանէ»։ Միւսը, որ քրիստոնէական տեսակէտէն նուազ կարեւոր է, քան վերոյիշեալը, քանի որ վարդապետական սկզբունք մը ճշդիւն աւելի, բառերու հասկացողութեան անխմստ պայքար մըն է, ծանօթ է իբրեւ Ս. Հոգւոյն՝ բղխման վարդապետութիւնը։ Քրիստոնէական եկեղեցւոյ համար, որքան անհրաժիշտ նոյնքան և էական է Ս. Հոգւոյն աստուածութիւնը։ Վասն զի այդպէս սով երրորդութեան հիմնական վարդապետութիւնը կը մնար անխախտ իր անձերու հերքութեամբ և գոյութեան նոյնութեամբ։ Հոգեւորական տեսանկէտ՝ Ս. Հոգւոյն աստուածութեան ըմբռնումը կ'արժեւորէ եւ լիապէս կը բացատրէ Ս. Հոգւոյն ունեցած գործունէութիւնը աշխարհի և մարդոց մէջ, իբրեւ շնորհաբաշխ ազգակ, իբրեւ մխիթարիչ, իբրեւ ներշնչիչ, իբրեւ սրբիչ, իբրեւ հրաշագործ, իբրեւ բաշխիչ սիրոյ և վերջապէս իբրեւ թողիչ մեղքերու։ Իսկ միւսը, Ս. Հոգւոյն բղխման վարդապետութիւնը, որ ամէն բանէ աւելի աստուածաբանական արժէք ունի, Եկեղեցւոյ մէջ մասնաւոր կարեւորութիւն կը ստանայ անոր համար,

որ Եկեղեցին ընդունելէ վերջ Ս. Հոգւոյն աստուածութիւնը Հօր և Որդւոյ հետ. այժմ այդ վարդապետութեամբ պիտի ճշդէ Անոր ունեցած յարաբերութեան կերպը Հօր և Որդւոյ հետ, հետեւաբար տայ անոր տեղ մը երրորդութեան մէջ։ Արդ, Եկեղեցին, շատ բնականորէն, այսպիսի խիստ էական կարեւորութիւն ունեցող վարդապետութեան մը առջև կանգնած պիտի պաշտպանէր և ջատագովէր զայն, և պատրաստէր բոլոր այն հակազդեցութիւնները զորս ի գործ դրաւ ընդդէմ Հոգեմարտներուն, Ս. Հոգւոյն աստուածութիւնը ուրացողներուն, և վերջապէս ընդդէմ անոնց որոնք տարօրինակ և նորամուտ կերպերով ուղեցին բացատրել անոր յարաբերութիւնը երրորդութեան աստուածային անձնաւորութեանը հետ։

Նախընթացը. — «Հոգի», «Հոգի Աստուծոյ» և «Ս. Հոգի» եզրերուն կը հանդիպինք շատ մը հայեցողական և կրօնական դրուագներ մէջ։ Զրադաշտականութեան մէջ կը խօսուի Ս. Հոգւոյն մասին, իբրեւ աստուածութեան անձնաւորեալ հեղու մի մը, որ յաճախ նոյնացուած է գերագոյն ստեղծիչին՝ Անուրամաղային։ Այդ Հոգին իր մէջ կը կրէ ստեղծագործ գործութիւն, բարոյական յատկութիւններ, և ուսուցչական պաշտօններ, որոնք յար եւ նման են Քրիստոնէական տեսակէտին։ Յոյն կրօնի խորհրդապաշտ կարգերուն մէջ կը հանդիպինք Ս. Հոգիին, որ կուգայ Աստուծոյ՝ հանգչելու համար բոլոր անոնց վրայ որոնք կը մասնակցին այդ խորհուրդներուն։ Աւելի վերջը սուրիկեանները կ'ուսուցանեն աստուածային Հոգւոյ մը մասին, որ ունի Նիւթական հրեղէն շունչի նկարագիր, որ իմացական սկզբունքն է տիեզերքին, բնական նաեւ մարդուն մէջ։ Առաջին անգամ երրայեցիներն են որ ճշմարտապէս կ'ըմբռնեն Աստուծոյ Հոգւոյն յղացքը, որ Հին Կտակարանի մէջ անորոշ, բայց Թալմուտական գրականութեան մէջ աւելի յստակ կերպով կը մօտենայ ենթակայականացման։ Արդ, այս բոլորն վերջ կարենալ մօտենալու համար Ս. Հոգւոյն քրիստոնէական ըմբռնման, հարկ է մասնաւոր որոշապէս տեսնել անոր եղափոխական ամբողջ պատկերը հրէական կամ Հին Կտակարանի մէջ, որմէ, որոշ հասկա-

ցողութեամբ կը միկնի Գրիստոնէութիւնը իր ամէն երեսներով, իբրեւ իր ստուերէն:

Ս. Հոգւոյն կամ Աստուծոյ Հոգւոյն յղացքը խիստ հետաքրքրական զարգացման փուլեր կը յայտնաբերէ բովանդակ Հին Ուխտին մէջ մինչև Գրիստոնէութիւն, Պատմականորէն մօտենալով հարցին, կրնանք ըսել որ Նախագերութեան կանոնական գըրականութեան, մասնաւորաբար Հնգամատեանի մէջ՝ Ենովայի Հոգին կամ ruach-ը կը ներկայացուի նիւթական կերպով: Այդ ruach-ը նախնական բանաստեղծութեանց մէջ նկատուած է մերթ հով: «Եւ հողով սրտմտութեամբ քով պատահեցան շուրջ, պաղեցան իբրեւ զպարիսպ ջուրք, պաղեցան ալիք ի մէջ ծովուն» (Յլք ԺԵ. ³): Մերթ փոթորիկն է անիկա, իբրեւ արտայայտութիւն Աստուծոյ բարկութեան, «Եւ լսելի արասցէ զփառս բարբառոյ իւրոյ, և զսրտմտութիւն բազկի իւրոց ցուցցէ բարկութեամբ եւ սրտմտութեամբ եւ բոցով որ ուտիցէ: և սաստիկ բարկութեամբ հրացանից, և ջրով և կարկոթի միանգամայն հոսելով բռնութեամբ» (Ես. 30 ³⁰): Նախագերութեան մարգարէական գրականութեան մէջ, այս անգամ, Հոգւոյն բնութիւնը նկատուած է նուազ ֆիզիքական: Ruach-ը «Վերին էութիւն» է, կենսական սկզբունքը, որ կը հոսի բարձունքէն, յարաբերութեան մէջ մտնելով աշխարհին հետ: Այսպէսով անիկա ծնունդ կուտայ երկրի բեղմնաւորութեան եւ իր ժողովուրդին՝ Իսրայէլի մէջ բարոյական արժէքներու «մինչեւ եկեսցէ ի վերայ ձեր Հոգի ի բարձանց, եւ եղիցի յանապատ Գերմէլ, եւ Գերմէլ յանապատ համարիցի: և հանգիցին իրաւունք յանապատ . . . : Եւ բնակեսցէ ժողովուրդ իմ ի քաղաքին խաղաղութեան, եւ բնակեսցէ յուսով, եւ հանգիցեն մեծութեամբ» (Ես. ԼԲ. 15-18): Գերութեան շրջանը, այսինքն Ն. Ք. Զ. դարը, յատկանշական է իմացական ընդհանուր շարժումով և կրօնական յառաջդիմութեամբ մը: Այս շրջանին մէջ կը սաղմնաւորուին եւ կը տարածուին երկու մեծ կրօններ՝ կոնֆիւսիոսականութիւն եւ Պոտտայականութիւն: Յունական հանճարը այդ օրերուն կը ծաղկի բանաստեղծութեան, արուեստի եւ իմաստասիրութեան մէջ. եւ վերջապէս պէտք է ըսել, Իսրայէլեան մարգարէութիւնն ալ կը հասնի իր

զազաթնակէտին: Ընդհանուր յառաջդիմական այս շարժման, նպաստաւորուելով անշուշտ անկէ, իր մասնակցութիւնը կը բերէ նաև Հոգւոյն վարդապետութիւնը: Հոգին հոն կը բարձրանայ Աստուծոյ մէջ energy-ի ըմբռման, որ եղաւ Անոր իմացական գործարանաւորութիւնը ստեղծագործութեան աշխատանքին մէջ, կարգ եւ օրէնք հաստատելով սկզբնական քառսին ծոցը: «Եւ Հոգի Աստուծոյ շրջէր ի վերայ ջուրք» (Մնն. Ա. ²): Կամ «Ո՞ր գիտաց զմիտս Տեառն. և ո՞ր եւ ի նմա խորհրդակից՝ եթէ խելամուտ արասցէ զնա. կամ ընդ ո՞ւմ խորհեցաւ և արար զնա խելամուտ, կամ ո՞ր եցոյց նմա զդատաստան եւ զճանապարհ իմաստութեան» (Ես. Խ. 1³): անուհետեւ Հոգին եղաւ իրագործիչը Աստուծոյ նպատակներուն պատմութեան մէջ, նոյնիսկ մինչև ստորին աւարածները: Նեղաւ շարժումին ուժական պատճառը «ի գնալն նոցա զնային, եւ ի կալն նոցա զտեղի առնուին, եւ ի վերանալն յիբրէի կենդանի գոյլ յանիւն» (Եզ. Ա. ²¹): Նեղաւ կեանքի սկզբունքը որ կը հոսի մեռեալ ազգի ծոցին մէջ, վերականգնալով զայն համաձայն Ենովայի հրամանին: «Այսպէս ասօժ Տէր ցոսկերսդ ցայդոսիկ. ահաւասիկ ես ամից ի վերայ ձեր շունչ կենդանի. եւ տաց ի ձեզ ջրի, եւ ամից ի վերայ ձեր մարմին, եւ ձեզցիցի ի վերայ ձեր մորթ, և տաց զոգի իմ ի ձեզ. և լինիջիք կենդանի, և ծանիջիք թէ ես եմ Տէր» (Եզ. ԼԷ. 5-6): Նեղաւ իմացական՝ աննիւթական սկզբունք եւ գործարանաւորութիւն մարդուն մէջ «Եւ ոչ այնպէս. այլ ոգի է մարդկան, և շունչ ամենակալի է որ ուսուցանէ» (Յովք ԼԲ. ³): Եւ վերջապէս ան եղաւ մարդուն բարոյական վերանորոգման ազգակը: «Եւ տայ նոցա սիրտ այլ, և ոգի նոր պարգեցցից նոցա» (Եզ. ԺԱ. ¹⁹): Յետ գերութեան շրջանին քիչ մը կը թելադրի Ս. Հոգւոյն անձնաւորութիւնը, թօթափելով հետզհետէ իրմէ այն նիւթականութիւնը որ երբեմն իրը եղաւ: Այս յառաջդիմութիւնը յայտնի կ'երեւայ Եսայիի մէջ, երբ Ս. Հոգի բացատրութիւնը կը գործածէ զուգահեռաբար «պատգամաւոր հրեշտակին» որ Աստուածային առաջնորդութեան միջնորդը հանգիստացաւ Իսրայէլին, անապատին մէջ: Այդ հրեշտակը

ցոյց կուտար վերանցական Աստուծոյ մը էջքը, տեսանելիին մէջ, ժամանակաւորապէս. Ս. Հոգին ալ նոյնպէս կը ներկայանցնէ Աստուծոյ կենդանի ուժը ի գործունէութեան, իր գործվուողին մէջ. «Ոչ պատճառմամբ որ ոք և ոչ հրեշտակ, այլ ինքնին տէր փրկեաց զնոսա . . . բայց նոքա հետեցին, և բարկացուցին զՀոգի նորա սուրբ» (Ես. ԿԳ. 9-10): Պաշտօնական արտակենսական գրականութեան չըջանին «Ս. Հոգի» եղբը գործածուած է աւելի անոր բարոյական նկարագիրը ցոյց տալու համար, և մանաւանդ տարրորոշելու համար զայն օղին մէջ խմբուած հոգիներու ամբոխին: Ս. Հոգին կը նշանակէ նաեւ այն բարեպաշտ տրամագրութիւնը որ գոյութիւն ունի անհատներու մէջ: Այս չըջանին Հոգւոյն անձնաւորումը կը հասնի իր լրութեան: Անոր առաքելութիւնը ստեղծագործութեան մէջ որոշապէս շեշտուած է. Ան կը գործէ անկախաբար Աստուծմէ, և տեղ տեղ, հաւանաբար քրիստոնէական ազդեցութեամբ, Ս. Հոգին մայրն է Յիսուսի, և խորհրդատուն Քրիստոսի, և յաճախ Աստուծոյ տեղը կը բռնէ իրեն պաշտամունքի առարկայ, թէ և միշտ հրեշտակային ձևով: Հերան, աղեքսանդրեան դպրոցին, այս ուղղութեամբ, յատկանիւն է ջանք միանշնել հրէական ըմբռնումը Հոգւոյն, ստոյկեան ըմբռնման հետ: Իմաստութեան գրքին մէջ Հոգին նոյնացուած է իմաստութեան հետ, և այդ իմաստութիւնն ալ, պէտք է ըսել, ստորագելիք մը է Աստուծոյ, այլ անձնաւորութիւն մը:

Հին Ուխտէն երբ անցնինք Ն. Կտակարանին, պիտի տեսնենք որ անիկա Քրիստոսի հետ, գերազանցապէս Ս. Հոգւոյն գիրքն է: Իւրաքանչիւր Աւետարանը կը բացուի անոր զեղման խոստումով. Գործքը նուիրուած է Քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ անոր ունեցած գործունէութեան եւ արտայայտութեան. եւ վերջապէս Թուղթերը մշտապէս կը խօսին այն աշխատանքին մասին որ ան կ'ունենայ հաւատացեալներու անհատական եւ հաւաքական կեանքին մէջ, Համատեսական աւետարաններով, Ս. Հոգին կը ներկայանայ Հին Կտակարանական ըմբռնումներով, և անոր պնդարկութիւնը կ'ըլլայ Քրիստոսի միասնականութիւնը ցոյց տալու ատեն: Ս. Հոգին

անձնաւորութիւն մըն է հոն, մասնաւորաբար անոր գէմ եղած հայհոյութեան պարագան, այդ կը թելադրէ մեզի: Ս. Հոգւոյն ներկայութեան նշանն ուժն է, գերբնական զօրութիւնը, որ կը յայտնուի ընդհանուր և յանկարծական կերպով: — Գործքի մէջ Ս. Հոգին յատկանշուած է իր ունեցած գործունէութեամբ, հրաշքներու, մարգարէութիւններու, խօսքի և մանաւանդ Հոգեւալստեան գէպքին մէջ: Ս. Հոգին հոն նկարագրուած է իրեն անանձնական շնորհք մը ընձեռուած Հօր կողմէ Որդւոյն միջոցաւ, թէ և անձնական արարքներ վերագրուած են անոր, ան «կը խօսի», «կը վճռուի», «վէճերը կը կարգադրէ» և այլն: Վերջին այս պարագաներուն մէջ, Հոգին համակարգ է Աստուծոյ, բայց ոչ մէկ ճիշդ կ'երեւայ հոն, ճշգրտու Անոր ունեցած յարաբերութիւնը Հօր և Որդւոյ հետ: Ընդհանրական Թուղթերուն, Երաջեցւոց եւ Յայտնութեան մէջ, Ս. Հոգւոյն մասին եւ զած անհարկութիւնները քրիստոնէական փորձառութեան և մարգարէութեան կապուելէ աւելի, անոր գործունէութեան մեծ շեշտը կ'ուզեն տեսնել բարոյական կեանքին մէջ: Այսպէս Ս. Հոգին աղբիւր է սըրբութեան (Ա. Պետ. Ա. 12). մթնոլորտն է ազօթքի (Յ. 20). և խրախուսի հեղութեան մէջ (Ա. Պետ. Դ. 14): Ս. Հոգին իրեն գերբնական ուժ, մղում տուաւ աւետարանչութեան, և անոր այլազան արդիւնքները ճշմարտեցին փրկութեան այն աստուածային նկարագիրը որ աւետարանինը եղաւ: Անձնական արարքներ վերագրուած են անոր. ան «կը վճռուի», «կը գուշակէ» (Ա. Պետ. Ա. 1). «կը խօսի» (Յան. Բ. 7). «կը փափաքի» և «կը ներբնակի» (Յկը. Դ. 5): Ս. Հոգին Պետրոսի և Յուդայի մէջ կը նկատուի առնչակից Հօր և Որդւոյ. — Պօղոսին գրականութեան մէջ Ս. Հոգին ունի աւագ տեղ: Անիկա ամէն բանէ առաջ բարոյական սկզբունքն է քրիստոնէական կեանքին: Այս հաւաստումը առաւել քան երբեք տիրական է հոն: Հոգին Աստուծոյ ուժն է, որ կ'իջնէ մարդկային կեանքին մէջ, և քրիստոնէական հաւատքին գործակցութեամբ, կը փրկէ մարդը մեղքէն, մահուանէն և օրէնքէն, և կ'առաջնորդէ ազատութեան օրհնութեան: Այս օրհնութիւնը արդարացումն է և վստահութիւնը

Աստուծոյ Որդիութեան, համագործակից է ան մարդկային գործերուն և աղօթքին. ան կը սրբացնէ մարդկային հոգին, միտքն ու մարմինը, և զանոնք կ'ընէ տաճար Աստուծոյ: Գալով Ս. Հոգւոյն բնութեան, Պօղոս ոչ մէկ կերպով կը ջնայ սահմանել զայն. անիկա ամէնէն աւելի մտազբաւուած է շէշտել Անոր ներկայութեան և գործունէութեան մասին, զորս ներկայացուցած է թէ անանձ և թէ անձնաւորեալ եզրերով: Անանձնապէս Ս. Հոգին այն «ուժն» է կամ «պարզեւր», որ կը տրուի, կը մատակարարուի և կը հեղու հաւատացեալներուն մէջ. անիկա այն «իւղն» է որով մարդ կ'օծուի. այն «մելանն» է որով կը ստորագրենք Քրիստոսի համար. վերջապէս երախտյիքը երկնային ժառանգութեան: Անձնաւորութեան եզրերը առաքեալին մօտ աւելի յաճախաբէպ են քան Ն. Կտակարանական կանխադոյն գրուածքներուն մէջ: Այս մասին յատկանշական են «բնակիլ», «առաջնորդել», «փնտռել», «գիտնալ», «կամիլ», «գործել», «վշտակրիլ» և այլն արտայայտութիւնները: — Դիտելի է դարձեալ որ Պօղոս իր բոլոր գրութեանց մէջ հազիւ թէ ակնարկութիւնը կ'ընէ այն աւելցնութեանց մասին զոր ունի Ս. Հոգին ձօր և Որդւոյն հետ: Այս մասին չենք մըտնել մանրամասնութեանց. միայն կը բաւականանք ըսել թէ առաքելին այս կերպ վարմունքը արդիւնք է հաւանաբար անոր՝ որ ինք տարուած է մանաւանդ Ս. Հոգւոյն Գալուստը, ներկայութիւնն ու գործունէութիւնը մատնանշելու:

ԳՐԻԳՈՐ ԱՅՂ. ՈՍԿԱՆԵԱՆ

(Շարունակելէ)

ԼԵԶՈՒՄԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՍՈՐԱԿԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՎՐԱՅ(*)

Այս անունները գործաւաճան են Լ.Գ.Լ. նաև հայոց մէջ, այսինքն հայ անհատներ կրել են այդ անունները. բայց ասորական ձեւով օտար անունների թիւը շատ աւելի մեծ էր. այսպէս անձնական յատուկ անուններինց՝ Մար Աբաս Կասիմայ, Աղդէ, Լեւուբնա կամ Լաբուբնա, Աբգիթոյ, Բարդեճան, Բարձումայ, Բարեամ, Բրիթոյ, Շմուկէ, Իսկ տեղական անուններից՝ Դիղաք, Խաղաբ (Հալեբ), Մաւլեբ, Մուր (Տիւրոս), Մեծալիմ (Եփեսոս), Մծբին, Յուդանան, Նիւնուկ, Շամիրին (Սամարիա) և այլն: Երբ քրիստոնէութիւնը մտաւ հայոց մէջ, որովհետեւ առաջին եկեղեցականները ասորի էին և Ս. Դիրքը առաջին անգամ ասորերէնից թարգմանուեց (և ոչ յունարէնից) ուստի և քրիստոնէական — եբրայական անունները աւորական ձեւով մտան հայոց մէջ. յետոյ երբ եկան յոյն քարոզիչները և Ս. Դիրքը յունարէնի վրայից երկորդ անգամ թարգմանուեց, ասորական ձեւերը ջնջուեցին և հետզհետէ վերացան: Այս պատճառով ահա հնագոյն գրուածքներում մենք գտնուում ենք միեւնոյն անունը երկու ձեւով. այսպէս՝

ԱՍՈՐԱԿԱՆ ԶԵՒՈՎ

ՅՈՒՆԱԿԱՆ ԶԵՒՈՎ

Աբեաղովմ
Նդիաբէթ
Մեդեկիա
Յիւով
Շեմ
Շեոն
Աւարովմ
Դիղաք
Նդիեհ
Մուր
Հաբէլ
Մուսեհ
Շամիրին

Աբիսողով
Նդիաբէթ
Սեդեկիա
Յեսու
Սեմ
Սամփսոն
Մուսաղիմ
Տիգրիս
Նդիսե
Տիւրոս
Աբէլ
Մովսես
Սամարիա

(*) Շարունակութիւն՝ մեծամեծ հեղինակի «Պատմութիւն Հայ Լեզուի» գործէն (ԺԱ. Գլուխէն):

Շուուղ
Շմաուոն
Շուուեղ
Ուոհայ

Սաուուղ
Սիմեոն
Սամուեղ
Նդեսիս

Յետագայում, ինչպէս ասացինք, ասորական ձեւերը տեղի տուին յունականներն և այսօր շատ քչերն են միայն՝ որ շարունակում են իրենց գոյութիւնը (ինչպէս Յեղիեթ, փոխանակ Նդիսեթ) եւ այն էլ իրբեւ տարբեր անուն կարծուելով, ինչպէս Մուեթ, Շմաուոն, որոնք շատեր չգիտեն թէ միեւնոյն են Մովսէս և Սիմոն անունները հետ:

Հայերէնը անշուշտ ստացել է ասորերէնից նաեւ ոճական ձեւեր, բայց այս մասին մի առանձին ուսումնասիրութիւն չունինք տակաւին: Այդ բոլոր բառերը՝ որ չլեզնցինք վերեւում, ասորերէնից հայերէն անցնելու ժամանակ առհասարակ հետեւում են հետեւեալ տառադարձութեան.

ի-ի	լ-լ
է-է, ե	կ, խ-ք
ու-ու	լ-ղ
ո-ո, ոյ, ու	մ-մ
ը-ա, -, ե	ն-ն
ա-բառաւորջում ալ, ալուր ա	ս-ս
բ-բ, լ-բ, լ,	օ-ջնջում է
գ, ղ-գ	պ-փ, փ-փ, է
դ-դ, ր	ց-ծ
հ-հ	կ-կ
գ-գ	ր-ր
խ-խ	ե-ե
ս-ս	ս, ք-ք

Տառադարձութեան ժամանակ կարելի է նկատել հետեւեալ պարագաները.

1. Ասորերէնի բ, գ, դ, պ, ռ բաղաձայնները ձայնաւորից յետոյ հնչում են սեղմ, լ, ղ, դ, փ, ք. բայց որովհետեւ հայերէնը չունի այս կարգի ձայներ, ուստի դնում է նրանց փոխարէն պարզ պայմական բ, գ, դ, փ, ք. երբեմն էլ լ, ֆ սեղմերի տեղ գտնում ենք լ (ինչպէս կախալ, հաւեի, տալիլ, փաւ, և կեղեւ, սեղեւ, սուսեթ) և դ ձայնի տեղ գտնում ենք ր, ինչպէս և պարսկերէնից փոխառեալ բառերի մէջ. այսպէս են հեթայ և տամիուր, ծարիր:

2. Որովհետեւ հայերէնը կրկնակ բաղաձայն չի սիրում, ուստի ուր որ ասորին ունի այդպիսին, հայերէնի մէջ գտնում ենք միայն մէկը. այսպէս բբ գառնում են բ, գգ-զ, ռռ-ք կամ ռ, լլ-ղ, նն-ն, պպ-փ,

ցց-ց, կկ-ք (ինչպէս գուբա-գուբ, խացցիւն-կացիւն, քննարա-քնար և այլն): Այս պարագային, ինչպէս նկատելի է, շատ անգամ բաղաձայնի աստիճանը բարձրանում է թափ, որ շատ համապատասխան է կրկնակին, այսպէս կակկաւ տալիս է կախալ, ուր սկզբնաձայն պարզ կ դարձել է կ, բայց միջին կրկնակ կ կ դարձել է ք. նոյնպէս մինչդեռ պարզ ց գառնում է ծ, կրկնակ ցց դարձել է ց՝ խացցիւն-խացիւն բառի մէջ:

3. Մի խումբ բառերի մէջ՝ ուր որ ասորին ունի կրկնակ բաղաձայն, հայերէնի մէջ առաջինը դառնում է ն. այսպէս են՝ քազգարա-քանգար, մագցրալ-մանգալ, քալքարա-քանգար, ցեցրալ-ծնծալ, տապալալ-տամիլալ, աղգանա-անկան:

4. Ասորերէնի մէջ գոյականները երբեք ձեւ ունին. բացարձակ ձեւ, սաստկական ձեւ եւ բաղադրեալ ձեւ: Առաջինը ներկայացնում է բառի պարզ կամ նախնական ձեւը, երկրորդը աւելացնում է նրա վրայ ա վերջաւորութիւնը՝ որ նախնական չլրջանում ասորերէնի որոշեալ յօդն էր, բայց յետոյ իր այս արժէքը կորցնելով՝ դարձաւ բառի անբաժան մասը, այնպէս որ ասորերէնի ամենահին գրական լեզուի մէջ անգամ բառի զլխաւոր ձեւը համարւում է սաստկականը, և միայն բարբառների մէջ այդ ա վերջաւորութիւնը համարւում էր յօդ: Վերջապէս երրորդ ձեւը ներկայացնում է այս երկուսի միջինը կամ խառնուրդը: Այսպէս գաղալք բառի ասորերէն ձեւերն են՝ բացարձակ գալու, սաստկական գալու-քա, բաղադրեալ գաղալք: Սակայն ամէն բառ այս երեք ձեւերով էլ գործածական չէ. կան բառեր որ միայն բացարձակ ու սաստկական ձեւերն ունին, ինչպէս սեղեւ — բացարձակ սեղեւ և սաստկական տաղա, իսկ շատ բառեր միմիայն սաստկական ձեւով են գործածական: Հայերէնի փոխառութիւնները առհասարակ ասորերէնի սաստկական ձեւից են. միայն թէ սաստկականի ա վերջաւորութիւնը հայերէնի մէջ երբեմն պահուած է — այ ձեւով և երբեմն էլ բոլորովին կտրուած: Առաջինի օրինակներն են՝ ալբալալ, սահալ, միլնեալ, տուփալ, սոսանալ, քախալ, մախալ, միլնալ, պապալալ, զոպալ, տուփալ, տուփալ, սակամունիալ, փեղեմալ, բուրալ, արուալ, հեղեմալ, ռի-սորալ, փիլիսոփալ, ծնծալ, մղրիւալ, ռե-

փորայ, ռուկայ, ռբունայ, ազուգայ, կապե-
լայ, փուկայ, գուլայ, ռուփայ, փուխբայ,
լանանայ, կասկարայ, շղթայ, ապուղայ,
կարսայ, կաղայ, կիթայ, զուգայ, լոււայ,
ժափիղայ, ծափիրայ, սիդայ, կարկոււայ,
պոլոտայ, ռոփայ, վալայ, ամիրայ, աստա-
թիգայ (49 բառ), երկրորդից յիշենք խարբ
— ասորերէն խարբա, մաֆա — ասորերէն
մափսա, գաղուք — գալուքա, խանուք —
խանուքա հայեր։ Թէ հայերէն փոխառու-
թիւնները ասորերէնի սաստկական ձեւից են
և ոչ բացարձակ ձեւից, դրան իբրեւ ապա-
ցոյց կարող են ծառայել այն բառերը, որոնց
բացարձակը հայերէնից բոլորովին տարբեր
է և միայն սաստկականն է՝ որ նման է հա-
յերէնի. օրինակ

ՀԱՅ	ԲԱՅԱՐԱՅԱԿ	ՍԱՍՏԿԱԿԱՆ
զգաթ	զեզգա	զեզգըթա
ժաբաթ	ժաբբա	ժաբբթա
ուրբաթ	ըրոււա	ըրուվթա
մագաղաթ	մըղալլա	մղալլթա
շղթա	շեշա	շեշալթա

Այնու ամենայնիւ կան սակաւաթիւ բառեր,
որոնք բացարձակ ձեւից են փոխառեալ.
ինչպէս անհու — բացարձակ ջրեմի, իսկ
սաստկականը քարպալ։

5. Տառադարձութեան սովորական կա-
նոնից շեղումներ նկատոււ ենք հետեւեալ
բառերի մէջ.

Ասորերէն զ, որ սովորաբար դառնում
է զ, միայն ձեք բառի մէջ լինում է ձ. այս
հանգամանքը պատճառ է դառնում կարծե-
լու որ ձեք թերեւ իրանեան ձաւրով է հա-
սել մեզ. հմմտ. ձիւք, ձագ, անգեմ, վարձ
հայեր, որոնց մէջ իրանեան զ ձայնի զէմ
ուշիւրը հայերէն է։ Նոյն ձայնը գիկա — սիփ
բառի մէջ դարձել է ս, իսկ Զաւղաի — Մաւ-
ղեփ յատուկ անուան մէջ եղել է ծ.

Ասորերէն իւ, որ սովորաբար դառնում
է հայերէն իս. մի քանի բառի մէջ լինում
է հ. այսպէս են՝ հանուք (խանուք, հաեիւ,
հադք եւ Շուփհադիեոյ (յատուկ անուն,
ասորերէն Շուվխալիեո)։ — Մի գէպքում
դառնում է կ. այն է խացցինա — կացին.
այս երևոյթը թւում է թէ հայ հողի վրայ
առաջացած է. — մի գէպքում էլ իսպառ-
ընչում է. յախմուրա — յաւուր։

Ասորերէն կ, որ սովորաբար տալիս է
հայերէն ք, բացառաբար տալիս է կ մի

քանի բառի մէջ. այն է կասկարայ, կուպր,
մանիթակ, մուսե (վերջընթեր ձեւ կարելի է
բացատրել հայերէն նուազական ակ մաս-
նիկով, իսկ մասե կամ իրանեան ազգեցու-
թեամբ կամ Ե-ի պատճառաւ)։ Նոյն ձայնը
մախսա — մաֆա բառի մէջ թէև հնչւում է
սեղմ, բայց հայերէնի մէջ դարձեալ տալիս
է ք։

Ասորերէն պ, որ սովորաբար տալիս է
հայերէն փ, բացառաբար լինում է պ՝ զո-
պայ, կուպր և շարք բառերի մէջ։

Ասորերէն ս, որ սովորաբար լինում է
հայերէն ս, միայն երկու դէպքում տալիս
է ծ. այն է սապպիլու — շիփիղա, մասաւա —
մասար։

Ասորերէն կ, որ սովորաբար դառնում
է հայերէն կ, մի դէպքում եղել է ք. այն
է զիկա — սիփ։

Ասորերէն ց հնչումը, որ սովորաբար
հայերէնի մէջ ջնչւում է, մի անգամ դար-
ձել է իս. այն է Շարբայա — խարբալ։

Ասորերէն ռ, որ սովորաբար տալիս է
հայերէն ր, մի անգամ եղել է ռ, այն է
ճարմալա — ճարմալ բառի մէջ։

Ասորերէն ց, որ սովորաբար տալիս է
հայերէն ց, մի անգամ դարձել է մ. այն է
Նցիւիւն — Մծբիւն քաղաքի անուան մէջ.
այս փոփոխութիւնը յառաջացել է անշուշտ
հայերէնում։ Բ. շրթնայինի ազգեցութեամբ։
Բայց հենց հայերէնի մէջ էլ կայ պահուած
Նծբիւն ձեւը՝ Բուշ. էջ 140։

Ասորերէնի ձայնաւորները մինչդեռ սո-
վորաբար հետեւում են վերի ցուցակի մէջ
նշանակուած ձայնափոխութեանց, բայց
անկանոն ձևափոխութիւններ են կրում հե-
տեւալ բառերի մէջ. սարճա — սեռճ, շըյա-
ճա — ռուփայ, սեմիա — սուփեք, կըլաճա —
կեղեւ, կլեփ (փոխանակ լինելու կաղապ),
ցաթա — ծոթոք, խարզլա — խարգուլ (փո-
խանակ լինելու խարգալ կամ խարգալայ)։

Վերիվայր շըլուած մի ձեւ է յառկա-
պէս շեշալա — շղթայ։

6. Ասորերէն բառերը հայերէնի ան-
ցած ժամանակ մասամբ հետեւում են սղման
և ամփոփման օրէնքներին և մեծ մասամբ
ոչ. այսպէս՝ Նցիւիւն — Մծբիւն, ըրուվթա —
ուրբաթ, աղուղա — ազուգայ, հուգայա —
հեթայ, հեղիմանայ — հեզեմայ բառերի մէջ ի,
ու ձայնաւորների սղման և ոյ — ու, եա —
ե ամփոփման օրէնքները գործադրուած են.

մինչդեռ արուքա - արուքայ, ճուկա - ճուկայ, նիլես - նիլեսայ, լուսմա - լուսմայ, շի-
Ֆուրա - շիփուրայ և այլն բառերի մէջ ի, ու
պահուած են:

Այս բոլոր մասնաւոր գէպքերը կամ
անկանոնութիւնները երեւան են հանում
ասորական փոխառութեանց աղբիւրն ու
ժամանակը: Հայերէն լեզուն՝ որ իր ձայ-
նական հարստութեամբ շատ անգամ ըն-
դունակ էր ծրլաւ տառադարձելու ասորա-
կան հնչումները, ինչո՞ւ տեղ տեղ պիտի
թերանար: Օրինակ եթէ ասորերէն Աբա
յառուկ անունը կամ մաֆա բառը արտա-
սանուէին Աւա, մաֆա, կարող չէ՞ր հա-
յերէնը դնել Աւա, մաֆա, փոխանակ դնե-
լու Աբա, մաֆա, ինչպէս գտնում ենք,
քանի որ թէ՛ ւ և թէ՛ խ ձայնները շատ ծա-
նօթ և սովորական ձայներ էին հայերէնի
մէջ: Իսկ եթէ այսպէս չէ վարուել, նշա-
նակում է թէ այն աղբիւրը՝ որտեղից օգ-
տուել է հայերէնը, հնչում էր ո՛չ թէ Աւա,
մաֆա, այլ Աբա, մաֆա: Արդէն այս բա-
ռերի գրութիւնը եւ նրանց ծագումն ու
ստուգաբանութիւնը միաձայն ասում են՝
որոնք Բ, կ հնչումը աւելի հին է. Աւա,
մաֆա բառերի մէջ ւ և խ հնչումները
գրւում են Բ, կ տառերով և միայն ասո-
րերէնի ընթերցանութեան մասնաւոր օ-
րէնքների համաձայն՝ հակառակ գրութեան
կարգացւում են ւ, խ: Ստուգաբանութեամբ
էլ Աւա ծագում է աբ «հայր» բառից եւ
մաֆա կցւում է արաբ. մաֆա և ասուր.
մաֆուր բառերին: Այդ աղբիւրը այն ասո-
րական բարբառն է, որ խօսոււմ էին հարա-
ւային Հայաստանի յարակից գաւառների
ասորիները, և որոնց հետ շարունակական
յարաբերութեան մէջ էին հայերը:

Ընդունելով որ հայերէնի ասորական
փոխառութիւնները մի որոշ ասորական բար-
բառից են, ոչ միայն բացատրւում են վե-
րոյիշեալ բոլոր մասնաւոր պարագաները
(որ մենք անկանոնութիւն էինք կարծում)
իրեւ բարբառային առանձնայատկութիւն-
ներ, այլ և պարզւում է զանազան ասորե-
րէն բառերի գաւառական հնչումը: Միւս
սեմական լեզուների համեմատութիւնը և
ուրիշ հանգամանքներ շատ անգամ գալիս
են հաստատելու այդ հնչումը և նրա հետ
էլ մեր ենթադրութեան ճշտութիւնը: Թի-
չենք այստեղ գրանցից մի քանիսը:

Ասորերէն քազարա, մագգրա, ֆաֆրա,
ցցրա, ժափուդա և այդպէս բառերը հա-
յերէնի մէջ ունենալով քանզար, մանգաղ,
ֆանգար, ծննդալ, ժափուր և անկան ձևերը,
ցոյց են տալիս՝ որ ասորերէնի յիշեալ առ-
ծանօթ կամ կորած բարբառի մէջ զոյգ բա-
ղաձայններից առաջինը հնչւում էր ց: Ար-
դարեւ կարելի չէ սասել որ դրանք հայերէնի
մէջ այդպէս ձեւափոխուած լինէին, որով՝
հետեւ նման մի երեւոյթ՝ որ առհասարակ
տարօրինակ է, հայերէնի մէջ գոյութիւն
չունի: Գգ, կկ, ցց, ապ չեն կարող յան-
կարծ դառնալ նկ, նգ, նծ, մփ, մինչդեռ
հակառակը կարելի է. այսպէս հայերէն
խնձոր որ փոխառութեամբ անցել է ասո-
րերէնի, դարձել է այս լեզուի մէջ խաղ-
զուրա, նախապէս անցնելով խանգուրա
ձևից: Նմանապէս վերոյիշեալ 6 բառերը
նախապէս ունէին ռնգային ձև. քազարա
գալիս է քանզարա ձևից, և մանդարերէնի
մէջ բառն ունի քանզարա ձևը. — մագգրա
գալիս է մանգրա ձևից (հմտ. արաբ. ին-
շանա). — ցցցրա թէև ծագում է ցցրա
ձևից (հմտ. երբ. ցցցրիմ, արամ. ցալ-
ցրա, արամաբ ցլլ հնչիլ), բայց տարանջա-
նութեամբ զոյգ լ-երից առաջինը անշուշտ
նոյն անձանօթ ասորական բարբառում դար-
ձել էր ց և բառը հնչւում էր ցցցրա,
ինչպէս ունինք եթովպ. ցանացր = ծննդալ.
— ֆաֆրա թէև կցւում է երբ. ֆիֆար,
արամ. ֆիֆար, սար. ֆաֆար, եգիպ. ֆֆր
ձևերի հետ, որոնց մէջ ռնգական չկայ,
բայց ահա ունինք և խաղ. ջիմզոր, որի մէջ
ց ձայնը երևում է և որից հետեցնում ենք
որ ասորական նոյն բարբառումն էլ բառը
հնչւում էր ֆանգրա — միայն ժափուրդա
— ժափուր բառն է, որ համադօր սեմա-
կան ձևեր չունենալով՝ կարող չէ իր նա-
խաւոր ռնգաձայնը երևան հանել, բայց
որ միւսներից հետեցնելով պէտք է ընդու-
նենք թէ այս բառն էլ յիշեալ ասորական
անձանօթ բարբառում հնչւում էր ժափուր-
դա, ամէն կասկածից զուրս է: Ռնգականի
գործածութիւնը յիշեալ բարբառում ոչինչ
չունի տարօրինակ, որովհետեւ շատ սեմա-
կան լեզուների մէջ սովորական երեւոյթ է
և դդ, սս, բբ հնչւում են նդ, նս, նբ:

ՊՐՈՓ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

(Շարառակիչ)

ՏԵՂԱԿԱԼ

ԱՐՄԵՆԱՅԻՆ ՀԱՅՈՑ

ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

№ 136

10 Մայիսի 1944 ամի

Ս. ԷՋՄԻԱՄԻՆ

Ամենապատիւ Պատրիարքին Սաղիմայ

Գիրք. Տ. Մեսրոպ Ս. Արքեպիսկոպոսի
Նշանանա

Այսու ուղարկում եմ Գերազանդու-
թեանդ ՅՕ օրինակ Ս. Էջմիածնի Պրզան
«ԷՋՄԻԱՄԻՆ», ամսագրի Յունուարի հա-
մարը: Հանեցե՛ք վաճառել այլ՝ հասը մի
դրամով: Մի օրինակ ընդունեցե՛ք որպէս
նուէր՝ Ս. Էջմիածնի կողմից:

Ներդրելու կրեցե՛ք ամսագրի խմբագրու-
թեան կողմից Մամուլում յայտարարել այլ,
որ ընդունում եմ բաժանորդագրութիւն եւ
արժէ տարեկան 8 դրամ: Այլ եւ յայտարա-
րել, որ խնդրում եմ հայ Հոգեւորականու-
թեան, բանասերներին եւ ընդհանրապէս
հայագէտներին բերել իրենց մասնակցութիւնը
«ԷՋՄԻԱՄԻՆ», ամսագրին այն համոզմամբ,
որ այդ պիտի նպաստէ Հայութեան երկու
հասուածներին մէջ բխումն ու մերձեցումն
յառաջ գալուն, որի կարեւորութիւնը ան-
ժրխելի է տարագիր եւ ցիրուցան ազգի հա-
մար:

Յարգանաց եւ սիրով ողջունեմ՝

Ազգընչօր Տեղակալ

ԳԵՂՈՐԳ ԱՐԲԵՊՍ. ՉԷՐԻԷՔՉԵԱՆ

(ԿՆԻՔ)

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԱԶԳԵՆՏԻՐ ՏԵՂԱԿԱԼԻ ՀԵՌԱԳԻՐԸ

Ը. ԱՅՈՐՈՑՅԱՆ ԳԱՀԱԿԱԼ

ԱՄԵՆ. Տ. ՄԵՍՐՈՊ ՍՐԲ. ՊԼԱՏՐԻԱՐԿԻՆ

Մեծ Մարաշախտ Ստալինէն ստացանք
հետեւեալ հեռագիրը ի պատասխան մեր
երկրորդ հաղորդագրութեան. «Հանեցե՛ք
հաղորդել Մեր ողջոյններն ու շնորհակա-
լութիւնները յանուն Կարմիր բանակին Հայ
զաղութներուն որոնք միջոցներ հայթայ-
թեցին կառուցանելու Սասունցի Դաւիթ
երկրորդ Զօրասիւնը»:

ՏԵՂԱԿԱԼ ԱՐԲԵՊՍ. ՉԷՐԻԷՔՉԵԱՆ

ԳԻՐ. Տ. ՌՈՒԹԷՆ ԱՐԲԵՊՍ. ՄԱՆԱՍԵԱՆ

ՄԵՐ ՄԷՋ

Իրաքի Հայոց նախկին առաջնորդ Գեր. Տ.
Ռուբէն Արքեպ. Մանասեան, նախապէս փա-
փաք յայտնած ըլլալով Ս. Զատիկի առիթով ուխ-
տաւորաբար Ս. Քաղաքս գալ, Ապրիլ 8, Շաբաթ
կէսօրին, ժամանեց երուսաղէմ: Գերաշնորհ Սըր-
բազանը իրեն հետ ունէր խումբ մը հետեւորդներ
Պապատոյ Հայ հասարակութիւնէն, նոյնպէս ուխ-
տաւորաբար Ս. Քաղաքս ժամանած: Մինչեւ Յուն-
իս 23 Գերաշնորհ Հայրը բնակեցաւ Ս. Աթոռոյս
մէջ Զատկական հանդիսութիւններուն եւ առնա-
կան արարողութիւններուն նախագահելով, ժա-
մերգութեանց մասնակցելով եւ պատարագելով:
Ապրիլ 8ի երեկոյին նախագահեց դէպի Ս. Յա-
րութիւն հանդիսաւոր թափօրին եւ չորսափառով
մուտքին: Նոյնպէս՝ յաջորդ առաւուռն Թողկա-
ղադի արարողութեանց՝ Քրիստոսի Ս. Գերեզմա-
նին շուրջ: Նոյն երեկոյին՝ Ս. Յակոբայ Մայր
ճահարին մէջ հանդիսապետեց Գոնքացէի խոր-
հրդաւոր հանդիսութեան: Աւագ Հինգշաբթում
յետ միջօրէի Ոսնալուսնի Կարգ, Գիշերին՝ Մեծ
Հնկավին ժամերգութիւնները, Աւագ Ուրաքի Խա-
լէթեան Կարգ, Աւագ Շաբաթի Թաղման Կարգը,
Լուսաւորայի, ճրագալոյցի արարողութիւնները եւ
պաշտամանքները կատարուեցան պատշաճ հան-
դիսութեամբ եւ Գերաշնորհ Սըրբազան Զօր նախա-
գահութեամբ: Իսկ Ս. Զատիկի առաւուռն, Մե-
ռեւոյցին, Հոգեգալստեան տօնին Սըրբազան Հիւրը
պատարագեց եւ քարոզեց թէ՛ ի Ս. Յակոբ եւ թէ՛
ի Ս. Փրկիչ:

Գեր. Տ. Ռուբէն Արքեպ. Մանասեան, Ս.
Աթոռոյս մէջ իր բնակութեան չընչին, կատա-

րեց նաև փոխադարձ շնորհաւորութեան պաշտօնական ընդունելութիւնները եւ այցելութիւնները Պատրիարքարանիս կողմէ, Ներկայ գտնուեցաւ Յնկիլիքան եկեղեցւոյ Ս. Գեորգ Մայր Տաճարին մէջ կատարուած գոհարանական մաղթանքին, Անգլիոյ Վեհ. Թագաւոր-կայսեր Նինդեան Տարեգարծին առիթով, Նմանապէս Իրաքի Վեհ. Թագաւորին Ս. Քաղաքս ժամանումին առիթով, Պատրիարքարանիս կողմէ այցելութիւն մը տուաւ Քաղաքիս Իրաքեան Հիւպատոսարանին մէջ:

Շուրջ երկու և կէս ամիսներ մեր մէջ ապրելէ յետոյ Գերաշնոր Սրբազան Հիւրը վերադարձաւ իր ընտանիքով: Կը յայտնենք մեր շնորհակալութիւնը այս շրջանին Ս. Աթոռոյ մէջ եկեղեցական արարողութիւններուն իր բերած օժանդակութեանը համար:

ՏՕՆԱԿԱՆՔ ԵՒ ԲԵՄԱԿԱՆՔ

Ք 30 Մարտ Եւ. — Հսկումին քարոզից Տ. Հայկազուն Վրդ. Վով մարդ, ուրկէ՞ կուգաս, ո՞ւր կ'երթաս ընտանեւ. ներկայացուց անմիտներու, յուսահատներու խումբերը մարդոց որոնք քոցած են իրենց ակամայնորէր ալը կոչին: Պզտիկ է թիւր այն խումբին որ գտնէ էր փրկութեան ուղին: Ասոնք տէրն են իրենց կամքին ու դործներուն:

Ք 2 Ապրիլ Կիր. — Գայտեան. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, քարոզից Տ. Պարզե Վրդ. Շես եկի զի զկեանս ունիցիք եւ առաւել ևս ունիցիք ընտանեւ. ցոյց տուաւ թէ մարդիկ ցիւղեօղի կարենան իրենց մեղքերէն ազատիլ ու բարձրագոյն արժէքներու ձգտիլ, պէտք ունին գերագոյն զօրութեան մը օժանդակութեան: Յիսուս ամբամացումն է ալը զօրութեան: Անով մարդկութիւնը պիտի գտնէ ճշմարիտ, կատարելալ կեանքը:

Ք 6 Ապրիլ Եւ. — Հսկումին քարոզից Տ. Սերուբէ Վրդ., ժառանգելով Մեն Պանոց Կիրակններու խորհուրդը, ըսաւ թէ անտեք պատկերացումը կ'ընեն մարդկուքի երջանկութեան և դժբախտութեան: Վերջին շարաթը խորհուրդն է Աստուած-Մարդուն կրած տառապանքներուն: Եւ այս վերջինը, նոյնպէս, մարդոց երջանկութեան սիրոյն:

Ք 9 Ապրիլ Կիր. — Ծաղկազար. երէկ, յետ միջօրէին ամբողջ Միաբանութիւնը, զլիառուութեամբ Գեր. Տ. Թուրքէն Արքեպս. Մանասեան, Կանդիաւուր երթով Ս. Յարութեան զնաց, ուր շէշապատուածով մուտքէն յետոյ, կատարուեցաւ կիրակմտից ժամերգութիւնը և Ծաղկազարդի նախատեսակը, Ս. Յարութեան Տաճարի Հայ-Կաթոլիկներու քաթիկին մէջ Այսոր, կա՛նուի առաւօտով, Միաբանութիւնը դարձաւ Ս. Յարութեան մեր վերնատան մէջ կատարեց Գիւրեալին եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները: Մատուցուեցաւ Ս. Պատարագը նոյն վերնատան

Ս. Սեղանին վրայ, և ապա մեծահանգէս թափօրով, շատովք ձիթներօք և արմաւենեօք Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին շուրջ կատարուեցաւ հանգիստութիւնը, նւառից սովորութեան նամաձայն մեղի անտեղք ունենալով Լպարիներ և Ասորիներ, կեսնէք և ա իրենց եկեղեցական դասով թափօր կազմած: Այս հանդիսութիւնէն յետոյ Միաբանութիւնը Ս. Յակոբ վերադարձաւ, համբան երգելով «Որ զիսորուրդ քօ Գալստեան» շարականը:

— Դոնքացի. երեկոյն, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, խառն բազմութեամբ ուխտաւորներու և հաւատացեալներու ներկայութեան, կատարուեցաւ Դոնքացիքի խորհրդաւոր արարողութիւնը, նոյնքան խորհրդաւոր ու դանդեցողութեամբ: Վարագուեալ ըլլաւ խորանները, Սեղանները, Տէրութեան ու Սրբոց պատկերները Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին, բացուեցան ուխտաւոր ու ընկի հաւատացեալ խնչըրամատոյցներու կողմէ: — Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. քարոզից, հրաւէր կարգալով մասնակցին Ազունիէյի թոքախտաւոր ժառանգին ի նպատակ մէն տարի կատարուող այսօրուան հանգանակութեան: Մարդուն եղբայրը այն արարածն է որ պէտք ունի, կարօտ է իր օգնութեան: Եղբայրօքութեան գեղեցիկ օրինակ մը ունենալու համար միշտ ի մտի, ժամանաւոր օր եւ յատկացուցած ենք բաւժարանի կատարաւններուն օժանդակելու համար:

— Գեր. Տ. Թուրքէն Արքեպս. Մանասեան նախագահեց զոնքացիքի արարողութեան:

Եկեղեցւոյ զոյգ զոններուն մօտիկը, գաւիթին մէջ, զրուեցան զոյգ պիսկներ, ուր ամէն ոք իր բարեպաշտի լուսան դրաւ մէկնելու պահուն:

Ք 10 Ապրիլ Գշ. — Ասաղ տեխնաքի. Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի գաւիթին մէջ, Ս. Գիւրգենէն Աւետարանիչի մատուցին Սեղանին վրայ: Ս. Պատարագի աւարտումէն յետոյ, ուխտաւորներուն համար մասնաւոր թափօր կազմուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ մեղապատեալ Ս. Վայրեքի տառնին տառնին այցելելով, ինչպէս սովոր ենք ամէն շաբաթ ընել՝ Ուրբաթ, Շաբաթ և Կիրակի երեկոյնը: Եւ ներկայ հաւատացեալ ուխտաւորներուն տրուեցան պատմական տեղեկութիւններ իւրաքանչիւր Սրբալոյսի մասին:

Ք 13 Ապրիլ Եւ. — Ասաղ Նիցեաքի. առաւօտուն, Ապաղիաւառութեան Կարգի կատարումէն վերջ մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ՝ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ: Ետ միջօրէին կատարուեցաւ Ռոմալոյայի Կարգը, զիսաւորութեամբ Գեր. Տ. Թուրքէն Արքեպս. Մանասեան և ի ներկայութեան խառն բազմութեան, ուխտաւորներու և այցելուներու: Իսկ իրիկնաղէմին՝ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ գաւիթին յատուկ թափօրով այցելութիւն տրուեցաւ Առաւջին բանօնէ յետոյ, Կայիափայ քահանայապետի տան տեղը եղող Մերկոզ քանդը, որ է այժմու Ս. Փրկչի մեղապատեալ վանքը:

Գիշերը կատարուեցաւ Մեն Հսկումի խոր-

հերզաւոր պաշտամունքը: Փառք ի բարձունսն ի աւարտումն Տ. Իդիշէ Վրդ, տուաւ խաւարման Գիշերի քարոզը: Անտուած իմ, Անտուած իմ, ընդէ՛ր թողը զիս քնաքանով: Յոյց տուաւ մի-նակութիւնը, իր բարեպաշտներէն, իր սիրելիներէն լքուած ըլլալու տառապանքը Աստուծոյ Ուր-գիին: Եւ սակայն տկարութիւն չէր այդ լքումը: Որովհետեւ Գիթեմանին խորհրդանշանն է Մարգ-Աստուծոյ յայլթանակին:

✳ 14 Ապրիլ Ուր. — Աւագ Ուրբաթ. առաւո-տուն՝ Խաչկունքիան Խաղը, Երեկոյնն՝ Թաղ-ունն՝ Կարաւանի կատարուեցաւ հանդիսաւոր պատշաճութեամբ: Սովորութեան համաձայն Մայր Տաճարի զաւին Կերպունը Քաղման Խաղին հա-մար յատուկ քերեղանք մը պատարաստուած էր, ծաղիկներով և մոմեղէններով դարգաբուած:

✳ 15 Ապրիլ Եր. — Աւագ Ծաբաթ. իրաւական սովորութեանց համաձայն, Շաբաթ առաւոտ, առիթն Կարգման Տ. Գրիգոր Արեղայ ընկե-րակցութեամբ քանի մը Վարդապետներու, Սար-կաւաքներու, և Ս. Երանութեան Տաճարի իւրամ զոնապաններու, ժամը 9ին, պարտուեալէն զացին Ս. Երանութեան Տաճարին դռները բանալու: — Ուխտաւորները գրիթէ ամբողջ, Նախորդ գիշեր-ունին կարելի եղած էր Տաճարին մեղապատ-կան Վերնատան մէջ տեղաւորել, ուր կէս գի-շերուն ժամերգութեան եւ Ս. Գերեզմանին վրայ մատուցուող Ս. Պատարագին ներկայ գտա-նելուցան ու մասնակցեցան: — Ժամը 11.30ին Միաբանութեան ու աշակերտութիւնը, զխառ-բութեամբ Գեր. Տ. Ռուբէն Արքեպ. Մանաս-եանի, համբալ կ'ելլէ հանգիստաւոր Թափօրով, խառն և բազմացեղ բազմութեան մը սեղծ գի-ծերուն մէջէն, ժամը 1ին Ս. Գերեզմանի դռը կնքուելէն յետոյ հայ և յոյն երկու վարդապետ-ներու ձեռնով, յայնքը Թափօր կ'ելլեն Ս. Գե-րեզմանի շուրջ: Ի՞նչ լուստեսներ՝ Լոգ. Տ. Ռուբէ-ն Արք. Գեմանեան, յունաց պատրիարքին հետ միասին, կնիքը քակելով կը մտնեն Ս. Գե-րեզման, և միակ վառ պահուած կանթիկէն ի-րենց ձեռքի մոմերը վառելով, կը փոխանցեն Ս. Գերեզմանի երկու քովերէն բացուած ճշներու դռըսը սպասող ճշուսակիրներուն, որոնք ձեռ-քէ ձեռք փոխանցելով, լոյսը վայրկեան մը ժա-մանակի մէջ կը հասնեն մեր Վերնատունը: Ու Գերեզմանի Սրբաղանը, վերեն Ս. Գերեզմանին նայող պաշտամունք լրացէ՛ր կ'որնէ՛ այդ լոյսով, Գերեզմանին շուրջը հարիւրներով խոնուած բազմութիւնը ուխտաւորներուն:

Ապա հայերը Թափօր կազմած: Ս. Գերեզմա-նին շուրջ երեք անգամ զառնալով՝ զիրար կ'ող-լունեն աւետելով «Բրիւտոս յարեաւ ի մեռե-լոցն: Թափօրապետն էր լուսաւն Տ. Սուրեն Վրդ: Կայսղապետական խոյր ի դուռս: Իսկ հայերուն հետ միասին Թափօր էին կազմած զպաշտեր և ասորիներ իրենց եկեղեցական զատով:

Ապրիլու թիւնն աւարտումին: Միաբանու-թիւնն ու Ժողովուրդ, Թափօրով, Երրորդ ու լոյս-ցած մոմերով, Նուիրապետ լոյսը իրենց հետ, ղեռք վերադարձան: Մատուցուեցաւ ձրազա-

լոյցի խորհրդաւոր ու յանկուցելի իրկնադէմի Ս. Պատարագը:

✳ 16 Ապրիլ Կիր. — Զաթիկ. կէս գիշերէն քիչ յետոյ, Միաբանութիւնը, աշակերտներով և ուխ-տաւոր բազմութեամբ, Ս. Երանութեան Տաճարը իշան, ուր պաշտուեցաւ Գրիգորային ժամերգու-թիւնը, մեղապատկան Վերնատան մէջ, Յետոյ Առաւօտան ժամերգութեան սկիզբը՝ «Հարցը՝ շարակներ երգելով, ամբողջ եկեղեցական զարը, շուրջաւազեցան, մոմեղէններ ի ձեռին իշան վար, Ս. Գերեզմանին շուրջ Թափօր կազմած, և ժամերգութիւնը ամբողջ կատարելով:

Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Գերեզմանին վրայ: Պատարագեց Գեր. Տ. Ռուբէն Արքեպ. Մանասեան: Ս. Պատարագէն վերջ Միաբանու-թիւնը վերադարձաւ վանք, Թափօրով և «Բրիտ-տոս յարեաւ ի մեռելոց» երգելով, Պատրիար-քարանի Դահլիճին մէջ Ամեն. Ս. Պատարագ չայրը ընդունեց Երանութեան աւետիսը և օրնեց ներկայ ուխտաւորութիւնը:

Երեկոյն, աւանդական սովորութեան համա-ձայն կարելի չեղաւ վանքի մեծ բակին մէջ տեղաւաստի արարուածութիւնը կատարել, ան-նպաստ օդին և անձրեւի պատճառաւ:

✳ 17 Ապրիլ Բշ. — Բ. օր Ս. Զաթիկ, Յիւսակ Մեռնից. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Սրբա-Յակոբեան Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վը-րայ: Պատարագեց և քարոզեց Գեր. Տ. Ռուբէն Արքեպ. Մանասեան, Զատիկ յարութեան, ա-ղատութեան զաղափարին զուգընթացաբար մոտ-նանջելով շայ Ժողովուրդին, շայ շայրերէին ու աղատագրութիւնը, կանգնումը իր անցեալ վի-ճակէն, և քարգաւաճումը: Ու առիկ՝ շնորհիւ Ժողովուրդի առաջնորդներու աշակերտութեան ու նուիրումին, որոնց օրինակով ամբողջ երկիր մը, կատարեալ կազմակերպութեամբ, իր ծաղ-կումը և յայտնանկները կը տնէ:

Ս. Պատարագի աւարտումին, հանդիսաւոր Թափօր կազմուեցաւ Մայր Տաճարին մէջ, զըլ-խաւորութեամբ պատարագիչ Գերաշնորհ Սրբա-ղանին, որ կենաց փայտի մասունքը պարփակող ճանաչը ի ձեռին կ'օրնէ՛ր հաւատացեալ բազ-մութիւնը, մինչ զպրիւրներ կ'ելանակէին «Նշա-նաւ ամենայալ թ խաչիւր թ Բրիտտոս շարա-կանը. Թափօրական Վարդապետ շայրերը ամենքն ալ իրենց ձեռքը ունենէ մէջ մէկ ալիւր՝ սրբոց մասունքները պարունակող. Թափօրի վերջաւո-րութեան հանդիսական Սրբաղանը՝ կենաց փայ-տի մասունքով արտասանեց «Պահպանի՛չը, փա-կելով զատական շրջանի հանդիսութիւնները և ապահով դարձ ու անվտանգ ճանապարհորդու-թիւն մաղկելով ներկայ տարւան ուխտաւոր-ներուն զեպի իրենց ընտանեկան յարկերը:

✳ 20 Ապրիլ Եշ. — Արեւմտմ Ս. Աստուածմեհ, «Նրաշափառնով հանդիսաւոր մուսգէն յետոյ, Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Ս. Գեաւի Գե-րեզմանին վրայ մատուցուեցաւ Ս. Պատարագը: Քարոզեց Տ. Գեորգ Վրդ, ցոյց տուաւ թէ աւետի-սը կատարել ինքզինքը պատրաստել է սրբու-թեան վիճակի մը: Փնտռելն է ճշմարտութիւնը,

սայթաքում, մուրաքներ, ապականութեան համարաներէն թոյլ չտալով իր մարմինն որ զինք տանի:

Ք 23 Ապրիլ Կիր. — Նոր Կիրակի (Կրկնագոթի). Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Փրկիչ: Ապա ազգային գերեզմանատան մէջ կանգնուած Արարայի նահատակներու, հայ ժաշկերու իշխատակը պանծացնող կոթողին շուրջ հոգեհանգստեան պաշտօն կատարուեցաւ: Յուշարժանին առջին խօսեցաւ Տ. Նիկիչ Վրդ., երեսան բերելով հետաւորները շայն ցեղին իր գոյութեան պայքարին մէջ: Ատոր գերազանց օրինակը իբրի մասնանշնջ այս կոթողը որ ամէն տարի մատածի կուտայ մեր ժողովուրդին ազատագրումի նուիրական գործին համար իբրեւ ճարձը չսակարկող հերոսներուն:

Ք 30 Ապրիլ Կիր. — Աւհարմամսրան (Կանանչ Կիրակի). երեկ հանդիսաւոր շքանշաններէն յետոյ Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս, շայոց վերնատան մէջ կատարուած էր երեկոյեան ժամերգութիւնը և նախատանքը: Այսօր Գիշերային և Առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան նախնի վերնատան մէջ, իսկ Ս. Պատարազը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ մատուց Գեր. Տ. Թուրքէն Արքեպս. Մանասեան: Քարոզեց Տ. Կիրիւր Վր. Վրդ., ցոյց տալով Յարութեան խորհուրդը և այդ իրողութեան անհրաժեշտութիւնը Քրիստոնէական կրօնին համար: Մարդոց կեանքին մէջ ևս նոյնքան էական է վերստին նորոգուելու իրողութիւնը:

Ք 14 Մայիս Կիր. — Տօն երեսմու Սրբոյ Խայիմ. Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ. քարոզեց Տ. Նորայր Վրդ. ճշտ ապա երեսեցի նշան Որդւոյ Մարդոց յերկինս բնաբանով: Երեկայանցուց խաչ իբրեւ Քրիստոնեաներու ցրօյակը, աւոր մէջ է գերազանց բարոյականը ինքնազոհութեան, որով մարդ կը զոհ իր անձը, փրկելու համար գոյութիւնը ուրիշներուն:

Ք 21 Մայիս Կիր. — Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութեան. քարոզեց Տ. Հայկազուն Վրդ. Սիրտ սուրբ հաստատեալ յիս Աստուած բնաբանով: չեղտեց թէ օրով մաքրու թիւն է իմակ միջոցը մարդը Աստուծոյ մօտեցնող, և զայն վեր առնող աշխարհիկ ապրումներէն:

Ք 25 Մայիս Նշ. — Համբարձում. երեկ յետ միջօրէին Միաբանութեան և շաշկերութեան մէկ մասը Ձիթինաց լեռը բարձրացաւ, ուր պաշտուեցան երեկոյեան ժամերգութիւնը, նախատանքը, Հեկուսի Կարգը և յաշնոց օրուան Գիշերային և Առաւօտեան ժամերգութիւնները:

Այսօր, մարդէլ Միաբանութիւնը գլխաւորութեամբ Գեր. Տ. Թուրքէն Արքեպս. Մանասեան, Համբարձման սարը բարձրացաւ Ս. Պատարազի խորհուրդը մատուցանելու: Հաշնագոյնով հանգիստը մուտքէն յետոյ Ս. Պատարազը մատուց Գեր. Տ. Թուրքէն Արքեպս., իսկ Տ. Պարգե Վրդ. բովանդակելից քարոզ մը խօսեցաւ ճիշտ արուեստս յաւուրս քառասուն երեկու յո-

ցա, և ասել վասն արքայութեանն Աստուծոյ բնաբանով: Երեկայանցուց տօնը իբրեւ տնօրինական խորհուրդներու լուծում, փառքը. ու ցոյց տուաւ թէ Քրիստոսի Թագաւորութիւնը յաշնատեանակն է. ու ասոր մեծագոյն փաստը և փառաւոր հրաշքը, Անոր կեանքին վերջին հրաշալի գորուպի իսկ է — Համբարձումը:

Ք 28 Մայիս Կիր. — Ներքող Մաղկազարդ. երեկ, երեկոյեան ժամերգութիւնն ու նախատեանը կատարուեցան ի Ս. Հռիշտակայեաց եկեղեցին: Այսօր ևս անդ պաշտուեցան Գիշերային և Առաւօտեան ժամերգութիւնները, և մատուցուեցաւ Ս. Պատարազը: Քարոզեց Տ. Սիրուր Վրդ., քաջատեքից խորհուրդը Յիսուսի յաղկական մուտքին, երկնից կայքերէն ներս: Ու մասնանշնջ բարոյական կողմը գորուպին, որդեպի մարդիկ այս աշխարհի կեանքէն իսկ ձեռն իրենց զիրենց հոգեւոր իրականութիւններու պատկերով:

Ք 4 Յունիս Կիր. — Հոգեպալուս. երեկ յետ միջօրէին, Միաբանութիւնը, գլխաւորութեամբ Գեր. Տ. Թուրքէն Արքեպս. Մանասեանի, Ս. Փրկիչի վանքին մէջ ճշտապատասխանով մուտքէն յետոյ, կատարեց երեկոյեան ժամերգութիւնն ու նախատեանը: Այսօր, Ս. Փրկիչ Սեղանին վրայ մատուցուեցաւ Ս. Պատարազը: Պատարազից եւ քարոզեց Գեր. Տ. Թուրքէն Արքեպս., մասնանշնջով Սուրբ Հոգիին զորը առաջին օրը վերնատան մէջ առաքելաներուն վրայ, եւ պարուց ի զօրք տուաւ թէ անիկա խորհրդանշանն է խաչազուրթեան, եկզութեան, գորուպեան:

Երեկոյն, նոյնպէս, Ս. Փրկիչի վանքից մէջ, պաշտուեցաւ երեկոյեան ժամերգութիւնը, որմէ վերջ, ազգային գերեզմանատան մէջ թափօրով և երգիքով նշեմքը Նոգեհանգստեան Կարգը կատարուեցաւ:

Ք 11 Յունիս Կիր. — Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութեան, քարոզեց Տ. Նիկիչ Վրդ. Տնչիկի զօրէնս լուծանել, այլ լուծը բնաբանով: ցոյց տուաւ թէ առհասարակ բնկերութիւնները հնարկեալ կը զարգանան և իրենց որդիները կը նորոգեն: Հարկ չկայ անպայման քանդելու, կազմակերպութիւն մը նորոգելու համար:

Ք 17 Յունիս Կիր. — Տօն Կարողիկէ եկեղեցւոյ Սրբոյ Էմիլիանի. երեկ նախատեանը, այսօր Ս. Պատարազի կատարուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ս. Պատարազը մատուց Գեր. Տ. Թուրքէն Արքեպս. Մանասեան, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ: Քարոզեց Տ. Հայկազուն Վրդ. ճշտապատասխանով լուծում բնաբանով: ցոյց տուաւ թէ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ նուիրակներութեան եւ կազմակերպութեան մէջ խորհուրդը կայ Հայուն միասնականութեան, եկեղեցին եւ իսկ առաջին ազգակը որ խառնակ դարու մը մէջ միացուց աղիքը և կազմակերպեց:

ՆՈՒԷՐ ՍՏԱՅՈՒԱԾ

ՀՐԱՏԱՐԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆԶԻ ՊԱՏՄ. ԲՆԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ, Հեղինակ՝ Խ. Ս. Գուրեան:
Տպր. «Նուպար» Գահիրէ, 1942, էջ 144, Նուէր Հեղինակէն:

ՆԻԻԹԵՐ ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ — Ա., Գրեց՝ Արաբեա Հ.
Պարաբեան: 1943, Տպր. «Նուպար» Գահիրէ, էջ 304, Նուէր Հեղինակէն:

ԵՐԱԶԻ ԱՐԲԱՆ (Պատմական տրամ 3 արար), Հեղինակ՝ Ա. Սեմեկ.: Տպր.
«Մոդերն» Թեհրան, 1943, էջ 80, Նուէր Հեղինակէն:

ՀԻՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԻՊԱՍԱՆՔԻՑ ԵՒ ԱՌԱՍՊԵՂՆԵՐԻՑ ՌՈՏՏԵՐԻ ՆԿԱՐՆԵՐՈՎ,
Հրատ. Ամերիկահայ Ժառաջողիական Միութեան Ն. Ե., 1943: Նուէր Հրատարակիչ-
ներէն: Ոտացուած ձեռամբ Ամեհ. Տ. Միսրոպ Պատրիարքի:

ՄԵՂՐԱՆՈՒՍԻՆ, Հեղինակ՝ Ժագ Յակոբեան: Գահիրէ, 1943, էջ 176, Նուէր
Հեղինակէն:

ԻՄ ԲԱՆՏԸ ԵՒ ԵՐԱԶՆԵՐԻՍ ԱՇԽԱՐՀԸ, Հեղինակ Ա. Ահարոնեան: Հրատ.
«Հայրենիք» Տպր. «Հայրենիք» Պոսթն, 1943, էջ 173: Նուէր «Հայրենիք» Վար-
չութեան:

ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱԻԻԹ, Հեղինակ Յովհաննէս Թումանեան: Հրատ. Եգիպտահայ
Ուսուցչ. Միութեան, Գահիրէ, 1939: Տպր. «Գալֆա», էջ 50: Նուէր Հրատարակիչ-
ներէն:

ԱԿՆ ԵՒ ԱԿՆՑԻՔ, Ազգագրական ու կենսագրական յիշատակարան: «Մշակոյթ»
Հրատարակչականի Իսթանպուլ: Տպր. Յ. Արահամեան, 1943, էջ 130: Նուէր Հեղի-
նակէն:

ՍԱՅԵԱԹ — ՆՈՎԱՅԻ ՏԱՂԵՐԸ, Ուսուցիչստիւթիւն, Ռ. Աբրահամեան: Տպր.
«Մոդերն» Թեհրան, 1943, էջ 195: Նուէր Ուսուցիչստիւթիւն:

ՄԻՋԻՆՔ, Հեղինակ Արիս Շաֆեան: Հալէպ 1943, էջ 78, Նուէր Հեղինակէն:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԶԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ, Հեղինակ Թ. Թորամանեան: Արմֆանի Հրա-
տարակչութիւն, Երեւան. 1942, էջ 403: Նուէր Բրոֆ. Ա. Աբահամեանէ:

ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱԻԻԹ, Նկարազարգ ալպոմ, Լուսնրատ, 1939: Նուէր Նոյնէն:

ՏԻԵԶԵՐԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՒ ՏՈՄԱՐ, Անանիա Շիրակացի: Պետրատ, 1940, էջ
93, Նուէր Նոյնէն:

ՎԻՇԱՊՆԵՐ, Կոչուած Կոթողներն իբրեւ Աստղիկ — Դերկետո Դիցուհու արձաններ,
Հեղինակ Բրոֆ. Մ. Աբեյլեան: Արմֆանի Հրատարակչութիւն, Երեւան, 1941, էջ 98:
Նուէր Նոյնէն:

ԽԱԶԱՏՈՒՐ ԱՐՈՎԵԱՆ — ԸՆՏԻՐ ՅԵՐԿԵՐ, Պետրատ, էջ 398: Նուէր Նոյնէն:

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐԸ, Երեւան, 1938, էջ
29, Նուէր Նոյնէն:

“ՄԻՈՆ,” ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

Պաշտօնակ

Գեր. Տ. Ռուբեն Արքեպս. Մանասեան

Տիկին Սառա Թաղէոսեանին (Պաղտատ)
Տիար Թովհաննէս Թովհաննէսօֆին (Թէհրան)
Տքթ. Սեդրաք Թովհաննէսօֆին (Պաղտատ)
Տիար Իսքէնտէր Ստեփանին (Պաղտատ)
Տիար Իսրայէլ Զօհեանին (Պաղտատ)

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ՏՊԱՐԱՆԷՆ

ՍՐԱՅ ԹԱՐԳՄԱՆՁԱՅ ԵՐԶԱՆԱԻԱՐՏԻՑ ԾՈՌԹԻՒՆ, ՄԱՏԵՆԱԵԱՐ ԹԻՒ 1

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

ԵՐԻ ՄԵՌՆԻԼ ԳԻՏԵՆՔ

ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ

ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՀԱՅ ՄԻՋՆԱԴԱՐԷՆ

(ԵՐԵՔ ՊԱՏԳԵՐ)

ՋԱՅՆԱԳՐԵԱԼ ԵՐԳԵՐՈՎ ԵՒ ՄԷԿ ԿԵՆԴԱՆԻ ՊԱՏԳԵՐՈՎ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԱՅ ԹԱԿՈՐԵԱՆՑ

1944